

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRAM

Fra Ringkøbing Amts Museer · 1983

FRAM

ISBN 87-88412-02-4
ISSN 0108-3643

FRAM

Fra Ringkøbing Amts Museer

1983

Museumsrådet i Ringkøbing Amt

FRAM - Fra Ringkøbing Amts Museer
udsendes af Museumsrådet i Ringkøbing Amt som fælles årbog for de museer,
som er knyttet til museumsrådet

Redaktion: Benny Boysen, Struer (redaktør),
Ellen Damgaard, Lemvig, Jens Aarup Jensen, Ringkøbing
og Jørn Otto Hansen, Herning

Tilrettelæggelse: Jens Lorentzen og Benny Boysen

Omslagsfotos:

Forside: Skolebørn på besøg i Ringkøbing Museum sommeren 1983.

Bagside: Interiør fra Ringkøbing Museum, mens dette var indrettet på Borgerskolens loft

Tryk: Christensens Bogtrykkeri, Bogtrykkergården a-s, Struer

Ekspeditionsadresse:

Holstebro Museum, Museumsvej 1, 7500 Holstebro. Tlf. 07 - 42 29 23

Indhold

- Museumsinspektør Jens Aarup Jensen, Ringkjøbing Museum:*
7 Ingen guld og skeletter
Men lidt museumshistorie fra Ringkøbing Amt
- Museumsdirektør Ulla Thyrring, Herning Museum:*
41 En blomst blandt Nordjyllands sandmiler
- Lise Bender Jørgensen og museumsinspektør Torben Skov, Holstebro Museum:*
50 Kokholmfundet. Et gravfund fra yngre romersk jernalder
- Museumsinspektør Maria Rytter, Herning Museum:*
60 Danmarks sidste stråtækte hedeskole?
- Museumpædagog Søren Toftgaard Poulsen, Hjerl Hede:*
66 Hjerl Hedes udflyttergård fra Kvosted
- Museumsinspektør Ellen Damgaard, Lemvig Museum:*
76 Fra de helliges samfund på Harboøre. En indremissionsk gravskik
- Museumsinspektør Hans Rostholm, Herning Museum:*
84 Bronzealderhøj i en have i Hvidbjerg, Thyholm
- Nina Tolnov og museumsinspektør Kim Clausen, Skjern Museum:*
98 Kulturlandskabet ved Bundsbæk Mølle.
Museumpædagogiske overvejelser om dets pleje og formidling
- Museumsleder Benny Boysen, Struer Museum:*
111 Gimsing Sogns Communesprøite
- Rigmor Lillelund, Naur, og museumsinspektør Torben Skov, Holstebro Museum:*
118 Guldsmede i Lemvig indtil år 1800. En foreløbig orientering
- Susanne Andersen:*
134 Orden på middelalderen
- Museumsinspektør Jesper Knudsen, Holstebro Kunstmuseum:*
139 Holstebro Kunstmuseum
- 150 Glimt fra museernes arbejdsmark

Forord

De kulturhistoriske museer i Ringkøbing amt er vokset op på en folkelig baggrund; ofte med en lang og besværlig periode efter begejstringens første rus og med betydelige ofre fra enkeltpersoner. Det er det billede, som tegner sig, når man lader lyset falde ind ad museets egne vinduer og blader lidt i museernes egen historie. Og det er netop, hvad FRAM's redaktion har bedt en kollega om.

Anledningen er Ringkøbing Museums 75-års dag. – Et sjældent jubilæum i vore rækker, selv om vi er ved at være vant til at regne med runde tal. De fleste har rundet de 50 år, og en enkelt er så småt ved at forberede sig på at nå de 100.

Alderen synes dog på ingen måde at have lammet museernes vitalitet i det forløbne år. Der forskes i emner spændende fra oldtid over bondegårde til guldsmedehåndværk, der indsamles historiebærende materiale til belysning af Ringkøbing amts historie og særpræg, der arbejdes med sikring af bevaringsværdige bygninger, og ikke mindst gøres der mange overvejelser om, hvorledes det alt sammen skal formidles for at sikre kontakten tilbage til den befolkning, hvis historie museerne er sat til at tage vare på, og hvor det hele tog sin begyndelse.

I en tid, hvor åndelig fattigdom kan indføres ad elektronisk vej, har museerne med deres bevidsthedsudvidende muligheder en stor opgave. Det gælder såvel kunst- som kulturhistoriske museer.

Struer Museum i oktober 1983

Benny Boysen

Redaktør af FRAM

Ingen guld og skeletter

Men lidt museumshistorie fra Ringkøbing amt.

Hvad er et museum, og hvad forventer gæsterne at finde der? Ja, en dansk skoledreng er ikke i tvivl, når han ivrigt spørger: »Har I noget guld?«, »Har I nogle skeletter?« eller »Er der nogle torturinstrumenter?«

Guld har vi altid manglet på Ringkjøbing Museum. Et par mosefundne kranier må dække skeletbehovet. Med torturinstrumenter går det lidt bedre – kyskhedsbæltet kan godt kalde gysset frem.

Andre aldersklasser møder selvfølgelig med mere nuancerede forventninger, men for de fleste er museet som begreb vel en given ting og et foretagende, man forventer udfylder en fast plads i samfundet. Museerne er imidlertid blevet til på forskellig tid og på forskellig måde og arbejder ikke alle med de samme emner. De har hver deres måde at være museum på og hver deres historie.

Måske lyder det overraskende for nogen, at museerne ikke er egentligt lovfæstede institutioner, selv om der findes lovregler for deres arbejde. De er ikke noget, man har krav på at have. Men vi har dem alligevel, og på FRAM's redaktionsmøde stod det mine kollegaer ganske klart, at jeg skulle kaste et blik tilbage og fortælle om, hvordan de kulturhistoriske museer her i amtet er opstået og har udviklet sig, – »og gerne lidt morsomt, ikke?« føjedes der til.

Den nærliggende grund til, at netop jeg skulle tage dette emne op i år, er, at mit eget

museum her i 1983 har 75-års fødselsdag. Det vil jeg derfor begynde med, og fortælle mest udførligt om, men jeg tør nu ikke love, at det bliver helt uden støv undervejs.

Ringkjøbing Museum

Den mand, der i Ringkøbing fik gjort museumssagen til virkelighed, var den 52-årige bagermester Matthias Klokke, som i øvrigt også var manufaktur- og cigarhandler m.m. Han havde vist nok arvet interessen for gamle sager efter sin fader, som også var bager. Matthias Klokke var selv samler og havde længe ønsket et museum oprettet i byen. De afgørende tilskyndelser fik han fra den 65-årige grosserer Leonhard Tang, København. Tang var opvokset i en af Ringkøbings store gamle købmandsgårde. Han blev en betydende industrimand i Holstenbro, men løste i 1889 borgerskab som grosserer i København og købte året efter et firma, som drev handel på Island, og som Tang udvidede med egen rederivirksomhed.

I museets forhandlingsprotokol er tilbivelsen skildret således:

»Tanken om at faa oprettet et Museum for Ringkøbing og Omegn havde i længere Tid beskæftiget flere for Egnens Historie inter-

esserede Mænd og Kvinder, men først og fremmest skyldes Sagens Fremkomst, dog den for sin Fødeegn særlig interesserede Hr. Grosserer Leonh. Tang, København. Hr. Grosserer Tang foranledigede ved sin iver for Sagen, at det første snævre Udvalg, der bestod af Hr. Borgmester Finsen, Hr. Bagermester Klokker og Overlærer P. M. Larsen, alle af Ringkøbing, samt Lærer Storgaard Pedersen, He, traadte sammen og satte Sagen i Gang.«

Det første, udvalget gjorde, var at rette henvendelse til Tang og til to betydende personer på egnen, fru Tang Valeur, Nørre Vosborg, og fabrikant Niels Willemoes, Skærum Mølle, om tilladelse til at benytte deres navne på et opråb til en række beboere på egnen om at støtte sagen. Det udsendte, trykte opråb gav positive tilsagn fra 73 personer bosat i et område, der strakte sig fra Vemb til Lønborg og mod øst til Videbæk. Underskrivernes navne blev derefter sammen med et nyt opråb trykt på tegningslister, der henvendte sig til hele befolkningen. Resultatet udeblev ikke. Den 27. oktober 1908 kunne der holdes stiftende generalforsamling med 338 medlemmer indtegnet i Museumsforeningen for Ringkøbing og Omegn, og medlemstallet voksede støt i de nærmeste år derefter. Foreningens formål blev udtrykt meget ligetil i de første love, nemlig »at samle og opbevare Genstande, som hidrører fra gammel Tid, og som kan belyse Levemaade og Skikke i Vestjylland, samt at tilvejebringe en Bygning til Opbevaring af de indsamlede Genstande.«

Man opnåede at få driftstilskud fra kommunen og byens pengeinstitutter, vel ikke de store beløb, men nok til at man, foruden

at modtage museumsgenstande som gaver, også i de første år kunne foretage en del indkøb. De øvrige beskedne driftsomkostninger afholdt bestyrelsen stort set af egen lomme, og det vil nok især sige Matthias Klokkers. Som den, der var selvskreven til at stå for alt det praktiske, var han nemlig blevet både kasserer og sekretær.

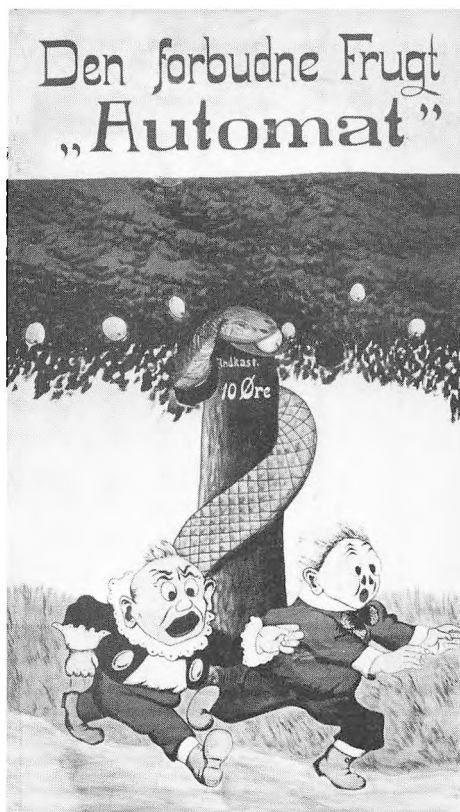
Man får jo sjældent eget hus sådan lige på en studs, og museet klarede i første omgang lokalespørgsmålet ved at få stillet et par værelser til rådighed på skolens loft. Det kunne nok gå en lille tid, for samlingen var ved indflytningen ikke større, end at det hele kunne bæres op i en klædekurv, som Matthias Klokker skal have sagt ved en senere lejlighed.

I 1909 drøftede man, om der skulle søges penge fra staten til en museumsbygning. Enkelte linjer kan virke helt nutidige i bestyrelsens konklusion, som lyder sådan her: »Da det imidlertid nylig af Finansministeriet er kundgjort, at Andragende om Statstilskud til nye Foretagender for at tages i Betragtning skulde være indsendt inden 1. Juli, da de økonomiske Forhold for Tiden ere saadanne, at der i den nærmeste Tid vil blive udvist større Sparsommelighed i Statshusholdningen, og det endelig formentlig vil være en Betingelse for Ydelse af Statstilskud, at der allerede er tilvejebragt en ikke ubetydelig Samling, vedtoges det ikke i Aar at indgive saadant Andragende.«

Man kunne altså ikke bare komme til staten med en god idé, og i stedet gik man selv i gang med at skaffe penge. I Januar 1912 blev der nedsat en komité – en basarkomité. Udvalget, der bestod af lutter herrer, bestemte på sit første møde, at der også skulle udpeges et antal damer. Sagen kan følges i en

særskilt forhandlingsprotokol for »Komiteen til Dannelsen af Grundlaget til et Byggefond for Museet i Ringkøbing«. Den er med krattende klo og i et let kringlet sprog blevet ført af konsul Berthelsen. Der blev arbejdet hurtigt. Allerede den 23-25. februar holdtes basaren i hotellets teatersal og lille sal. Humør og megen alsidig opfindsomhed lyser ud af de gamle dokumenter. Basaren omfattede restauration, varieté med professionelle skuespillere, bugtaler, tombola og meget andet. Et af påfundene var »Den forbudne Frugt«-Automat, hvis malede forside, jeg fandt sammenrullet og gemt for nogle år siden, uden selvfølgelig straks at kunne gætte, hvad det nu var. Et andet påfund var basaravisen »Runestaven«, der foruden to sider støtteannoncer og basarprogrammet lader det lokale vid udfolde sig i fri dressur på forsiden. Der var tænkt på alt. For at landboerne kunne komme hjem igen om aftenen, var der således arrangeret ekstratog med Nr. Ommebanen. Selvfølgelig er der også ført omhyggeligt regnskab. En at udgiftsposterne lyder: »Tugthusudsalg (Garderobe til neger) kr. 2,45«, og det kan jo nemt nok forstås, når udgiften hører til varieteen. Det er noget vanskeligere at gennemskue posten »En Hest kr. 82,50«, der står midt i en lang kolonne af vareleverandører.

Basaren gav et nettooverskud på 2.500 kr., og når hertil kom, at Leonhard Tang helt fra starten havde skænket en byggegrund og 1000 kr. kontant, var der jo gjort en god begyndelse. Statstilskud til en bygning arbejdede man videre på at opnå, og hertil havde man indflydelsesrig hjælp fra Ringkøbingegnens store politiker, J. C. Christensen.

Efter møntindkast viser en handskeslange sig med et æble i munden. Den forbudne Frugt-automat var i brug igen i 1983 i forbindelse med indsamling til genopstilling af et kirkeorgel bygget af Joh.P.Andresen & Co., Ringkøbing. Inflationen siden 1912 har bevirket, at 10-øren blev afløst af en 5-kr.

De to værelser på skolens loft blev hurtigt for små, og da man i foråret 1914 fik tilbud om at leje sig ind i Kreditforeningens tidligere kontorbygning, besluttedes det at holde flyttedag. I de nye lokaler blev der holdt åbent for publikum 2 eftermiddage om ugen, og bestyrelsen godkendte, at der

»Et besøg« hedder dette optrin, hvor museets lokaler på Borger skolens loft er kulissen. Anledningen er optagelse af billede til et af boghandler Holms postkort.

måtte antages medhjælp, hvis Matthias Klokke undtagelsesvis skulle være forhindret i at varetage åbningstiden.

I 1917 tilbød Kreditforeningen, at museet kunne erhverve afdøde amtslæge, professor Melchiorssens villa for 20.000 kr. med overtagelse i 1919. Ejendommen var af passende størrelse og ideelt beliggende, så bestyrelsen slog hurtigt til, og nu begyndte en travl tid. Klokker fik løfte om mange ting til samlingen, når pladsen først var opnået, og pengene til bygningen begyndte også så småt at strømme ind. Det største enkeltbidrag fra privat side var 4000 kr. fra konsul Niels Høy. Byggegrunden på Tangsvej

blev solgt og indbragte 4500 kr., og en indsamling blandt byens borgere gav 1514 kr. Kommunen gav 5000 kr., amtet 2000, og fra staten fik man 10.000 kr. på betingelse af, at der var sikkerhed for 2/3 af købesummen, samt at museet indrettede sig efter reglerne af 1915 om Nationalmuseets rettigheder og fik faste regler for bestyrelsens sammensætning. Midt i det hele blev det derfor nødvendigt at indkalde til en ekstraordinær generalforsamling for at få vedtaget nye love. Disse gjorde museet til en egentlig selvejende institution.

Til at forestå den nødvendige ombygning af professor Melchiorssens villa udpegedes

Den første »rigtige« museumsbygning i Ringkøbing opført af sammenstykkede materialer, bl.a. fra Tangs købmandsgård.

arkitekten Kr. Jensen, men næsten med det samme kom der et nyt moment ind i sagen, idet museet fik tilbudt dele af en gammel bindingsværkslænge fra den Tangske købmandsgård. Materialerne kunne fås gratis mod at rydde grunden, og det var et tilbud, man ikke kunne afslå. Indretningen af Melchiorsens villa blev derfor udsat, indtil man havde overblik over udgifterne til genopførelse af bindingsværkshuset samt anlæg af haven. Villaen blev midlertidigt udlejet til Melchiorsens efterfølger, amtslæge Ringberg, men åbenbart voldte det senere vanskeligheder at få ham til at flytte ud igen. Bindingsværket blev brugt til et hus, der i

det ydre fremstår som en rekonstruktion af et lille Ringkøbing byhus fra 1600-tallet. Indvendig indrettedes det med et par bondestuer. I September 1921 var man så vidt fremme, at der kunne holdes møde om restaurering af og tilbygning til hovedbygningen. Som arkitekt valgtes nu G. Juul Brask, der havde lavet et nydeligt udkast og arbejdede vederlagsfrit, hvad der næppe kan have været bestyrelsen ukært.

Melchiorsens villa, der var opført i almindelig stationsbystil fra 1880-erne, blev omformet til en præsentabel museumsbygning, der i sit ydre kombinerer den traditionelle vestjyske byggeskik med den nyklas-

Museumsforstander Matthias Klokker på arkæologisk udgravning i 1930'erne.

sicistiske stil, der netop var kommet på mode igen efter 1. verdenskrig. Mange gæster spørger i dag, hvad bygningen oprindeligt har været, men rent faktisk må man sige, at den er tegnet til museum, selv om der indvendig i væggene indgår en del af det oprindelige murværk. Til trods for alle de penge, det var lykkedes at skaffe, måtte bestyrelsen også ud at optage et almindeligt obligationslån på 10.000 kr., da erhvervelsen og ombygningerne i alt løb op i 52.000 kr.

En af de største dage i Matthias Klokkers liv blev den 6. november 1922. Denne dag

blev det nye museum indviet efter alle kunstens regler med hædersgæster, sange, taler og festmiddag på hotellet. Klokker var blevet udnævnt til ridder, og under middagen inviterede J. C. Christensen hele museumsbestyrelsen til Hee, hvor han ville forære museet alle sine »gal' skillinger«. Han havde alligevel aldrig været god til at holde på penge, skal han have sagt i talen. I følge avisen deltog der i øvrigt 80 herrer og 1 dame i festmiddagen! Det kan jo lige så godt røbes, at damen var den gamle fru Tang Valeur, Nr. Vosborg, som havde været en af støtterne fra starten. En enkelt af sangene fra indvielsen synes jeg fortjener at blive gengivet, da den på udmærket vis skildrer museets opståen og vækst her frem til konfirmationsalderen, hvor man fik eget tag over hovedet. Forfatter er »Kilen« alias Peder Noes:

Mathi's te Pris —

Mel.: Jyden han er stærk aa sej.

Avæl ta aa law en Saang,
a gjør 'en maaske nok for laang;
:| men den ska wær' Mathi's te Æer',
han haar fortjent 'en, ja, det ska sær. |:

Lieg fræ ha kun knap si Bows,
forsaavidt a da ka hows,
:| haar han skrawt aa søjt i æ Juer,
ret en bette Gris, de' saa' hans Muer. |:

Men han kam no snaar saa vidt,
te han fæk nøj uer aa æ Skidt,
:| hwa han fand' de' gjemt han hen
aa tent, te de ska kom te Æer ijen. |:

En Museum vild' han law',
de' sku blyw hans Lywsopgaw',
:] men han vild' go sinde frem,
saa fæk æ Sag han jo bejer hjem. |:

Føst gik han jo te æ Blaa'e,
de' ka aaller vær te Skaae;
:] mæ sørnour Kaael ska en sto sæ wal,
hejsen goer et da pinegal. |:

Saa tent Klokker ve sæ sjel,
en Bestyerls mo der tel;
:] mel aal dem gue Mænd, han fand'
war og den Støst hær i æ Land. |:

No fæk Klokker nøj o goer,
han fand' og te Fru Valeur;
:] men dær a trouer, te de war Gaun
osse aa minnes Niels Wil'moes' Navn. |:

A tør no nok sej saa møj,
te Mathis'es „aalbest Høj“
:] hur han ret „Guldsager“ wand',
det war da Consul Niels Høy han fand'. |:

Klokker funden haar møj godt,
men aaller da mer heldig waat,
:] ind da han fand' en „sjælden Tang“,
den haaj en herlig aa skjøen Guldklang. |:

Klokkers Aarm den haar wan laang,
no ska I blot hør en Gaang.
:] Hiel te Amerika haar han rat,
der nejlt han jen etnografisk Skat. |:

En Ti' de waar mæ Klokker skit,
æ Apoteker søjt han tit;
:] men Hallas Møller aa Mikkelsen
haar da gi'n ham hans Hels' ijen. |:

Ringest war han lywl, dengaang
Ringberg gjor' æ Ti' ham laang;
:] tesidst han vild' ha røjt ham uer,
men saa fløw han jo sjel aa æ Buer. |:

Om hans Cigarer blywer røjt,
raager ham i Daw en Døjt,
:] for no skal alting færdig vær,
sorn te æ Hus han ka owen mæ Æer. |:

Klokker han er stærk aa sej,
modde boed i nøi aa nej,
:] der er et' manne som Mathis',
derfor vi sjønger Mathis' te Pris. |:

Kilen.

Efter denne første pionertid begyndte dagligdagen. Året efter indvielsen fik man indlagt kloak og antaget pedel. Bygningen havde to skorstene, men der blev kun råd til kakkellov i kustodeboligen, så den anden skorsten har mest været til glæde for allikere. Der blev på et tidspunkt indhentet tilbud på et varmeanlæg til museet, men det fik man aldrig råd til. Det eneste jernstøberiet kom til at levere var bogstaver så der kunne stå MUSEUM på facaden. Byggøgælden tyngede. I 1932 optog man et lån på 20.000 kr. i Kronprins Frederiks Fond. Lånet var afdragsfrit, men ikke rentefrit og kan derfor løbe til evig tid. I hvert fald betaler vi troligt renter af det den dag i dag. I slutningen af 1920erne begyndte man at få et årligt statstilskud på 500 kr. Disse penge blev brugt til anskaffelse af montrer – én om året.

Det blev nogle gange drøftet, om man skulle få lavet en slags katalog til samlingen. Der var dog ingen i bestyrelsen, som nåede at fatte pennen. Alligevel udkom der i 1935 en udmærket beskrivelse af Ringkjøbing Museum, trykt i tidsskriftet, Sprog og Kultur. Forfatteren var ingen ringere end Herings berømte museumsforstander H. P. Hansen, der sammen med redaktøren af tidsskriftet, professor Peter Skautrup,

mødte op på generalforsamlingen og fik godkendt manuskriptet.

I 1938 skitserede Matthias Klokke, hvordan bygningen eventuelt kunne udvides med 4 værelser. Pladsmangel var begyndt at gøre sig gældende igen, og det kom nok ikke helt overraskende, for Klokke var en fremragende indsamler. Allerede ved indvielsen i 1922 skal han have udtalt, at nu kunne man nok klare sig en snes år, og den tid var jo ved at være gået.

Matthias Klokke var efterhånden nået op i årene, men lige til det sidste tog han vare på samlingen og fulgte med i alt, hvad der rørte sig i museumsverdenen. På den sidste generalforsamling, han deltog i, gjorde han rede for nye regler, der var på vej for de statsstøttede museer. 14. november 1941 døde han 85 år gammel og havde da ledet museet i alle de 33 år, der var gået siden starten.

Det var en værdifuld og meget alsidig samling, Klokke efterlod sine arvtagere. Grundstammen er en omfattende samling af dagligdagens mangelvare brugsgenstande fra 1700- og 1800-tallet, men museet er måske nok så kendt for flere unika og kuriositeter, kyskhedsbæltet, rakkerstole fra Dejbjerg kirke, islandske træskæringer skænket af Leonhard Tang, ting fra Mylius-Erichsens ekspedition til NØ-Grønland og meget meget andet. Klokke samlede stort set på alt. Genstandenes vestjyske oprindelse, som de første vedtægter lagde op til, var i tidens løb blevet tolket ret vidt. Verdenshavene kan jo være lige så gode at få forstand af som Ringkøbing fjord, og faktisk har vi samlinger fra alle verdensdele, dog med det vestjyske islæt, at gaverne på en eller anden måde har haft tilknytning til egnen.

Umiddelbart efter Klokkers jordejersamledes museets bestyrelse, og man endes om at indvælge Carl Klokke, Matthias Klokkers søn, i bestyrelsen. Som ny formand konstitueredes landsretssagfører Jens Dalgaard-Knudsen.

De nye lov- og tilskudsregler fra 1941 gav ikke væsentligt bedre økonomiske kår for museerne, men indeholdt dog en vigtig nyskabelse, nemlig at staten ansatte to konsulenter for provinsmuseerne, som det hed dengang. Et af de første steder, de kom i arbejde, var naturligt nok i Ringkøbing, hvor museet kunne trænge til en gennemgang i forbindelse med generationsskiftet. Den mest kendte af konsulenterne var Poul Halckjær Kristensen, der første gang havde været på museum, da han som dreng var på skoleklassebesøg i Klokkers nystartede museum. Han kendte, om man så må sige, museet fra grunden, og hans vigtigste indsats kom til at bestå i at få genstandsnumrene frisket op. Langt de fleste af tingene kan derfor stadig identificeres efter Klokkers gamle protokol. Den anden konsulent var Anders Bæksted, som foretog en nykatalogisering af oldtidssamlingen. Udstillingerne, der var bygget gradvist op, kunne også trænge til en revision, og her fik man især hjælp og vejledning fra Chr. Axel Jensen, inspektør ved Nationalmuseet og siden 1921 tilsynsførende for provinsmuseerne, et hverv han udførte med indgående kendskab og kærlighed til de mange lokale samlinger rundt om i landet. Deres opvækst havde han fulgt siden århundredets begyndelse, og at han havde været i Ringkøbing før, har vi bevis for. Dels har han i 1922 glemte sin paraply og sendt Klokke en omhyggelig beskrivelse af den, og dels har han i

1927 foræret museet en hvid hval – ikke så-dan en levende en, der svømmer rundt i Limfjorden, mens dette skrives – men et fint stokkehåndtag udskåret af tanden af en kaskelothval, der efter indskriften at dømme strandede på Bovbjerg i 1761.

Det var i virkeligheden en større omordning, der blev sat i værk efter Klokkers død, og mens den stod på, var det nødvendigt at lukke museet. Det kostede også penge, så man bestemte sig til at bruge raslebøssen og foranstaltede et lotteri, som gav en indtægt på 5.219 kr. Museumsforeningen, hvis medlemstal efterhånden var faldet noget, blev der pustet nyt liv i ved udnævnelse af sognerepræsentanter. Ved tegning af livsvære medlemsskaber fik man desuden skabt grundlaget for en driftsfond. Et byjubilæum var selvfølgelig med til at skabe en god baggrundsstemning for museumsarbejdet i den nye museumsforstanders hænder.

Besættelsesårene var dog også usikre, og bestyrelsen havde meget andet at tage vare på. Som en pudsig ting kan nævnes, at museets største kostbarheder på god årtusindgammel vis blev nedgravet et hemmeligt sted. Et skattefund med påmalede museumsnumre ville jo ellers nok have kunnet få fremtidens arkæologer til at glippe en ekstra gang med øjnene, hvis det skulle være gået så galt, at krigens ødelæggelser var nået hertil, og de, der kendte skjulestedet, var omkommet. Et enkelt tab havde man dog, nemlig at Mylius-Erichsens gevær blev konfiskeret af Værnemagten. Til gengæld blev der så indsamlet en del af Værnemagtens efterladenskaber til belysning af de fem mørke år.

J. Dalgaard-Knudsen havde allerede sid-det nogle år i bestyrelsen, da han blev Klok-

Carl Klokke (siddende) og Jens Dalgaard-Knudsen repræsenterer to familier, hvis indsats for Ringkjøbing Museum ikke kan vurderes højt nok.

kers efterfølger. Med hans tid begyndte museets arkæologiske virksomhed, som jo stadig er hovedaktiviteten. En af hans første indberetninger til nationalmuseet gjaldt dysserne i Ølstrup. Fundet af dem i 1935 vakte stor opsigt i fagkredse, og de blev udgravet af ingen ringere end Therkel Mathiassen. Det var dog især professor Gudmund Hatt og hans assistenter, man havde meget nære forbindelser med i 1930erne og 1940erne, hvor Hatt udførte en række banebrydende undersøgelser af jernalderens bopladser. Mindre fund udgravede man selv i god forståelse med Nationalmuseet. I 1950erne og 1960erne har det været

Halvt opslugt af udgravningen fortæller J. Dalgaard-Knudsen omegnens befolkning om Ølstrup-dysseme.

professor Beckers udgravninger i Torsted og Nr. Omme sogne, der gjorde Ringkøbingegnen kendt i arkæologien. Flere af disse undersøgelser er blevet startet og finansieret i indledningsfaserne af Ringkjøbing Museum.

En stor anerkendelse for den arkæologiske virksomhed fik man op til 50-års jubilæet i 1958, hvor Nationalmuseet deponerede alle fundene fra Hatts udgravning af Nørre Fjand bopladsen i Ringkøbing.

Den faglige standard under Dalgaard-Knudsens ledelse har givetvis også været medvirkende til, at museet i 1949/50 opnåede den ære at blive udnævnt til centralmuseum på lige fod med Herning Museum. Ifølge tilskudsreglerne fra 1941 betød det at være centralmuseum, at man kunne få

op til 2600 kr. i årligt statstilskud, mens andre statsstøttede museer højst kunne få det halve.

Det er sin sag at drive museum som ren og skær fritidsinteresse, og på museums-møder i 1940'erne drøftede man jævnligt det store behov, som lokalmuseerne havde for få ansat fagligt uddannede ledere. Kun på enkelte af de største købstadsmuseer var man dengang nået så vidt. Problemet bestod i både at skaffe penge til aflønning og at finde folk, for nogen egnet uddannelse fandtes ikke.

Ringkjøbing Museum var i årene 1953-55 stærkt engageret i et forsøg, der gik ud på at ansætte Halkjær Kristensen som inspektør eller konsulent fælles for de kulturhistoriske museer her i amtet. Halkjær var meget

interesseret, men initiativet gik i sig selv igen, for efterhånden blev det klart, at en ny lov var under opsejling. Med denne lov, der kom i 1958, afskaffedes begrebet central-museer, og i stedet fik man et landsdels-museum i hvert amt, og der indførtes en række nyordninger, bl.a. oprettedes Statens Lokalmuseumstilsyn, som Halkjær Kristensen næsten var selvskrævet til at blive leder af.

For Ringkjøbing Museum betød loven især, at vi fik nye vedtægter, hvor museets geografiske virkeområde er nøje præciseret til 22 sogne. Mere generelt kom 1958-loven til at lægge grunden for en gryende optimisme, der prægede museumsverdenen i 1960-erne. I første omgang kunne landsdels-museerne starte på en udbygning med faguddannede ledere og forbedringer af den tekniske standard.

Gennem hele J. Dalgaard-Knudsens for-mandstid blev der i Ringkøbing arbejdet på bedring af museets forhold. Først og frem-mest satte man sig det mål at få mere plads. Det blev en lang proces, som kom til at vare en snes år, inden det lykkedes. I 1950 lavede arkitekt Brask en skitse til en tilbygning til det museum, han i sin tid havde tegnet til Klokker. Det første reelle skridt blev taget fem år senere, da man i 1955 grundlagde en ny byggefond ved at købe obligationer for 8000 kr. At en udvidelse efterhånden var meget tiltrængt fremgår tydeligt af forhand-lingsprotokollen, hvor der i 1956 er skrevet følgende: »Pladsforholdene på museet er for små. Betydelige værdifulde udstillings-værdige genstande, nok til flere museums- rum, er hængemt i magasin, på loftet, i tag- rum og i museets gamle kufferter, skabe, kister og skuffer.« I 1964 blev den sidste

montre anskaffet, der kunne ikke længere proppes flere ind i huset. Samme år be- gyndte bestyrelsen at realitetsdrøfte den kommende bygningsudvidelse, så man kunne være enige og komme hurtigt i gang, når muligheden bød sig. Det var man ikke i tvivl om, at den ville, men det blev desværre ikke J. Dalgaard-Knudsen, der kom til at opleve dette, idet han døde i 1968.

Hvervet som bestyrelsesformand med ansvar for den arkæologiske virksomhed blev overtaget af sønnen, Knud Dalgaard-Knudsen, der var blevet indvalgt i bestyrel- sen i 1962. Carl Klokker blev samtidig valgt til museets leder, altså en praktisk arbejds- deling, som dog kun kom til at vare nogle få år, da Carl Klokker døde i januar 1972.

Selv om 1958-loven jævnlige blev revide- ret, var dens tilskudsmuligheder temmelig fastlåste, og der skulle en mere gennemgri- bende lovændring til, hvis også lokalmu- seerne skulle have en driftsøkonomi, der gjorde dem tidssvarende. Der var lagt op til en større lovrevision i forbindelse med kommunalreformen i 1970. Foreløbig blev der gennemført nogle justeringer i 1971. Den rigtige gulerod, der skulle sætte gang i sagerne, blev udskudt. Det var en ordning, hvor staten skulle doble de lokale driftstil- skud op. Med en sådan ordning, hvor staten bakkede de lokale initiativer op, var der ri- melig udsigt til, at de nye storkommuner kunne se deres fordel i at støtte museerne.

Museerne havde sikre tilsagn om, at ord- ningen ville blive gennemført i 1972. I Ringkøbing stolede man på løfterne og gik straks i gang med at realisere de planer og ønsker, man havde haft i så lang en årrække. Detailprojektering af tilbygningen blev iværksat, der holdtes licitation i 1972 og

byggeriet startede til september. I foråret 1972 opslug man samtidig en stilling som museumsinspektør for en faguddannet arkæolog. Det blev som bekendt »mig, der fik stillingen.«

Man brugte ikke Juul Brasks 20 år gamle udkast til tilbygningen, men foretrak på grund af forskellige krav og servitutter en helt moderne lukket bygning, som var tegnet af C. E. Lindquist fra det lokale arkitektfirma Nicolaj Andersen. Halvdelen af byggesummen, ca. 300.000 kr., havde museet efterhånden selv sparet sammen. Det meste af resten skulle lånes på almindelige markedsvilkår. Bygningen rummer en udstillingssal på 175m², og et tilsvarende kælderareal til magasin og tekniske installationer.

Der blev også råd til en kustodebolig, publikumstoilet m.m. Som led i projektet blev der for første gang installeret varme i hovedbygningen. Det var nok på høje tid, for både bygningen og tingene deri var præget af at have stået uopvarmet i et halvt århundrede og trængte meget til vedligeholdelse.

Museets problemer var dog ikke løst med et snuptag ved at få bygget til og ansat en leder. Inden byggeriet var afsluttet, var 60ernes velfærdstider ved at være forbi, og vi røg lige ind i den første oliekrise og nedadraslende obligationskurser. De penge af lånene, der skulle være blevet til overs til anskaffelse af montere, hylder og andet nødvendigt inventar, måtte vi se forsvinde i den blå luft. Loven, der skulle have skabt basis for en sikker driftsøkonomi, blev udskudt til 1976, og det blev en barberet udgave i forhold til museumsfolkets forventninger. Statens tilskud blev nemlig fastsat til 40% – og ikke 100% – af de lokale driftstilskud fra

kommune, amt, museumsforening, pengeinstitutter m.fl. Loven har selvfølgelig et tilskudsloft, men også et loft for stignings-takten, så man bliver ikke automatisk belønnet, hvis man pludselig kan skaffe øgede lokale bevillinger.

Den nye tilbygning stod færdig hen på efteråret 1973, og den 6. november blev der holdt åbning med et stort antal indbudte. Indretningen af bygningen er siden sket gradvist, efterhånden som der blev råd til at anskaffe de mest elementære faciliteter. Midlerne er i hovedsagen kommet fra ekstraordinære bevillinger, den såkaldte rådhedssum fra staten, som alle landets museer kan søge tilskud fra en gang om året. Udstillingssalen er kommet til at rumme oldtidsafdelingen, der var mest i pladsnød. I kælderen fik vi den samlede opbevaringsplads, der længe havde været tiltrængt, selv om det har været nødvendigt at skille plads fra til værkstedsformål. Beskrivelsen fra 1956 passede stadig, da jeg tiltrådte. Der var bare endnu mere fyldt op, og det havde i mellemtiden været nødvendigt at leje et ikke særligt hensigtsmæssigt kælderlokale ude i byen.

Inden vi fik råd til at anskaffe alle de nødvendige lagerreoler, blev magasinkælderen nogle gange brugt til vandrestillinger. Senere har vi tre gange haft ryddet udstillingssalen for selv at arrangere særudstillinger. De har været succeser og må have gjort indtryk, for folk spørger stadig efter dem. Det er dog en problematisk nødløsning at rydde den faste oldtidsudstilling til side for en tid, da den bliver meget benyttet, og genopbygningen bagefter tager tid. Så i de kommende år vil vi være tilbageholdende med den slags arrangementer. På ønskesed-

len en gang i fremtiden står derfor en udvidelse med et særudstillingslokale. Inden vi når så vidt, skal de gamle bygninger dog sættes fuldstændigt i stand. På hovedbygningen er der gradvist blevet gennemført en række tiltrængte vedligeholdelsesarbejder, men endnu mangler den fx af blive isoleret. Museets første bygning, Tangs hus i Museumshaven, er gået en del i forfald og trænger også til en gennemgribende istandsættelse, så den kan komme i brug igen. Vi er selvfølgelig ikke ene om at have bygningsmæssige forbedringer på ønskesedlen. Det er noget, der præger de fleste museers hverdag.

Da den nye museumslov endelig kom i 1976, betød den ikke nogen større økonomisk fremgang for Ringkjøbing Museum, men mere en fastlåsning af det niveau, vi i mellemtiden var nået op på, takket være ekstrabevillinger fra staten og velvilje fra Ringkjøbing kommune. Det var dog rart at få faste retningslinjer, og vi var ikke mere kede af det, end at vi i 1977 vovede at udvide virksomheden med Strandgården på Husby klit.

Helt tilbage i 1964 havde der været kræfter i gang for at få indrettet en gammel klitgård til museum. Det var dog dengang en ren utopisk tanke, som ikke kunne realiseres. I 1973 blev Strandgården imidlertid udbudt til salg og købt af det daværende Fredningsplanudvalg. Det var en naturlig forlængelse af den store fredning af Vest Stadil fjord, og man havde bl.a. brug for arealer, hvor vildgæssene kunne fodres, og strandengene bevares. Men selve gården skulle jo også bruges til noget, og museet hjalp med til at skitsere nogle planer for en fremtidig anvendelse som en slags landskabsmu-

seum. I de første år medvirkede vi til at indrette en interimistisk udstilling af gamle landbrugsredskaber. De fleste blev lånt fra egnssamlingen i Staby, og noget blev samlet ind, så det var ikke meget, det tyndede ud i samlingen hjemme på museet, hvor der aldrig havde været plads til opbevaring af voluminøse ting som vogne og den slags. Gårdens bygninger blev efterhånden restaureret for betydelige beløb, og da administrationen blev omlagt og overgik til Skovstyrelsen, lejede vi bygningerne direkte af staten for et årligt symbolsk beløb. Udstillingsvirksomheden blev nu museets ansvar. Vi spinder ikke guld på foretagendet, men har den store glæde, at Strandgården under kustode H. Johnsen er blevet til en stor sommerattraktion, hvor det årlige besøgstal efterhånden ligger og svinger omkring 10.000. Fornøjelsen var endnu større, da det viste sig, at det ikke bare er turisterne, der finder derud, men i lige så høj grad lokalbefolkningen og mange udflugter og skoleklasser.

I tidens løb er jeg jævnligt blevet spurgt, hvordan det var at komme til Ringkjøbing Museum. Det gik meget ligetil for sig. Jeg fik stukket en nøgle ud og fik besked på selv at finde ud af, hvad der skulle gøres. Der var ikke andet personale, som kendte samlingerne i forvejen, så det var en noget blandet butik at overtage med mere end rigeligt at sætte sig ind i. Jeg havde været på et arkæologisk museum før og kendte noget til potteskår og flint, og hvordan man laver udgravninger, men et manglebræt havde jeg aldrig før haft i hænderne og vidste dårligt nok, hvad det havde været brugt til. I det første års tid kunne der ikke røres ret meget

ved samlingerne på grund af byggerodet. Samme dag, som jeg tiltrådte i september 1972, begyndte gravemaskinen at rydde grunden til den nye bygning. Heldigvis blev der ikke gjort fund, men jeg var parat til en hurtig udgravning, hvis der skulle være dukket noget op. Byggemøder, bogholderi og budgetter var nye ting at skulle tage sig af uden tidligere forudsætninger, men allerførst skulle jeg finde et sted at være i huset. Den tidligere kustodebolig i kælderens var det eneste sted, der kunne fyres, så her fik jeg indrettet midlertidigt kontor – kakkelloven var skam udmærket. Inventaret var hurtigt overset. Skrivemaskine, brevpapir, arkivskab og 2 gamle rørflæstole fra Alexander Newskys stranding. Supplerende stole, borde og reoler blev hurtigt lånt ude i byen, – de gamle stole er sidenhen blevet deponeret på Lemvig Museum. Telefon blev anskaffet, og den gav i den første tid mange anmeldelser om storm- og haglskader, da nummeret tidligere havde tilhørt Mads Madsen, Velling.

Det varede nu ikke mange uger, før det rygtedes, at museet var blevet bemanded med en arkæolog. Strømmen af indberetninger om nye fund har siden været stor og konstant. Det er efterhånden blevet til mange spændende udgravninger og nært kendskab til det vestjyske vejr. Nogle år er gravesæsonen nemlig først sluttet lillejuleaften. Der skal ikke bruges plads på at begynde at remse fund op, men kun gives et par eksempler på spændvidden. I 1975 vakte det berettiget opsigt, da det hidtil største fund af sølvdalere fra svenskekrigenes tid dukkede op på en mark i Staby. Det var hurtig udrykning, da jeg i telefonen blev spurgt, om dalere fra Chr. IVs tid var dane-

fæ, og fik at vide, at det drejede sig om et par hundrede stykker, der lige var fundet ved roehakning. Størst indtryk på mig selv som arkæolog gjorde det nok, da jeg under en decemberstorm i 1973 blev kaldt ud til forstranden i Klegod. Op af strandbunden stak der pæleværk fra jernalderhuse. En del af havklitterne var skyllet væk, og der, hvor de havde været, kunne man nu gå på en strimmel ardløjet mark. Furerne stod så tydeligt, at man næsten endnu kunne fornemme skyggerne af jernalderbonden og hans studepand. Det var en mærkelig fornemmelse, da havet kort efter gik ind over forstranden igen og tog det meste med sig. Heldigvis blev der levnet et par husender, som kunne udgraves næste sommer – midt i mylderet af turister.

Siden 1978 er der blevet gravet en del i det gamle Ringkøbing. Efterhånden som jeg havde fået kigget i mange af de gamle fundæsker på museet, blev det mere og mere klart, at der aldrig var opsamlet så meget som et eneste potteskår, der stammede fra byens ældste tid som købstad i middelalderen. Der blev derfor iværksat prøveudgravninger på steder, hvor der skulle bygges. Allerede et af de første steder var heldet ude, og byens ælde kunne for første gang bekræftes med håndgribelige fund, bl.a. skår af kander, der omkring 1300 er kommet søværts hertil fra Holland og Tyskland.

Ind i mellem er nabomuseerne i Skjern og Lemvig blevet assisteret med besigtigelser og udgravninger, men egentlig er der slet ikke ret megen tid til at tage på udgravning, når man også har et museum at passe, – et museum, der har et stort publikum, og hvor man får henvendelser om mange andre ting end udgravninger. Internt var der

meget at gøre med at få samlingerne pakket ud, flyttet rundt og sat i stand. Udstillingerne skulle tyndes ud og fornys, og nye kartoteker bygges op, så det blev nemmere at finde rundt i tingene og besvare spørgsmål om samlingens indhold. Det er ikke altid lige nemt at gennemskue alt i den gamle protokol, som er samlingens hovednervesystem. Den er omhyggeligt blevet ført både af Matthias Klokke og hans efterfølgere, men Mathias K. havde ikke for vane at bruge mange beskrivende adjektiver om tingene. Hvordan så en »Basselisk« mon ud, hvis den var her endnu, for ikke at tale om »2 Duelspænder« og »1 gammel Gasse«? Bas-seliskan har vist sig at være en baschlik, en slags tyrkisk inspireret damehætte, der var på mode i slutningen af forrige århundrede. Duelspænderne er dukket op i form af to små jydepottepander til dyppelse = »Du'els«, så her var det læsningen og kendskab til det vestjyske, det kneb med. Den gamle Gasse er jeg stadig spændt på at se, hvis den skulle eksistere endnu.

Det kan være et temmeligt afvekslende job at være museumsleder, når man på samme dag kan komme ud for at skulle føre regnskab, fortælle en skoleklasse om stenalderen, ud at se på et nyt fund, der bliver ringet om, og måske om aftenen vise lysbilleder i et forsamlingshus. Ind i mellem skulle der også gerne blive tid til at få lidt almindeligt arbejde fra hånden, men man kan hurtigt gå hen og få en fornemmelse af at være Tordenskjolds eneste soldat. Et af de store ønsker er at få noget mere fast ansat, uddannet personale. Vi har selvfølgelig været nødt til at have en kustode til at varetage åbningstiden og til at udføre forefaldende pedalarbejde og hjælpe til med lidt af hvert.

Det har dog knebet med penge til lønningerne, så vi har kun i nogle få år haft råd til en fuldtidshjælper, og har i indeværende år måttet skære åbningstiden ned og ansætte ny kustode på deltid. En overgang i midten af 70'erne havde vi udelukkende et par civil værnepligtige. Der indkaldes dog ikke ret mange værnepligtige længere, så i de senere år har der været langt mellem dem. I stedet har vi af og til en langtidsledig. Der går dog som regel nogen tid med at få lært folk op i de forskellige rutiner og finde ud af, hvad de har evner for. Er man så så heldig at have fået en god mand, er det ærgerligt at skulle sige farvel igen efter et antal måneder.

Inden der fortælles om de andre museer i amtet, vil det være rimeligt at sige et par ord om museumsforeningen, som var starten på foretagendet for 75 år siden. Den eksisterer stadig i bedste velgående og er fremdeles en vigtig forudsætning for museets eksistens. Bl.a. udgør medlemskontingentet en ikke helt uvæsentlig del af økonomien. Medlemstallet har de senere år været i stigning og ligger for øjeblikket omkring 225. Nogle falder fra, andre kommer til, men der er mange, der har været med i masser af år. Det er selvfølgelig ikke så mange som i den allerførste begejstrings og agitations tid, men alligevel en pæn skare og et godt udtryk for den støtte, museet nyder i lokalbefolkningen. Foreningen er efter sit formål en ren støtteforening. I de senere år har den holdt en årlig tombola for at stive museets økonomi af. Samtidig begyndte vi at arrangere en efterårsudflugt og har i de sidste 3 vintersæsoner holdt aftenkursus i foreningens regi. Emnet har været en gennemgang af oldtidens perioder, og vi håbede så

småt på, at der ville komme en 10-15 særligt interesserede. Der meldte sig omkring en 40 stykker, så det blev nødvendigt at dele kurset op på to aftenhold, der siden har mødtes 10 aftener hver vinter. Aktiviteterne har også medført en slags knopskydning, idet der i 1982 blev stiftet en selvstændig amatørarkæologisk forening, der dels laver egne arrangementer og dels bistår museet med det arkæologiske arbejde. Som led i et amtsligt projekt, som museet deltager i, er amatørforeningens medlemmer bl.a. blevet sat i gang med en totalregistrering af alle oldtidsfund i Velling sogn.

Herning Museum

Flagskibet blandt amtets museer er Herning Museum, som også er det ældste. Det blev grundlagt i 1892 af lærer J. A. Trøstrup fra Torsted. I det dengang nyopførte tinghus fik man to gavlværelser stillet til rådighed, og museet kunne indvies i 1896 på Trøstrups 66-års fødselsdag. Tre år senere stiftedes Museumssamfundet, og de første love for museet blev vedtaget. Gennem et omfattende antal møder på egnens skoler var det lykkedes Trøstrup at tale museets sag så godt, at der var indtegnet 436 medlemmer fra landet og 218 fra byen.

I 1904 fik museet foræret en grund på 1 tdr. land, og samme år påbegyndtes opførelsen af frilandsmuseet. Gennem et ihærdigt arbejde fra rigsdagsmand Rasmus Nielsen lykkedes det i 1908 at få et stort statstilskud til opførelse af en egentlig hovedbygning, der blev tegnet af arkitekt Gulløv. Bygningen stod færdig i 1909, og året efter flyttedes samlingerne fra Tinghusmuseet og forskellige opmagasineringssteder.

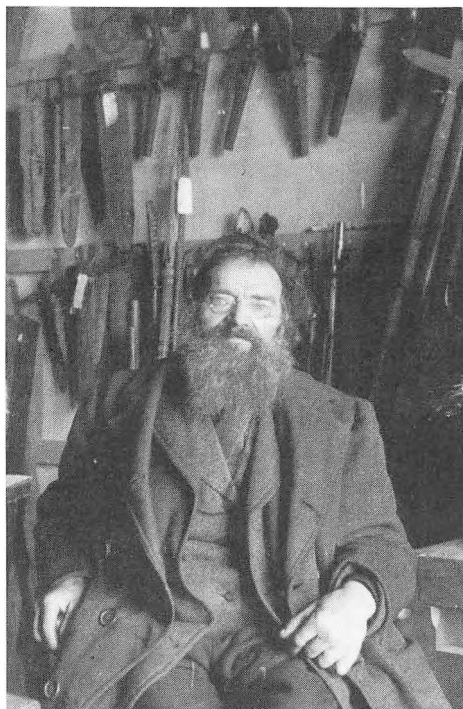
Museets stifter, Trøstrup, var født på en gård i Timring i 1830 og er en af de ejendommeligste skikkelser, der har eksisteret i dansk museumsverden – det siger jo ikke så lidt. Hans efterfølger H. P. Hansen har skildret hans levned i en bog, der udkom i 1930, samt i en beskrivelse af Herning Museum fra 1942. H. P. Hansen fortæller om Trøstrup, at »Han var aparte baade af Ydre og Indre, saa særpræget, at man aldrig glemte Manden, blot man én Gang havde set ham eller talt med ham.« Trøstrup havde under et ophold i København i 1857 oplevet at blive vist rundt på Oldnordisk Museum af selveste Chr. Jürgensen Thomsen, museets direktør og Danmarks første berømte museumsmand. Denne begivenhed har måske været medvirkende til, at Trøstrup som degn i Torsted allerede før 1870 var begyndt at omgås med planer om at få oprettet et museum for Midt- og Vestjylland. H. P. Hansen skriver: »Nu havde det været naturligt, om Trøstrup havde arbejdet hen til at faa et Museum oprettet i Ringkøbing, der var en gammel By, og hvor der fandtes en Mængde udmærkede Museumsgenstande. Men også her gjorde Mandens Særhed sig gældende. Han tog sin Passer, maalte ud på Kortet, hvor Midten af Jylland var, og saa, at Herning, der endnu kun var en Landsby, var Stedet, hvor Museet burde ligge!«

H. P. Hansen selv var født i 1879 og opvokset på en gård i Holing i Herning sogn. Som ungt menneske mødte han Trøstrup på en af dennes vandringer og troede i førstningen, at han var kreaturtrækker, men opdagede hurtigt fejltagelsen, kom i snak med ham og blev fralokket et par oldsager til museet. Af ren og skær interesse for mu-

seumssagen kom han til at hjælpe Trøstrup en hel del med samlingerne, men kunne selvfølgelig efterhånden godt se, at der også var mangler ved læremesterens måde at drive museum på. I øvrigt tjente H. P. Hansen til føden ved at drive konservatorforretning. Han var fingersnild og startede som helt ung et værksted, der udstoppede fugle og dyr, og han havde flere medarbejdere ansat.

Da museets samlinger blev flyttet til den nye hovedbygning i 1910 kom der til at hengå flere måneder, uden at den 80-årige Trøstrup magtede at begynde på udpakning og nyopstilling. Bestyrelsen begyndte at blive utålmodig, og H. P. Hansen blev så bedt om at tage sig af sagen. Han fik snedkeren til at lave skabe og reoler og hyrede en stab af kvinder til udpakning og rengøring af tingene, som Trøstrup aldrig havde haft rensede. Det var selvfølgelig en forbigåelse af den gamle, som ikke viste sig i museet, mens aktionen stod på. Det var ikke meningen, at H. P. Hansen på nogen måde skulle nævnes i forbindelse med åbningen, men Trøstrup var selvfølgelig i krigshumør. Efter de pæne velkomstord gik selskabet ind i det første rum, oldsagssamlingen, og her tog Trøstrup ordet. Han sagde kort og godt: »De æ Skidt!« og mente hermed bl.a., at nogle hylde skulle have været skrå og ikke vandrette.

Som museets leder havde Trøstrup frie hænder til bagefter at lave ændringer og forbedringer, men han rørte ikke opstillingen. Det forhindrede ham dog på ingen måde i at blive ved med at være harm over hyldeerne. Selv da han fem år senere lå på dødslejet og havde besøg af præsten, kom de til at sætte præg på samtalen.

Degnen Jens Andersen Trøstrup blandt sine samlinger i tinghusets øverste gavlværelser.

Trøstrups egen person var måske museets største seværdighed i den første snes år af dets eksistens. Efter hans død i 1915 blev H. P. Hansen bedt om at overtage styret, hvilket han sagde ja til, selv om det slet ikke var et job, han kunne leve af. Gennem de første 25 år blev han aflønnet med 1000 kr. årligt, men måtte så selv afholde udgifterne til porto, telefon, repræsentation m.m. Gennem en lang årrække var det derfor nødvendigt for ham at bibeholde konservatorforretningen.

Et af H. P. Hansens første arbejder som museumsforstander var at få samlingerne ført i protokol og genstandene nummere-

ret. Trøstrup havde hæftet oplysningssedler ved mange af tingene, men en samlet fortegnelse fandtes ikke. H. P. Hansen var tidligt klar over, at man måtte have et mål for museets indhold. Skulle museumstingene kunne blive ved at fortælle historie, måtte man kende deres funktion, både brugen og håndteringen af de gamle redskaber og de skikke og traditioner, der knyttede sig dertil. Tingene måtte indsamles systematisk, man kunne ikke samle på alt muligt, som Trøstrup havde gjort. Så tidligt som i 1902 anskaffede han sig et fotografiapparat. En af hans væsentlige indsatser bestod i at besøge gamle mennesker og få dem til at fortælle og få det noteret ned. I 1930'erne tog han filmen i anvendelse til at skildre de gamle arbejdsprocesser.

Gennem et omfattende forfatterskab, der udkom som bøger eller som artikler i dagblade og tidsskrifter, fik H. P. Hansen den indsamlede viden formidlet videre til offentligheden. Det var i virkeligheden en vældig etnologisk pionérindsats. Uden den ville dansk kulturhistorie have været meget fattigere i dag og vores reelle viden om livet på den jyske hede meget begrænset. Det var ikke uden grund, at H. P. Hansen i et af sine sidste år oplevede den hæder at blive udnævnt til æresdoktor ved Århus Universitet. Sit livsværk rundede han af med erindringsbogen »Fra Hyrdedreng til Æresdoktor«, som udkom i 1960, et år før han døde.

I H. P. Hansens tid udvidedes museet med forskellige samlinger og bygninger. Blichersamlingen, som han i hovedsagen fik skænket af Jeppe Aakjær, anså han selv som meget betydningsfuld. I 1939 blev der opført en bygning til et egentligt landbrugs-

museum, og i slutningen af 1950'erne opførtes Trikotagemuseet. Udviklingen kunne nu skildres fra hedebrugets og hosebinderens tid til den moderne tekstilindustri.

I sine erindringer skriver H. P. Hansen, at han selvfølgelig burde været gået af en halv snes år tidligere, da han nåede den almindelige pensionsalder. Men der var ingen til at løfte arven. Bortset fra et fåtal arkæologer, ingen uddannede museumsfolk og i øvrigt slet ingen midler til aflønning af en universitetsuddannet museumsleder. Mangelen på uddannede folk var et af de problemer, der, som allerede omtalt, blev drøftet på museums møder i 1940'erne. I 1953 blev der i København oprettet et lektorat i kulturhistorie. I 1959 blev det udvidet til et professorat i materiel folkekultur og europæisk etnologi. Hen i 60'erne begyndte der derfor at være uddannede folk til museumslederstillinger, og nu var der også begyndt at være penge til lønninger, dels i kraft af 1958-loven, dels på grund af vælfærdstiderne.

Begrebet centralmuseer blev afskaffet, og Herning Museum blev i stedet landsdelsmuseum, d.v.s., at man fik et lidt større statstilskud mod så til gengæld at give praktisk vejledning til de andre museer i området. Loven lagde i øvrigt vægt på en moderne formidling af museets indhold.

En af de nyuddannede etnologer, Ulla Thyrring, blev i 1967 ansat som direktør for Herning Museum. Til særlig varetagelse af formidlingen oprettedes der i 1970 en deltidsstilling som museums pædagog. Der er blevet taget fat med at lave særudstillinger, der er blevet lavet materiale til skoleklasserne, udgivet vejledninger og meget andet. I 1971 fik man råd til at udvide staben

med arkæologen Hans Rostholm. Herning-egnen havde indtil da været regnet som et forholdsvis ubetydeligt område for arkæologien, selv af H. P. Hansen, der havde et udmærket kendskab til oldtiden. Men »søger, så skal I finde«, og Hans Rostholm har på få år skabt Herning-egnen en forhistorie og oven i købet fået skabt afklaring af nogle punkter i oldtidshistorien, som har hørt til de mest omdiskuterede i dansk arkæologi.

Jeg skal i øvrigt ikke sidde og skrive rosende ord om kollegerne, men det kan ikke forbigås, at Ulla Thyrring har haft en meget væsentlig indflydelse på den museumsstruktur, vi har i amtet i dag, og at hun var selvskreven som formand for museumsrådet, da det blev oprettet. Der er sket meget på Herning Museum i hendes tid. Pladsen tillader kun at nævne et par hovedpunkter. I 1972 blev museet udvidet ved en til- og ombygning, der rummer særudstillingslokale og forbinder det gamle bygningskompleks.

Op gennem 70'erne blev der lagt et betydeligt arbejde i at få herregården Herningsholm bevaret, restaureret og indrettet til museum for St. St. Blicher. Et arbejde, der kulminerede med en stilig åbning i 1980. Derefter er der taget fat på at give museets ældste del, frilandsmuseet, en tiltrængt istandsættelse og ansigtsløftning, så denne del af museet også kan komme i moderne funktion.

Museets stifter, J. A. Trøstrup, er, mens dette skrives, blevet mindet med en særlig udstilling. Der har været meget at bygge videre på i Herning. Det har man forstået, samtidig med at museet er blevet en moderne arbejdende institution.

Holstebro Museum

I 1916 samledes nogle mænd om at få startet eget museum i Holstebro. En af dem, overlærer Agger, sad i byrådet, og det blev herfra det første konkrete skridt blev taget, idet byrådet 13. december 1916 nedsatte et udvalg til »Tilvejebringelse af et Museum i Holstebro«. I foråret 1917 kom der byrådsvalg, så, inden der kunne komme gang i sagen, måtte udvalget fornyes. Landboerne skulle gerne bringes til at slutte op om tanken. Udvalget ventede derfor først til roehakningssæsonen, og derefter til høsten var ovre. Endelig den 29. november holdtes et offentligt stiftende møde, hvor der kom 30 interesserede fra by og land.

Forsamlingen kom i livlig diskussion om museets opgaver og drøftede nødvendigheden af hurtigt at finde en passende bygning. Det var måske ikke helt så aktuelt endnu, for foreløbig bestod samlingen kun af fem numre. Gdr. Bertel Østerlund fra Idum foreslog, at der blev oprettet en museumsforening – uden forening intet arbejde. Men forslaget kunne ikke samle tilslutning. Tværtimod mente man, at der var foreninger nok i Holstebro og desuden, at byrådsudvalget ikke ville have noget formål, hvis der blev dannet en forening. Det eneste, man kunne blive enige om, var at komme i gang, og i en avisartikel næste dag blev museet fastslået som en kendsgerning. I stedet for at oprette en forening blev der udpeget tillidsmænd i landsognene. Der var hurtigt stor interesse for det nystartede museum. Allerede den første måned fik man indleveret 600 genstande. Interessen holdt sig et par år, og genstandene blev foreløbig opmagasineret på skolens loft. I 20'erne eb-

bede begejstringen ud, og i dette tiår lå sagen stort set underdrejet. Bertel Østerlund havde åbenbart haft ret, da han påpegede nødvendigheden af at have en forening bag.

I maj 1929 blev Dansk Kulturhistorisk Museumsforening stiftet, og denne begivenhed ser ud til at have sat gang i sagerne i Ringkøbing amt. I Holstebro indstillede museumsudvalget den 9. december til byrådet, at der indrettedes et museum. Udvalgets formand, bogtrykker N. P. Thomsen, foreslog, at der samtidig blev dannet en museumsforening, og byrådet kunne enes om følgende: »Udvalget faar Bemyndigelse til at søge dannet en Museumsforening, der faar til Opgave at forvalte de af Kommunen indsamlede Museumsgenstande, og Byrådet erklærer sig villigt til, inden for overkommelige Rammer, at medvirke til Fremskaffelse af passende Lokaler.«

Mens udvalget gik i gang med at få dannet en museumsforening, opstod der samtidig en livlig avisdebat om, hvilken bygning der skulle anvendes til museum.

Gennem avisannoncer og tegningslister lykkedes det at herve et par hundrede medlemmer, og den 30. juni 1930 blev der holdt stiftende generalforsamling på Høj-skolehotellet. Den nyvalgte bestyrelse trak i arbejdstøjet og konstituerede sig med overlærer Aldal som formand. På et møde den 14. juli kunne man hurtigt blive enige om, at anmode byrådet om at få samlingerne overdraget, og desuden at få Lægård Møllens hovedbygning inddraget til museum.

Der opstod nu en ny debat, bl.a. om det betimelige i at opsigte de tre lejere i Lægård Mølle, men resultatet blev dog, at foreningen kunne underskrive en overdragelseskontrakt med byrådet. Pr. 1. november

1930 havde man både museumsforening og museumsbygning, og det praktiske arbejde kunne begynde. Grundlovsdag 1931 var man så vidt fremme, at museet kunne åbne for offentligheden.

I 1930'erne deltog museet i forskellige store udstillingsarrangementer, bl.a. maj- og folkefesten 1935, hvor der i museumsbygningen blev vist eksempler på simesnoning, knipling og vævning, smørkærning, lysestøbning, goderåds- og vaffelbaging. Museets første formand, overlærer Aldal, tog afsked fra skolevæsenet i 1933 og kunne derefter helt hellige sig sine historiske interesser og museet. Han var aktiv i Historisk Samfund, og hans hovedindsats bestod i at få skrevet Holstebros historie gennem tiderne 1274-1939. Året efter udgivelsen døde han og blev på formandsposten i museet afløst af fru konsulent Helene Overgaard, der havde haft sæde i bestyrelsen siden starten i 1930.

I perioden 1943-46 fik man praktisk råd og hjælp fra museums konsulent Halkjær Kristensen, og den tekniske standard blev sat betydeligt i vejret. Med øgede kommunale tilskud til driften var der åbnet mulighed for at blive statsanerkendt. Af forskellige grunde trak anerkendelsen i langdrag og blev til sidst helt opgivet. Fru Overgaard trådte tilbage i 1956, hvor hun forlod byen efter sin mands død. Fru Overgaard havde et betydeligt kendskab til almuetingene. Blandt arkæologer blev Holstebro Museum kendt i Overgaards tid for konsulentparrets registreringer af stenalderbopladsler langs Storåen.

Museumsloven af 1958 kom til at bevirke, at man i Holstebro så med ny optimisme på museets fremtid. Bygningen blev sat i

Interiør fra Holstebro Museum 1. april 1965, da museet blev statsanerkendt.

stand, taget tænet, og der blev installeret centralvarme. Derefter blev ansøgningen om statsanerkendelse fornyet og imødekommet med virkning fra 1. april 1965. Med overlærer Ejnar G. Pedersen som ny formand begyndte der nu at komme vældig fart over museets aktiviteter. Der blev udnævnt sognerepræsentanter for hele museets område.

Medlemstallet i foreningen begyndte med det samme at stige, og det gjorde besøgstallet på museet også. Det kunne nok være tiltrængt, for i perioder havde det været helt nede omkring 100 om året. Museet fik for øvrigt i de år en politiafrettet vagthund til at hjælpe kustoden med at passe på samlingerne.

Ved årsskiftet 1968/69 udsendtes for første gang en illustreret publikation til mu-

seumsforeningens medlemmer. Til hjælp med genstandsregistreringen fik man udstationeret et par civil værnepligtige, en ordning som også mange andre museer har benyttet sig af. I 1969 ansatte man en konsulent til at hjælpe bestyrelsen med samlingerne. Det var arkæologen Torben Skov, som pr. 1. januar 1972 blev fastansat som museets leder. Allerede et halvt år efter fik han fast medhjælp, idet Ingerid Løn blev ansat som registrator.

Formidlingsarbejdet blev vurderet højt af den siddende bestyrelse. I 1973 indgik man en aftale med skolevæsenet om, at museets formand, overlærer Ejnar G. Pedersen, blev ansat som museumspædagog. Det blev derfor nødvendigt at vælge ny formand, og det blev ikke helt uventet kontorassistent Orla Nautrup, der i sin byrådsperiode har mar-

keret sig stærkt i byens kulturpolitik. Det er næppe ukendt for nogen, at Holstebro byråd har ført en bevidst og meget aktiv kunst- og kulturpolitik, som har gjort byen landskendt. At museet også har nydt godt af denne holdning, kan næppe undre nogen, og museet blev selv landskendt i efteråret 1976 med udstillingen om guldsmeden Joachim Weller.

Museets beliggenhed gør, at det jo ikke ligefrem kan fungere som strøgforretning. I stedet har man satset på særudstillinger i stribevis.

Gennem mange andre aktiviteter, godt humør og gå-på-mod har Holstebro Museum markeret sig stærkt i 1970'erne. Det er lykkedes at få en sund økonomi og en medarbejderstab af rimeligt omfang, så man ikke bliver kvalt i rutinearbejder. I 1976 blev Lokalthistorisk Arkiv lagt ind under museet som en særlig afdeling, og i 1979 fulgte Hjemmeværnsmuseet efter. Udgravningerne er heller ikke blevet forsømt. Først blev der gravet stenalderdysser, siden vikingehuse i Trabjerg og kloster i Tvis, for blot at nævne de største og mest omtalte. Det hele har kunnet følges i årsskriftet, som har fået et meget stort antal abonnenter = medlemmer af museumsforeningen.

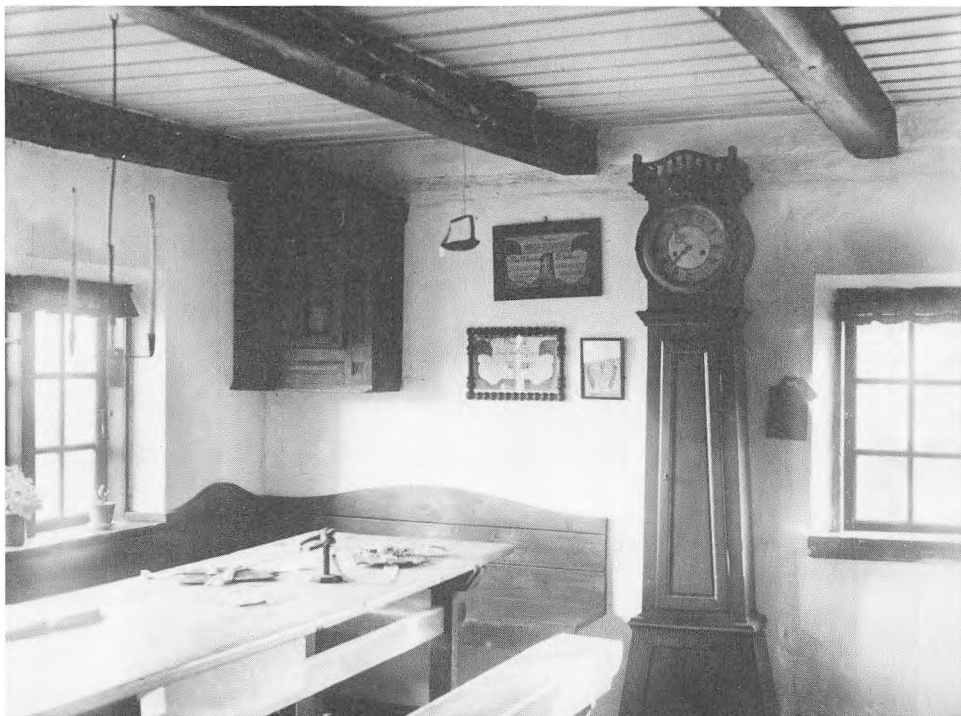
Det eneste, man mangler i Holstebro er bedre plads. Man skal også holde flyttedag, men har ikke en dato fastlagt endnu. Planerne til en nybygning placeret i parken sammen med kunstmuseet har ligget klar, siden arkitektkonkurrencen om museumskomplekset blev afholdt i 1976. De seneste nedskæringsår har bevirket en udsættelse, men det bliver nu spændende at se byggeriet realiseret, for helt nye kulturmuseer er der ikke bygget mange af.

Lemvig Museum

Oprindelsen til Lemvig Museum går tilbage til 1917. Museumssagen blev dengang rejst i et byrådsmøde, som kort fortalt resulterede i, at der blev nedsat et udvalg bestående af forslagsstilleren, sagfører Orla Buhl, samt læge N. A. Andersen og redaktør Hans Lilholt. Udvalget gik i gang med at samle ting ind, og indsamlingsaktiviteten tog til op gennem 20'erne, særlig efter at dyrlæge Stigaard var kommet med. Man havde dog ikke noget fast sted til opbevaringen, men måtte mange gange flytte fra et lokale til et andet. På den måde gik de første femten år.

I 1930-31 opførtes centralbiblioteket, og på byrådets foranledning blev førstesalen i sydfløjen reserveret til museet. Der blev nu taget skridt til oprettelse af en museumsforening, og museets rigtige fødselsdato må sættes til den 21.3.1931, hvor der blev holdt stiftende generalforsamling. Formand blev dyrlæge Stigaard, mens redaktør Lilholt fik sekretærposten. Det er i særlig grad disse to mænd, der har skabt grundindholdet i samlingen og lagt en linje for, hvad museet skulle indeholde. I stedet for at samle på alt muligt sørgede man for at koncentrere sig om ting, der var særligt typiske for Lemvigegnen, som fx de blåmalede bondemøbler, hornskemageri, redningsvæsenet og strandinger. På Centralbiblioteket fik man indrettet en mindestue for Thøger Larsen og lagde grunden til en malerisamling af de kunstnere, der havde hørt til kredsen omkring Thøger Larsen.

Selv om man nu havde et fast sted at være, var lokalet dog ikke så rummeligt, at der kunne indrettes udstillinger af de øvrige ting. Ikke overraskende var man derfor på

»Bondestuen« blev indrettet på Lemvig Museum i 1940. Den står endnu næsten uændret, men i et andet rum. Billedet her er fra museets indvielse 1940 i »Vesterhus«.

udkig efter eget hus. I efteråret 1938 bød der sig en lejlighed til at erhverve det smukke gamle »Vesterhus«, en bevaringsværdig ejendom, hvor der i sin tid havde været købmandsgård og tobaksfabrik. I en datidig avisomtale står der, at det i virkeligheden var det eneste hus i Lemvig, der, både hvad det ydre og det indre angik, kunne egne sig til museum. Ved velvilje fra byrådet og fra privat side lykkedes det at få midler til at købe ejendommen.

Bestyrelsen var nu så heldig at finde to mænd, som i kraft af faglig indsigt og interesse for Lemvig turde påtage sig at skabe den ordning af tingene og indretning af mu-

seet, som bestyrelsen ikke selv dristede sig til at tage fat på. Den ene var kirkearkitekt Sv. Fritz, Århus, den anden adjunkt Knud Andersen, Gentofte. Arkitekt Fritz forestod planlægningen og indretningen af det egentlige hjemstavnsmuseum, mens Knud Andersen ordnede den arkæologiske samling.

Den 3. sept. 1940 var der mødt en lang række indbudte til den officielle åbning af det færdige museum. Dyrslæge Stigaard, redaktør Lilholt og arkitekt Fritz viste rundt og forklarede samlingerne og museets indretning. Efter rundgangen blev der budt på kaffe og cigarer på Jespersens Hotel. De

mange taler og rosende ord fik en lang omtale i Lemvig Folkeblad. Mange udtalte deres støtte til sagen. Arkitekt Fritz tillod sig den frihed at være mere konkret og sige, at nu, hvor man havde fået et museum, burde det også sikres tilstrækkelige driftsmidler, og han foreslog, at byrådet ydede et årligt driftstilskud på 1500 kr. og sognekommunerne fx 50 kr. Hertil svarede et byrådsmedlem: »Et gammelt ord siger, at man skal ikke ødelægge en fest med penge. Jeg tror dog, at byrådet vil stille sig velvilligt overfor museet, men om vi just vil gå op til 1500 kr., tør jeg ikke love. Vi skal jo også tænke på skatteyderne.«

Museet var nu kommet i gang, og i 1945, umiddelbart efter besættelsesårene, søgte man om statsstilskud. Nu, som dengang, er det en sag, der godt kan trække i langdrag, men statsanerkendelsen kom da i hus i 1948. Da man flyttede ind i Vesterhus, var der ikke blevet plads til Thøger Larsen mindestuen og malerisamlingen, som derfor indtil videre forblev på centralbiblioteket. Det var derfor bestyrelsen meget om at gøre at få museet gjort rummeligere, og allerede tidligt fik man skabt en byggefond. I de samme år fik man Vesterhus fredet.

I 1957 havde man så mange midler, at man turde gå i gang med at bygge en ny udstillingsfløj på bagsiden af Vesterhus. Ombygningen blev dog noget dyrere end ventet, og en forventet bevilling af tipsmidlerne gik ikke igennem, så man kom i ret store økonomiske vanskeligheder. Men ønskedrømmen om at få samlingerne under ét tag var nu en realitet, og overleve gjorde man også. Som formanden, nyligt afdøde bogtrykker Gadgaard Nielsen, har udtrykt det, så var det bare blevet endnu dyrere, hvis

byggeriet var blevet udskudt. I bygningen var man så fremsynet at indrette et kontor og arkiv. Thøger Larsen mindestuen blev indrettet som en tro kopi af hans arbejdsværelse, og malerisamlingen fik to større sale. I underetagen påbegyndte man oprettelsen af en særlig fiskeriafdeling, et erhverv, der spiller en stor rolle på egnen og længe havde været underrepræsenteret på museerne.

Det næste store skridt fremad skete i 1972, hvor man pr. 1. august fik ansat en faglig leder. Lige som i Ringkøbing og andre steder skete det i tillid til sikre løfter om, at den nye museumslov ville skabe det økonomiske grundlag. At loven blev udsat og ikke levede op til forventningerne er allerede blevet omtalt. Inden ansættelsen rådførte man sig med Ulla Thyrring fra landsdelsmuseet i Herning og med Dansk Kulturhistorisk Museumsforening. Resultatet blev, at stillingen blev opslået til en etnolog, og at man ansatte Ellen Damgaard.

Ellen Damgaard har konsekvent arbejdet videre med at udbygge museets samlinger af og viden om de egnesspecifikke emner, som allerede den første bestyrelse havde været så fremsynet at koncentrere indsamlingen om. Et af resultaterne i de første år var åbningen af Flyvholm Redningsstation som en afdeling af museet. I 1975 blev der gennemført en stor restaurering af Vesterhus med Erik Ejnar Holm som ansvarlig arkitekt. Huset blev isoleret og fik en grundig udvendig istandsættelse med fornyelse af tag og vinduer. Indvendig fik man gjort magasinforholdene mere tidssvarende og fik indrettet publikumstoiletter. Det sidste er faktisk nok værd at nævne. Der er ikke noget ved at gå på museum og se på ting, hvis man er trængende, og museumsfolk har

mange erfaringer for, at det spørgsmål, gæsterne først stiller, lyder: »Hvor er toiletet?« Da Vesterhus er en fredet bygning kunne midlerne til istandsættelsen skaffes via særlige ministerielle tilskud samt fra tipsmidler og private fonds.

I de senere år har arbejdet været meget koncentreret om husmanden Peder Lykke. Der er lavet skolemateriale, udstilling m.m. på grundlag af hans dagbøger, og en større bogudgivelse er på trapperne. Sagen om bevaring af Bovbjerg Badehotel har også på mange måder lagt beslag på museets arbejdskraft. I 1978 blev lærer Hemming Klokke ansat som museumspædagog i en deltidsstilling, der i 1980 blev fuldtids. Ja, rigtig gættet. Hemming Klokke er tredje generation af familien Klokke i amtets museumsverden. Han tager sig især af det faste arbejde med udstillingerne og formidlingen til de mange skoleklasser, som jo traditionelt er en af museernes store brugergrupper.

Det er nok ikke for meget sagt, at Lemvig Museum i løbet af den sidste halve snes år er blevet en mere og mere fast indarbejdet del af lokalsamfundet. Det er ikke så meget flyvske planer, men en stabil og målrettet kurs, der altid har præget dette museum.

Skjern Museum

I Skjern havde den motorsagkyndige, N. K. Kristoffersen, længe gået og snakket om, at byen burde have et museum. Det blev dog ikke Kristoffersen, men malermester B. Rostrup, som førte tanken om et museum frem til virkeliggørelse i det psykologisk rette øjeblik, da han på Grundejerforeningens generalforsamling d. 25. januar

1929 foreslog, at Grundejerforeningen skulle tage initiativ til oprettelse af et museum i Skjern. Forslaget fik ensstemmig tilslutning, og der blev med det samme nedsat et udvalg, som få dage efter holdt sit første møde. Den 5. februar tog man til Ringkøbing for at se museet der og få gode råd af Matthias Klokke. På et møde den 2. april kunne udvalgets formand, grosserer L. P. Lauridsen, meddele, at man ved forespørgsler i byen og nogle af nabosognene havde konstateret, at der var god stemning for oprettelse af et museum i Skjern, og at man indtil videre havde sikret et opbevaringslokale i Kirkeskolen. Museets oprettelse blev vedtaget på mødet tillige med foreløbige vedtægter. N. K. Kristoffersen blev valgt til museumsbestyrer.

Det var temmelig dristigt at vedtage museets oprettelse på det foreliggende spinkle grundlag, men det viste sig at være god taktik. Da folk blev klar over, at museet var en kendsgerning, begyndte genstandene at komme, og i løbet af meget kort tid havde man en samling.

Det varede ikke længe, før lokalespørgsmålet trængte sig på. Det første opbevaringsrum på Kirkeskolen blev afløst af et lidt større på Teknisk Skole, men også dette blev hurtigt fyldt, og i august 1930 holdt udvalget møde for at drøfte muligheden for at få eget hus.

Afholdelse af en basar som grundlag for en byggefond var en af de muligheder, der var på tale. Nogen tid efter fik man overraskende foræret en bankbog med 200 kr. som begyndelsen til en byggefond. Det var en opmuntring, og målet var nu sat, selv om der kom til at gå nogle år endnu, inden man fik egen bygning.

En midlertidig løsning af lokaleproblemet opnåedes i 1931, hvor sognerådet gav tilladelse til at benytte et skolelokale i By-skolen. Selv om man hverken havde mon-trer eller andet inventar, kunne der her ska-bes en primitiv udstilling. Den 14. oktober 1931 vistes udstillingen for en indbudt kreds, og søndagen efter, d. 18. oktober, holdt museet første gang åbent for publi-kum.

Grundejerforeningens forberedende ud-valg var på et tidligt tidspunkt klar over, at man måtte have en museumsforening i ryg-gen. Man regnede med, at en forening kun-ne være en hjælp til forøgelse af samlingen og tillige en fast økonomisk støtte. Mu-seumsforeningens dannelse blev vedtaget på et møde d. 9. okt. 1931. Det hidtidige udvalgs medlemmer nedlagde deres man-dater, og der blev i stedet valgt en bestyrelse, som dog kom til at bestå af de samme personer. Sognerådet valgte en repræsen-tant, og Grundejerforeningen udvalgte også én repræsentant, nemlig udvalgets hidtidige formand, L. P. Lauridsen, der kom til at fortsætte på denne post gennem mange år. Maler Rostrup blev kasserer.

Den 6.-7. november 1931 blev der holdt en vellykket basar på Missionshotellet. Der var bl.a. indrettet en bondestue, hvor gamle kvinder og mænd klædt i nationaldragter var i gang med gammel hjemmehusflid. Ba-saren gav 1600 kr. i overskud – mange penge dengang – og i tilgift fik man tegnet 150 medlemmer af museumsforeningen.

Året efter fik man overladt endnu et sko-lelokale, og først i 1937 blev spørgsmålet om egen bygning for alvor så påtrængende, at der måtte gøres noget. Bestyrelsen be-søgte museerne i Holstebro og Struer og fik

mange oplysninger om driften af et mu-seum. Man var særligt interesseret i Struer Museum, som kom nærmest det hjem-stavnsmuseum, man selv havde i tankerne. Begge museer blev drevet med betydelig kommunal støtte. Det gav forventninger, som da heller ikke blev gjort til skamme, da man nogen tid efter henvendte sig til Skjern sogneråd. I marts 1938 var de foreliggende muligheder blevet gennemdrøftet, og d. 14. søgte man kommunen om et tilskud på 10.000 kr. og en byggegrund. Begge dele blev bevilget. Grunden kom til at omfatte en del af Kirkeskolens have og et betydeligt stykke af lystanlægget, i alt 1688m². Bygge-sagen kom til at gå temmelig smertefrit. Museumsbygningen blev tegnet af arkitekt og bankbestyrer P. Ingolf Christensen, der sad i bestyrelsen. Hele herligheden kostede 15.000 kr. Det var billigt, også efter dati-dens forhold, og museet var ved indvielsen gældfrit.

Hen ad vejen blev samlingerne øget. Vedligeholdelsen blev varetaget af forskelli-ge ældre mennesker, som man fik til at pas-se kustodetjenesten også. I 1947 fik man indrettet en række nye montrer på loftseta-gen. Ved 25-årsjubilæet i 1954 skrev redak-tør Stobbe, der to år tidligere havde afløst grosserer Lauridsen som formand, at der ikke ville gå mange år, før man igen måtte til at tænke på byggeri. Det var bl.a. land-brugs-, fiskeri- og håndværksredskaber, der fyldte op. Allerede tidligt havde man fo-restillet sig, at der en gang måske kunne op-stilles en museumsgård i anlægget.

På generalforsamlingen i 1958 drøftedes museets forhold set i lyset af den nye mu-seumslov. Man var kede af, at de planer, der havde været fremme om at ansætte en fælles

museumsinspektør i amtet, ikke var blevet til noget. At søge statsanerkendelse turde man ikke kaste sig ud i, for så skulle man bl.a. til at have et fast årligt driftstilskud fra kommunen. Hidtil havde man klaret sig meget billigt med egne indtægter fra forening og éntre, men en statsanerkendelse ville betyde forpligtelser. Bl.a. kunne man komme til at holde åbent mere end søndag eftermiddag, som man hidtil havde klaret sig med, og det ville betyde ansættelse af lønnet personale. Man er med andre ord betænkelige og magter ikke en omstilling til nye tider. Det forstår man egentlig så godt, for de fleste af bestyrelsens medlemmer havde været med fra starten og var nu nået godt op i årene.

Redaktør Stobbe trådte tilbage som formand i 1962 og blev afløst af malermester Federau. Det var dog ikke noget generationsskifte, der fandt sted, og 60erne blev på mange måder en slags kriseår for museet. Nogle år blev der ikke holdt generalforsamling, og museet begyndte at blive kritiseret for at være alt for overfyldt med ting. I 1967 blev denne udvikling vendt. Bestyrelsen supplerede sig med en række yngre medlemmer. Lærer Ole Jørgensen blev valgt til formand, og fabrikant E. Søgaard indtrådte som repræsentant for byrådet. Den ny bestyrelse fik mandat til at rydde op og tynde ud i den overfyldte udstilling, selv om der også lød mange røster om at gå forsigtigt til værks. Skjern byråd stillede sig positivt overfor en rekonstruktion af museet. Et af de første resultater var, at det i 1968 blev statsanerkendt.

I 1971-72 opstod der planer om at flytte til en bevaringsværdig gård i Skjern Birk, som netop var blevet købt af kommunen.

Samtidig begyndte kommunen at sætte beløb af til museet med henblik på ansættelse af en faglig leder. I 1973 blev Egon Søgaard valgt til formand efter Ole Jørgensen, der flyttede fra byen. Planerne for Skjern Birk gården blev droppet i 1975, da det viste sig, at den alligevel ikke kunne bevares på stedet. I stedet købte man Bundsbæk Mølle, og samme år blev etnografen Kim Clausen ansat som museumsinspektør.

Havde Skjern Museum været ved at gå i stå ti år tidligere, så kom der nu til at ske mange ting. I 1976-78 blev Bundsbæk Mølle restaureret, og senere opførtes udbygninger, til dels af materialer fra Skjern Birkgården. I 1979 ændredes vedtægterne, som længe havde været utidssvarende. I de samme år påbegyndtes en række undersøgelser og indsamlinger. Den målsætning, der måske tidligere havde manglet for indsamlingen, stod nu mere klart. Bl.a. er det her i amtet blevet Skjern Museums opgave at beskrive stationsbyerne og deres begyndende opståen for hundrede år siden. Det er en helt indlysende opgave, da Skjern som bekendt først er blevet til by, da man i sin tid lod to jernbaner mødes her. Som konsekvens heraf rejste museet i 1980 frednings-sag for DSB-vandtårnet, byens ældste bygning, som pludselig blev truet af nedrivning. I 1981-82 er der lagt planer for indretning af et egentlig stationsbymuseum i de to DSB-huse ved siden af vandtårnet. Projektet er blevet støttet af DSB's generaldirektør og har vundet udbredt støtte i befolkningen, men knap så meget hos byplanmyndighederne, og dønningerne fra sagen har næppe lagt sig endnu. I 1981-83 er der blevet gennemført skiftende udstillinger på Bundsbæk Mølle. I indeværende år for-

Der er pionerånd over dette billede med museumsinspektør, bestyrelsesformand og museumsforvalter i arbejdstøjet. Mange nye museumsinitiativer ser i disse år dagens lys i landets yngste købstad. Her er Kim Clausen, Egon Søgaard og Svend Åge Christiansen i færd med at rydde op på grunden ved det nye bymuseum i Skjern.

handles der med Egvad kommune om indretning af et fjordmuseum i Bork-området og deltidsansættelse af en arkæolog. Der er med andre ord mange ting i støbeskeen i disse år.

Foreløbig kan resultaterne af entusiasmen bl. a. aflæses i besøgsstatistikken. I gamle dage havde man nogle få hundrede gæster om året. I 1982 nærved 13.000.

Struer Museum

Ideen til et museum i Struer havde i slutningen af 1920'erne gennem længere tid svævet i luften. Den, som greb ideen og havde held til at realisere den, var, man kan næsten sige naturligvis, forfatteren Johannes Buchholtz.

På et byrådsmøde 8. august 1929 behandlede Struer byråd et forslag fra Johs. Buchholtz om støtte til oprettelsen af en arkæologisk og historisk samling, »der engang med tiden kan danne grundlag for et Struer Museum.«

»Gennem en sådan samling vil Struer på en smuk måde fastslå sin stilling som en selvstændig by, der mindes fortiden og trygt stoler på udvikling i den tid, der kommer. Samlingen vil uddybe befolkningens kultursans, og den vil ad åre virke tiltrækkende på besøgende, så at byen også i økonomisk henseende vil kunne stå sig ved oprettelsen«. Der var altså tale om en investering i både fortiden og fremtiden i Buchholtz' ansøgning om 300 kr. i startkapital.

Byrådet bevilgede den ansøgte kapital og nedsatte et udvalg bestående af fuldmægtig M. Høft og grosserer M. Koustrup til at arbejde for sagen sammen med Johannes Buchholtz.

De to byrådsmedlemmer fik et par lette udvalgsposter, for alt det arbejde, som stod tilbage, blev udført af Buchholtz og hans fru Olga. Men indtil videre havde man kun ideen og de 300 kr. – Ikke en eneste museumsgenstand.

I de lokale blade bad Buchholtz nu befolkningen se efter, om de ikke havde »noget«, de kunne skænke til museet, og det kan nok være, at der var »noget, som hav-

de noget.« Buchholtz blev nærmest løbet over ende af folk, som ville aflevere ting, der så efterhånden hobede sig op i forfatterens kælder og på hans loft. Forbavsende gode ting, når der var tale om en så fuldstændig usystematisk indsamling, og Buchholtz sagde ikke nej, når der var tale om gaver.

Snart meldte problemet sig med en bygning til samlingen, et rigtigt museum, hvor tingene kunne udstilles. Selvfølgelig skulle det være i et af byens gamle huse, og dem var der ikke så mange at vælge mellem i Struer.

Et af de huse, som var inde i billedet, var den gamle smed J. P. Petersens pyntelige og velistandsatte hus, Søndergade 22, som var et af byens få stormflodshuse, flyttet af skipper Stougaard til en bakke uden for byen efter stormfloden 1839. Det blev nu i genboen, den gamle præstegård »Torngård«, Søndergade 23, museet blev indrettet, men skipper Stougaards hus indgår nu i 1983 i planerne for en udvidelse af Struer Museum.

Kommunen lejede 4 værelser i Torngård, og 3. juli 1930 kunne Struer Museum for første gang åbne sine døre for besøgende. Aviserne kunne skrive om »En rekord i Struer«, nemlig at der på mindre end et år var tilvejebragt en smuk og interessant samling og skabt et rigtigt museum. Fotos fra den tid fortæller, at udstillingsprincipperne var lige så brogede som indsamlingsprincipperne. Katolsk kirkeinventar udstilledes side om side med gammelt hesteseletøj, kun adskilt af en gennemhullet hjelm fra første verdenskrig.

»Struer Museum skal ikke være et lille forkrøblet påfund« skrev Johannes Buchholtz i 1929, »men en institution, der vok-

ser sig større og større, eftersom byens økonomiske forhold tillader det.« Det var en vision, som Buchholtz ikke selv skulle se opfyldt.

I 1932 mistede Struer sin største og bedste arbejdsplads, nemlig Statsbanernes administration for hele 3. distrikt, og mange af byens bedste skatteborgere blev forflyttet. Dette betød en enorm økonomisk nedtur for byen.

Allerede i museets andet regnskabsår var der et underskud på kr. 18,01, selv med et kommunalt tilskud på 320 kr. Selvfølgelig havde Buchholtz som museumsleder arbejdet helt gratis, og i de kommende år købte han personligt Torngård for at sikre, at museet kunne forblive i bygningen. Da det blev ved med at være småt med økonomien, skrev han et teaterstykke »Rævestreger«, som fik urpremiere i Struer 20. september 1936, og overskuddet herfra gik ubeskåret til fordel for Struer Museum.

Efter Buchholtz død i 1940 blev fru Olga bedt om at føre museet videre, og efter hendes død i 1957 blev det boets kurator, lektor Stæhr-Larsen, der blev museumsleder. I realiteten blev museet dog gennem 35 år, d.v.s. frem til midten af 1970'erne, ledet og drevet af den ansatte kustode.

Skulle Struer have et mere tidssvarende museum måtte der til at ske noget, og samme år, som vi fik en ny museumslov, besluttede kommunens kulturudvalg, der er museets bestyrelse, at ansætte lærer Benny Boysen som ny museumsleder. Benny Boysen havde i 1974 sammen med Torben Skov, Holstebro Museum, udarbejdet et forslag til kulturudvalget om »reablering« af Struer Museum. Benny Boysen havde i øvrigt allerede skabt sig et navn som lokal-

Pladsmangel gjorde sig hurtigt gældende i det lille museum i Struer. Nytilkomne gaver ophængtes, hvor der var plads, og som det skete i mange andre museer, gik overskueligheden hurtigt tabt.

historisk skribent og i nogle år været redaktør af Hardsyssels årbog. Samme år, i 1976, stiftedes Struer Museums Venner, der som museumsforening har opnået et medlemstal omkring 250. Samlingerne, der hidtil havde været overvejende landboorienterede, er blevet udvidet med genstande, fotoindsamlinger m.m., der belyser selve byens historie og ikke mindst søfarten, som vist er blevet lidt af et hjerte barn.

For de øvrige kulturhistoriske museer i amtet var det en særlig glæde at hilse Struer Museum velkommen i det samarbejde, som med museumsloven af 1976 blev pligtigt for de statsanerkendte museer. Struer

Museum var dog endnu ikke statsanerkendt. Med anbefaling fra alle sider indsendtes ansøgningen i 1981. Efter en noget langsommelig sagsbehandling er der omsider i juli 1983 kommet meddelelse fra Kulturministeriet om, at museet pr. 1. januar 1984 får status som statsanerkendt kulturhistorisk lokalmuseum. Til Lykke.

Den fortsatte udvikling

Landets første museum tilgængeligt for offentligheden er Nationalmuseet, hvis grundlæggelse kan regnes fra nedsættelsen af »Den kgl. Commission til Oldsagernes

Opbevaring« i 1807. De første museer ude i landet blev grundlagt et halvt århundrede senere, ældst er Antikvarisk Samling, Ribe, fra 1855.

Museumsgrundlæggelserne dengang var ingen tilfældig bevægelse. De havde noget at gøre med enevældens ophævelse og den deraf følgende stræben efter uafhængighed og decentralisation – en reaktion mod hovedstadsvældet. Ikke mindst skyldes de dog de nationalistiske strømninger, der herhjemme blomstrede op i forbindelse med Treårskrigen 1848-50 og i særlig grad befordredes gennem tabet af Sønderjylland i 1864. Frihedstrang og selvstændighedstrang må nødvendigvis basere sig på kendskab til fortiden. Man må vide, hvad man reagerer imod, og museumsgrundlæggelserne var derfor ikke et udslag af nostalgi, men et udtryk for bevidste politiske og historiske holdninger. De var ikke blot et dansk, men et europæisk fænomen.

Kendskabet til fortiden og interessen for gamle ting og for at bevare oldtidsminderne blev her i landet dels udbredt via Nationalmuseets arbejde, men i lige så høj grad ved skolernes og folkehøjskolernes undervisning. Endvidere udkom der en del udmærkede populære bogværker, som måske ikke siden er overgået i kvalitet.

Alt dette er der skrevet og sagt meget om af andre, og det skal ikke uddybes videre her. Blot bør der måske mindes om, at oprettelse af de historiske samfund i amterne var et parallelt fænomen til museumsgrundlæggelserne. I begyndelsen var det den fjerne fortid, oldtiden, man interesserede sig mest for på museerne, men hen imod slutningen af århundredet begyndte man også at vende blikket mod den helt nære

fortid. Man var nu kommet ind i den begyndende industrialismes tid, og store omlægninger var i gang, særlig inden for landbruget.

På Kunst- og Industriudstillingen i København 1879 blev der for første gang i Danmark arrangeret en samlet præsentation af bohave, husgeråd og redskaber fra de gamle bondehjem. Udstillingen var den direkte anledning til, at Dansk Folkemuseum blev oprettet (senere Nationalmuseets 3. afd.). Ude omkring i landet fik man nu øjnene op for disse værdier, og at der her var et felt, som de lokale museer uhindret kunne kaste sig over. Utrolige mængder kulturgods var allerede gået tabt, og det var på høje tid at få begyndt at samle ting ind, hvis noget af det skulle bevares for eftertiden. Før år 1900 var det lykkedes at få oprettet 15 museer uden for hovedstadsområdet. I de følgende ti år blev antallet fordoblet. Otte år på hver side af århundredskiftet fik Ringkøbing amt sine første to museer.

Som det skulle være fremgået af de enkelte museers historie, så er museerne her i amtet i hovedsagen blevet til på enkeltpersoners initiativ. Herning er direkte Trøstrupsværk. De øvrige steder greb man oprettelsen forskelligt an. I Ringkøbing startede man med at danne en forening, i Holstebro og Lemvig blev der nedsat byrådsudvalg og til dels også i Struer, mens det i Skjern var Grundejerforeningen, der stod fadder. Fælles for alle museerne er, at der først for alvor kom gang i sagen, når der var oprettet en museumsforening, der kunne sikre kontinuitet i arbejdet. Man begyndte på bar bund, grundlagde museet, inden man begyndte at samle genstande ind.

Det er både dristighed og et vældigt gå-på-mod, der kendetegner de første år. Mange af museerne startede med at opbevare samlingen i lånte lokaler, oftest på skoler, men efter en årrække har man nået det første store mål, nemlig at få egen bygning. Derefter er der som regel indtrådt en mere stille tid, mens samlingerne til stadighed øgedes og hurtigt begyndte at sprænge de bygningsmæssige rammer. De daglige opgaver kunne ind i mellem vokse de ansvarlige museumsledere og bestyrelsesformænd over hovedet. Man skal jo ikke glemme, at museerne blev drevet som rent fritidsarbejde, og grundlæggerne blev som regel på posten til de nåede højt op i årene. Mens man som regel nemmere kan skaffe penge til at sætte noget i gang, er det altid vanskeligt at skaffe midler til den daglige drift. Der var ingen steder – lige bortset fra Herning – hvor man kunne se udvej til at holde andet personale end en kustode, der holdt åbent for publikum nogle få timer om ugen.

I 1940'erne fik man i varierende omfang hjælp fra statens museums konsulenter, og Lemvig blev som det tredje museum i amtet statsanerkendt. I 1950'erne og 1960'erne steg kravene til museernes aktivitet voldsomt. Museerne her i amtet fandt for første gang sammen og gjorde et forsøg på at få ansat en fælles inspektør, men sagen måtte opgives igen, da det viste sig, at en ny lov var på vej, og at man måtte sætte sin lid til den.

Det første museum, der kom med i den nye udvikling efter 1958-loven, er Herning Museum. Der blev her rejst så mange midler lokalt, at museet kunne ansætte en universitetsuddannet direktør og en deltids museums pædagog, og museet fik status som landsdelsmuseum. Som leder af lands-

delsmuseet tog Ulla Thyrring i 1968 initiativ til at samle kulturmuseerne til regelmæssige møder, hvor der blev drøftet fælles anliggender og givet anvisning på løsning af praktiske problemer.

Det fremgår af skrivelser fra dengang, at en vis håbløshed gør sig gældende på de øvrige museer. Der er kommet yngre bestyrelser til de fleste steder, og både Holstebro og Skjern er blevet statsanerkendte. Man ønsker at komme i gang, men har ingen midler at gøre med og venter på en forbedret lov og kommunalreformen. Som optræk til denne lykkedes det at forhandle sig frem til en ordning med amtet, så de statsanerkendte museer fik et fast årligt grundbeløb og et pristalsreguleret ørebeløb efter indbyggertallet i de områder, som de enkelte museer dækker. Tidligere havde mange sognekommuner ydet mindre tilskud, ofte i 100-200 kr. klassen. Den nye tilskudsordning fra amtet var en vældig hjælp, som vi stadig har stor glæde af, omend ordningen ikke er fulgt helt med prisudviklingen i slutningen af 70'erne.

Langt om længe kom der lys forude. Fra finansåret 1972/73 fik man tilsagn om at kunne budgettere efter en ny lov, hvor man som nævnt forventede, at staten ville double de lokale tilskud op. I Holstebro, Lemvig og Ringkøbing blev der straks ansat inspektører, og i Ringkøbing byggede man oven i købet til. Nu skulle det være, og det var egentlig lige så dristige beslutninger, som da man i sin tid grundlagde museerne, for loven var endnu ikke vedtaget. Det var derfor en stor bet, da der i slutningen af året kom meddelelse om, at loven blev udskudt. Men man holdt fast ved den udvikling, der var sat i gang, og niveauet har siden holdt sig og

er blevet udbygget, ikke mindst takket være betydelig offervilje fra hjemstedskommunerne. I 1975 og 1976 fulgte Skjern og Struer efter med ansættelse af museumsledere. For den tekniske standard var det et stort fremskridt, da Ringkjøbing amtsråd og Ribe amtsråd i 1977 fandt sammen om at oprette en fælles konserveringsanstalt, der er kommet til at ligge i Ølgod. Der kan således samarbejdes på tværs af amtsgrænserne.

Inden for amtet resulterede de første fællesmøder i, at der i 1972 blev dannet et egentligt museumsråd. Noget lignende havde man allerede i enkelte andre jyske amter. Det væsentligste ved 1976-loven var, at disse amtsmuseumsråd og samarbejdet mellem museerne nu blev gjort lovpligtigt, og ikke kun for de kulturhistoriske museer.

Fælles planlægning og samarbejde om regionale opgaver blev obligatorisk for alle museumskategorier. Mindst fire gange om året mødes ledere og bestyrelsesformænd fra de statsstøttede museer med repræsentanter for Amtsrådet og Kommuneforeningen. Foruden de seks kulturmuseer er det de to kunstmuseer i Holstebro og Herning og Hjerl Hede.

Hjerl Hedes Frilandsmuseum har en lidt anden status end de kulturhistoriske lokal-museer, eftersom det med bl.a. Mosebrugsmuseum og Jydsk Skovmuseum har langt større udstrækning i sine geografiske arbejdsområder.

Oprindelsen til museet skriver sig tilbage til 1930, da Vinkelgården blev flyttet til det hedearreal, forretningsmanden H. P. Hjerl-Hansen havde købt i 1910 med tilplantning for øje. Inden for de første 3 år blev museet udbygget med bl.a. bullade, stubmølle,

smedie og landsbykro, og museet blev kendt som »Den gamle Landsby«.

Pr. 1. januar 1979 blev Hjerl Hedes Frilandsmuseum, der nu omfatter flere end 40 gamle bygninger, statsanerkendt og samtidig udskilt af Hjerl-Fonden som en selvvejende institution.

Andre kan også deltage i samarbejdet inden for amtsmuseumsrådet, men vi har endnu ikke fået regler for, hvordan der evt. kan laves associeringsordninger med øvrige samlinger og museer i amtet, og dem er der efterhånden nogle stykker af.

Det har taget de »gamle« kulturmuseer i amtets købstæder en 2-3 generationer at nå frem til det rimelige driftsniveau med en minimumsbemanding, som omsider nåedes i løbet af 70'erne. I sognekommunernes tid var der ingen tvivl om, at det var disse museer, man sluttede op om. Med de nye storkommuner er der kommet en ny slags lokalpatriotisme til, som bl.a. er resulteret i, at der er opstået nye samlinger, og at der er mange ønsker om flere museer og udstillinger. Hvad denne udvikling vil medføre, og hvor mange af disse initiativer, der vil overleve, er det for tidligt at spå om. Tendensen er med til at understrege, at der er mere brug for museerne end nogen sinde tidligere. At museerne også bliver brugt, viser besøgstallene, der alene for de seks kulturmuseer, som er skildret, lå på 80.000 i 1982. Hertil kommer Hjerl Hede med 180.000 og de to kunstmuseer med 35.000. Lægges tallene til for de ikke-statsstøttede museer og samlinger, når vi et stykke op over 300.000 for amtet som helhed. Måske vil det interessere nogen at få at vide, at det samlede besøgstal for alle museer i hele landet var på 8 millioner i 1982.

Besøgstallene giver kun et begrænset billede af museernes aktivitet. Indsamling og undersøgelser, pasning af samlingerne, udstillinger, foredrag og besvarelse af mangehånde spørgsmål, alt dette kan ikke tælles og måles, men optager jo en stor del af dagligdagen.

Den planlægning og samordning, som 1976-loven har pålagt de statsstøttede museer, drejer sig bl.a. om indsamlingsvirksomheden. Det er jo bedre at bruge ressourcerne til at supplere og hjælpe hinanden end til fx at gå på strandhugst i hinandens områder. Allerede inden loven blev vedtaget, havde vi i det gamle museumsråds tid stukket nogle retningslinjer ud for en vis indbyrdes specialisering. Den tager selvfølgelig sit udgangspunkt i de allerede eksisterende samlinger. Hvilke emner bør udbygges, hvilke nye tages op og hvilke måske afsluttes indsamlingsmæssigt. Det er jo langt fra sikkert, at man skal blive ved at samle på de samme ting fra bondekulturen, som man gjorde for hundrede år siden. Dengang var det den nære fortid, man sikrede. I dag er den nære fortid en anden, og der er mange andre sider af udviklingen, som bør dokumenteres for eftertiden ved, at museerne indsamler genstande og oplysninger og formidler, at resultaterne kommer til offentlighedens kundskab. Det er jo selve det, der er museernes formål, og ikke at samle på rariteter, som nogen tror. I 1958-loven var opgaven smukt formuleret, nemlig »at ind-

samle og bevare genstande fra fortiden og gøre disse tilgængelige, således at de kan udnyttes i folkeoplysningens og videnskabens tjeneste.«

Den nære fortid tager etnologerne sig af, mens arkæologerne graver de fjernere tider op af jorden. På lokalmuseerne må vi nu allesammen kunne lidt af hvert, for her i amtet er de geografiske afstande så store, at publikum ikke uden videre kan henvises fra et museum til et andet, hvis der er spørgsmål, som skal klares. Vi er dog ikke endnu bemandet til at kunne dække opgaverne i amtet fuldt ud. Fx er vi endnu kun tre arkæologer, og det er for lidt i så stort et geografisk område. En ny lov, der er på trapperne, vil sikkert pålægge museumsrådet at anvise løsninger på dette. Følger der penge med til mandskab, vil det ikke være noget problem, men det er der nu ikke så megen udsigt til.

I det daglige ytrer samarbejdet sig mest i, at vi tager telefonen og ringer til hinanden. Det kan fx være, når vi får tilbudt en eller anden museumsgenstand, som måske ikke passer til vores egen samling, men kan gøre fyldest på et af de andre museer.

Det praktiske samarbejde ytrer sig også i, at vi udgiver fælles brochurer, og endelig skal vi ikke glemme FRAM, som vi sidste år begyndte at udsende til de mange medlemmer af museumsforeningerne. Det er jo dem, der udgør museernes faste folkelige baggrund.

En blomst mellem Nordjyllands sandmiler

I 1983 erhvervede Blichermuseet på HERNINGSHOLM et brev fra digteren Steen Steensen Blicher til en kvindelig forfatterkollega, Henriette Nielsen, som han støttede og anbefalede ved hendes litterære debut i 1842.

Erhvervelsen førte naturligt nok til en pludselig interesse for Henriette Nielsen. Hvem var det, som Blicher, der sjældent ses at have indladt sig på støtte til andre forfattere, fandt værdig til sin anbefaling. En hurtig efterforskning viste, at mens Blicher og hans værker opnåede udødelighed, så er det gået lige modsat med hans litterære myndling. Fra en vis, hurtigt opblomstrende, berømmelse er Henriette Nielsen og hendes forfatterskab sunket hen i den dybeste glemsel og kan kun vanskeligt efterspores. Eftertiden er tilbøjelig til at mene, at den gamle digter overvurderede hendes litterære evner, da han i nogle jyske aviser¹ indrykkede følgende smukke foromtale af hendes debutroman »Fanny«, efter at han havde haft manuskriptet til udtalelse under pseudonymet Theodora.

»Til alle Romantikens Elskere og Velyndere²

Jeg er sagtens bekendt som Den, der ikke har stødt i Basun, hverken for mine egne eller for Andres digterske Frembringelser. Dog nu, efter tredive Aars

Krumslutning over Skrivepulten, maae jeg reise mig med Blæseinstrumentet for Munden.

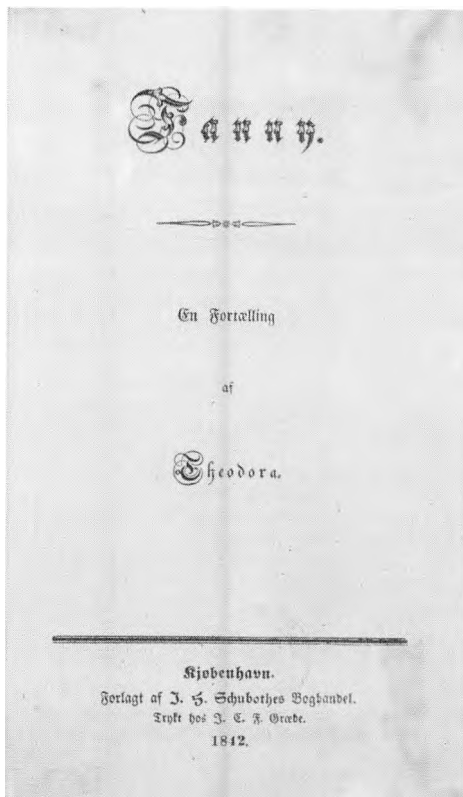
Det er naturligviis ikke for mig selv, jeg blæser, men det er for en ganske ung Pige, en opvoxende Digterinde, hvis første Værk, nu skal forelægges Almeenheden.

Jeg kjender hende ikke personlig, har aldrig kunnet ahne Tilværelsen af en saadan Blomst mellem Nordjyllands Sandmiler. Men hun har vel kjendt mig som Blomsterkjender, og derfor betroet mig sin yndige Sneklukke.

Livfulde, naturtroe Skildringer af Fædrelandet, og de Følelser, som røre sig i Hjerterne her, Sikkerhed i Udførelsen Takt og Ynde i det hele Malerie, berettiger til Forventning om, at den kvindelige Digteraand der er fremsvævet paa Jyllands golde Vestkyst, vil pryde samme med Phantasiens Evighedsblomster.

Hendes rette Navn er mig en hellig Hemmelighed; men som »Theodora« vil hun optræde paa Romantikens store Skueplads, og, som jeg haaber, røre mange andre Hjerter end det gamle i Spentrup.

Jeg har kvidret i Lyngen – hun i Sandet; de Danske Bøgeskove ville, som jeg haaber, opfange Tonerne fra de jyske Ørkener.

Titelbladet til Henriette Niensens novelle »Fanny«, som med Blichers anbefaling udkom i 1842 på Schubothes forlag under pseudonymet Theodora.

Theodoras første æsthetiske Datter »Fanny«, vil snart fremtræde paa den danske Læseverdens store Skueplads.«
d. 28. Januar 1841 St. St. Blicher.

Den unge debutant må være blevet lykkelig for denne ovenud velvillige modtagelse. Nogen tid efter har hun åbenbart meldt sig med endnu et værk til bedømmelse hos mesteren, men i det brev, som Blichermuseet har erhvervet, svarer Blicher hende

4 måneder efter affatningen af den smukke foromtale således:

»Min aandelige Frænke!³

Hjemkommen i Lørdags fra Kbhvn. forefandt jeg Deres venlige Skrivelse, med Lystspillet, som jeg maae tilbage-sende, da jeg med egen Erfaring er afskrækket fra at tilsende Theaterdirectioner Noget. – Imidlertid kunde De jo forsøge Deres Lykke. Dog troer jeg, at i Tilfælde det ei bliver antaget, De skulde omarbejde Æmnet til en Novelle.

Med Deres »Fanny« gik jeg forgjeves fra een Boghandler til en anden, indtil jeg omsider traf den rette – hidtil mig ubekjendt – Langhoff, Pilestræde Nr: 119. Han lovede: »at naar jeg selv vilde rette Skrivefejlene /: af hvilke der ere mange: / udbetaler han for Manuskriptet strax 50 Rbdr og om han inden et Aars Forløb afsætter 300 Exemplarer, da atter 50 Rdr.

Overvældet, ja halvt begravet under egne Skrивerier vil De vist ikke mis-kjende min Krympen ved Correctur af Andres.

De behager at bestemme: om De under eget Navn vil directe hæve Honoraret hos Langhoff, eller det skal gaae gjennem mine Hænder.
Spentrup, 1de Junij 1841.

Ærb: og hengivne
S. S. Blicher.«

I 1842 udkom omsider efter en del forviklinger »»Fannny« en Fortælling af Theodora.« Forsinkelsen skyldtes Blicher. I København havde han henvendt sig til forfatteren Carl Ploug og bedt ham om at rette

Min sødligste Veninde!

Spændkommen i Lørdags fra København for-
sænder jeg Deres sødligste Brevvejsel, og Lykkefølge
for jeg naar tilbageturen, da jeg med mig for-
søger at afslutte det Læs og tilhørende Theat. Directionens
Nagel. og smidde det Lunde da jeg forlader Sørens
Læs. Jeg troer jeg, at i tilfælde det vil blive
undtaget, da det er en smule mindre til en Novell.

Med Deres "Tante" vil jeg forgive mig fra en
Boghandler til en anden, indtil jeg angiver hvad
den gælder - sig til mig indlydende - Langhoff, Ki-
bende No: 119. Han lo mig: "at naar jeg skal
med de rette Kræfter, vil jeg give dem en mangt
indbetalte for en Manuscript. Præc 50 Rbdr
og om jeg ender at have forløb af 300 Rbdr
placen, da atter 50 Rbdr.

Overalt, ja selvsagt bagved? under
og i Deres Brevvejsel vil de mit ikke mislykkes min
Ejendomme og Correction af Andre

En Befragter at bestemme: om det ender
og i Nagel vil direkte for en Honorar til
Langhoff, eller det skal gaae gjennem min
Gælder

København d. 1te Juni 1841.

Sob. og forgive mig
H. Steensen

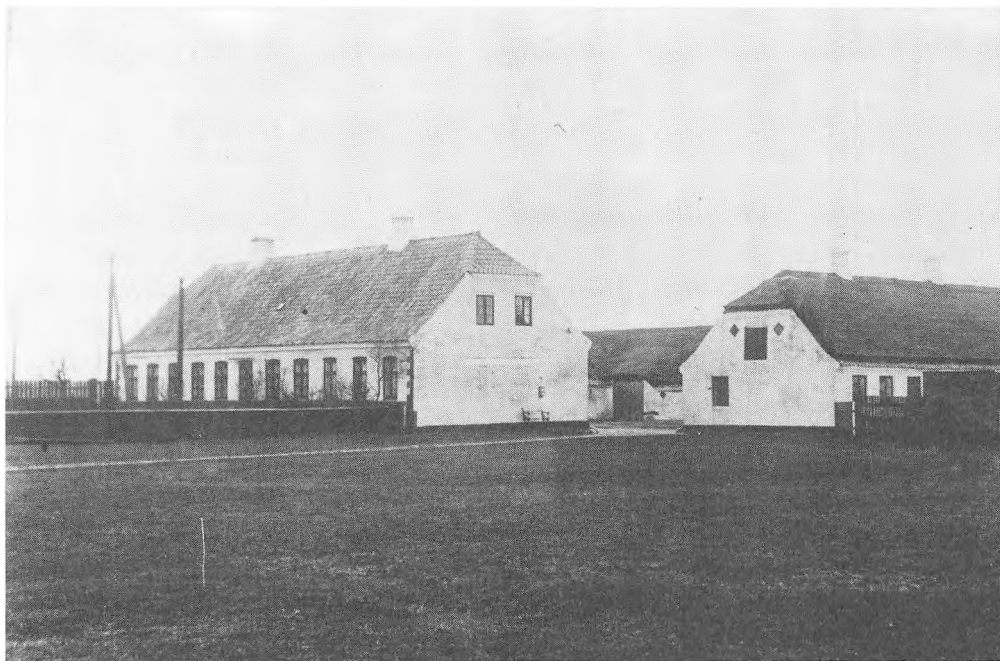
H. Steensen

Steen Steensen Blichers brev til Henriette Nielsen dateret 1. juni 1841. Da Jeppe Aakjær i 1903-1904 udgav »Steen Steensen Blichers Livs-Tragedie« angives brevet at være i forfatteren Nicolai Bøghs eje sammen med andre af Blichers breve til Henriette Nielsen. Fra samme kilde fremkom fornylig Johan Ludvig Heibergs breve til Henriette Nielsen.

manuskriptet, hvilket han beredvilligt lovede. Imidlertid rejste Blicher hjem uden at have afleveret det, og Ploug troede da, at han selv havde påtaget sig arbejdet. Men i august 1841 fandt Ploug under et besøg hos en familie på Sjælland manuskriptet i en skuffe. Blicher, der havde glemt at aflevere det til Ploug, inden han tog fra byen, havde på vejen hjem bedt denne familie om at aflevere det til ham, hvilket de havde glemt. Carl Ploug tog sig nu af sagen, bad Blicher om at skrive et forord til bogen, som imidlertid ikke forelå, da den skulle trykkes, og sørgede for, at den blev anmeldt i »Fædrelandet«, som han var redaktør for.

Bogen har navn efter hovedpersonen, Fanny, den ældste af fem søskende fra en præstegård beliggende »ikke langt fra Kjøbenhavn midt i et af hine yndige Partier, som Øresunds glindsende, mørkeblaa Bølger aldrig synes trætte af at beskylle ...« Den kærlige familiefader dør, og enken tvinges af omstændighederne til at opgive hjemmet og tage ophold hos sin svoger ved Jyllands vestkyst. Fanny må mod den oprindelige bestemmelse tage med til det mørke Jylland, men bliver behageligt overrasket ved mødet med den jyske natur. »See engang omkring Dig«, udbryder hun ved synet af heden, »disse brune Bakker, der hæve sig saa bølgeagtige, den ene høiere end den anden, og hvor underligt Lys og Skygge tage sig ud paa dem. Vil Du nu see nøiere til, da vil Du hist mod Østen øine en lille Plantage og bag ved den Røgen af fem á sex Skorstene, der stiger i Veiret mod den blaa Himmel. Seer det ikke smukt ud? Disse Faareflokk, saa langt fra Hytter og Mennesker, der gaee her saa fredeligt og trygt, kun under den store himmelske Hyr-

des Beskyttelse. Har det ikke Noget – jeg kunde næsten sige helligt, beroligende hos sig?«⁴ Henriette Niensens skildring af hede-landskabet er, skønt hun selv må have oplevet det, uden selvstændighed i opfattelsen, og meget lig de stik og malerier, som kendes fra tiden. Iøvrigt er bogen fattig på naturskildringer, når det tages i betragtning, at handlingen udspilles i det storslæede landskab nær havet, som hun fra barnsben var fortrolig med. Hovedvægten er lagt på personernes indbyrdes forhold og skiftende sindsstemninger, samt udredningen af en række forvekslinger, der omsider opklares, således at hovedpersonerne kan få hinanden. Blichers umiddelbare interesse for den vaktet sikkert af den omstændighed, at handlingen, ligesom i mange af hans egne noveller, foregår blandt almindelige mennesker, i miljøer og landskaber, som ikke tidligere var blevet behandlet i skønlitteraturen. Dette kom siden tydeligt frem gennem hans anmeldelse af novellerne »Ønsket« og »Balcavaleren« i 1845.⁵ »Hvo der i disse Digtninger leder efter Djævlemasker, Vrængebilleder, uopløselige Forviklinger, romantiske Knaldperler, vil intet saadant finde. Men hvo som, ikke forvænt i sin Smag ved nyfransk forloren Skildpadde, kan tilfredsstilles ved sund dansk Kost, skal ikke forgjæves sætte sig ved dette Bord. Forfatteren kalder sig H: T.: Vi tillade os, at yttre den Formening: at Tegning og Colorit røbe en fiin Fruentimmerhaand, hvorvel psykologisk Klarseenhed og Fuldførelsen af mandlige Karakterer snarere antydede en langerfaren mandlig Aand. Men vi have jo i frisk Minde, hvorledes Neckers verdensberømte Datter [mde Staël Holstein] har emanciperet sit Kjøen fra Køkkenets og

Henriette Niensens fødehjem, Torup Strandgaard. Foto formentlig fra begyndelsen af dette århundrede.

Ammestuens indsnævrede Skillerum. – Velkommen i Athenæum Jomfrue H: T:!
«Carl Plougs anmeldelse af »Fanny«, der blev bragt på forsiden af »Fædrelandet« søndag den 19.6.1842, har mest karakter af en venlig opmuntring til debutanten om at videreudanne, hvad han betegner som »et smukt lille Talent, som ved en alvorlig Stræben og et omhyggeligt Studium baade af Digtere og af Mennesker, kan blive i Stand til at bære farverige Blomster og saftfulde Frugter«. Blichers lovtale i de jyske aviser betegner han som overilet.

Fanny flytter i bogen fra Sjælland til Jyllands vestkyst, og hendes tilværelse forandres med et slag. Henriette Nielsen gik det modsat. Som ung flyttede hun fra vestky-

sten til København og gennemgik i sit liv en forandring, der synes mere dramatisk, end alt hvad hun skrev. I 1900, da hun var død knap 85 år gammel, gav A. Gutfeld i »Kvinden og Samfundet« en indforstået og udførlig skildring af hendes liv og karriere.⁶ Hun var da allerede glemt af sin samtid.

Hendes fulde navn var Birgitte Dorothea Henriette Nielsen, og hun fødtes i 1815 på den endnu eksisterende Torup Strandgård i Vester Han Herred, som datter af handelsmand og forligskommissær Niels Christian Nielsen og Marie Bentrup. Miljøet var solidt og farverigt. Der holdtes afvekslende huslærer og lærerinde til de 4 børn. »Den røde gård«, som Torup Strandgård også kaldtes på grund af sit røde tegltag, var præ-

get af velstand og rummelighed. En rosenbusk fik på faderens bøn lov til at skyde op igennem gulvet i et af værelserne, hvor den stod og blomstrede. Hyppigt var stedet præget af strandede søfolk, som måtte bo der en tid, mens de ventede på undsætning. En særlig dramatisk stranding fandt sted i 1898, mange år efter at Henriette Nielsen havde forladt gården, idet en stor damper strandede ud for Bovbjerg. Nitten mand reddede sig i bådene og drev nordpå helt til Bulbjerg klint, hvor de forliste og skyllede i land ved Torup Strandgård. Forfatteren Mylius-Erichsen har beskrevet tragedien i novellen »Julegæster fra Havet« (Strandingshistorier 1901). Barndomshjemmet har således sikkert givet rigeligt stof til den vordende forfatterindes fantasi. Hun skrev tidligt små stykker, der opførtes indenfor hjemmets fire vægge og i de omkringliggende provinsbyer. Som allerede anført, bestyrkedes hun i troen på sine litterære evner ved den positive modtagelse, som novellen »Fanny« fik. Hun søgte audiens hos Kong Chr. 8., da han var på rejse i Jylland og opnåede tilsagn om en årlig understøttelse, der gjorde det muligt for hende at tage ophold i København i 1843. I et brev til Jonas Collin⁷, skriver hun: »At forlade mit Hjem var en saa smertelig Løsriven fra Alt, hvad der var mig kjært og tilvant, at jeg umuligt kunde have bragt dette Offer om jeg ikke var saa stærk bleven tilskyndet dertil ikke havde troet, at det var min Pligt at benytte mine Evner, - saaledes kom jeg her.«

Henriette Nielsen var og forblev ugift. Efter nogle »sørgelige« år i storbyen var hun så heldig at få ophold i oberstløjtnant Plessens hjem, hvor hun i en del år levede

som en datter af huset under beskyttede forhold. Til sin litterære karriere søgte hun med ukuelig ihærdighed støtte hos tidens betydelige mænd. I håndskriftafdelingen på Det kongelige Bibliotek findes en stor del af de breve, med hvilke hun har fremsendt manuskripter til velvillig gennemlæsning, vurdering og antagelse, bedt om anbefalinger til brug for anmodning om rejselegater og fornyet understøttelse fra kongen. Ved sin ankomst til København skriver hun til Henrik Hertz⁸ på anbefaling af hr. Réé i Ålborg »i Haab om, at De ikke vil nægte »Fanny«s Forfatterinde den Bistand, som hun nu har saa meget nødig«. Hertz tog sig af hende og underviste hende, og hun fik opført et lille stykke, »Avertissementet«, på Det kgl. Teater i 1847.

I 1849 indtraf en begivenhed, der yderligere bestyrkede hende i valget af karriere. Johan Ludvig Heiberg var netop tiltrådt som direktør for Det kgl. Teater og skulle lægge sin første plan for teatrets »Hundrede og anden Saison«. Han antog Henriette Niensens vaudeville »Slægtningene« til opførelse, og med fru Heiberg, Phister og Wiehe i hovedrollerne, blev den spillet til succes og opførtes 78 gange. Henriette Nielsen, der selv havde skrevet tekst og til dels melodier, synes at have forestillet sig, at hun skulle spille den kvindelige hovedrolle. Hun aflagde prøve og fandtes egentlig ikke uegnet, men det ambitiøse forehavende måtte opgives, da Johanne Louise Heiberg selv påtog sig rollen. I sine erindringer⁹ skriver fru Heiberg om stykket: »Dette lille Arbejde gik saa fortræffeligt over Scenen, at det atter og atter opførtes under Folks Latter og Bifald. Saaledes var altsaa Heibergs Begyndelse heldig. Senere i Aarenes Løb

har »Slægtningene« været underkastet en skarp, og som mig synes, ubillig Kritik. Jeg tilstaaer, at det altid har været mig uforklarligt, hvad Man fik mod dette uskyldige Arbejde, ifald det ikke var det, at det er skrevet af en Dame, Frøken Nielsen, Elev af St. Blicher.«

»Slægtningene«, som lånte sin kolorit fra Fanø med de karakteristiske Fanødragter, skabte sammen med sit et år ældre forbillede, »En Søndag på Amager«, begrebet duftvaudevillen, en betegnelse, der forbindes med noget følsomt og virkelighedsfjernt. Stykket oversattes til tysk og svensk og hørte senere til privatteatrenes faste repertoire, ligesom det blev flittigt brugt ved dilettantforestillinger. To af sangene derfra, »Fanø, Fanø, ak hvor er du skøn« og »Farvel du Hus, hvor min Fader bor«, blev optaget i Danmarks melodibog. Medgangen inspirerede Henriette Nielsen til yderligere forsøg i den dramatiske genre. Igennem årene 1851-1853 sender hun flere gange og efter adskillige bearbejdningsstykker »Moden og Mennesket« til Heiberg i håb om endelig at få det antaget. Til sidst må han afvise det i et udførligt afsluttende brev til hende. Det mangler dramatisk fylde og tydelighed, og han skriver: »Jeg er overbevist om, at hvad Deres Stykke nu trænge til for at blive et godt Theaterstykke, er Noget, De ikke selv kan præstere, men hvori De trænge til Hjælp af en øvet, ialfald en mandlig Forfatter«. ¹⁰ Henriette Nielsen afslog med bitterhed rådet om at bruge en mand som hjælp og medforfatter.

Hun fik ikke flere stykker opført i Heibergs tid, men så snart N. V. Dorph i 1856 var tiltrådt som direktør, sendte hun arbejdet »To Forlovelser« vistnok under titlen

Der findes kun få billeder af Henriette Nielsen. Dette avisudklip sendte hun den 19. oktober 1867 med et brev til forlagsboghandler Reitzel, i hvilket hun anmoder ham om at udgive en lille novelle, som hun netop er ved at afslutte. (Det kgl. Bibliotek, Troensegård 11.)

»2000 Daler« til antagelse. Ideen i stykket var ny og provokerende. Manden skulle ikke behandle sin hustru som legetøj. Hun skulle være hans medhjælp og kammerat. Dorph var positivt stemt, men Heiberg, som efter sin afgang var blevet censor ved teatret, nedlagde forbud, og forfatterinden fik stykket tilbage. Allerede ved sæsonens slutning gik Dorph iøvrigt af som direktør, bl.a. fordi man søgte at unddrage ham den kunstneriske ledelse af teatret. Henriette Nielsen sendte nu sit stykke til Kristiania. Direktøren for teatret dér roste det, men turde ikke opføre det, da det norske publikum havde meget mod kvindeemancipationen. Hun indgav da stykket til »Casino«,

hvor det blev opført med Flora Thomsen i den rolle, som Henriette Nielsen havde til- tænkt Johanne Louise Heiberg. Stykket passede dårligt til dette teater og slog aldrig igennem. Først i 1877 fik hun endnu et stykke opført på Det kgl. Teater, nemlig »Den Hjemkomne«, hvori Betty Hennings havde hovedrollen.

I årene 1858-59 udkom de første hefter af prosasamlingen »Esberns Skolehistorier«, som forelå samlet i 1862. Heri tager hun til orde for, at kvinden skal blive et nyttigt medlem af samfundet, og at ugifte kvinder ikke skal lade sig forsørge af staten, pension for embedsmænds døtre eller ligge brødrene til byrde. Endvidere slår hun i bogen til lyd for fællesundervisning i skolerne. Angående dette værk, som hun havde store vanskeligheder med at udforme, rådfører hun sig bl.a. med H. C. Andersen, som hun i et brev¹¹ anmoder om at besøge sig, og som venligt efterkom anmodningen, endskønt hun nu boede »udenfor Porten« i Ørstedsgade, »og det er ingen kort Vei fra Nyhavn om man også er istand til at tage lange Skridt«. Ufortrødent skriver hun: »Men De tænker aldrig paa mig undtagen naar jeg forskriver Dem, det er ikke kjønt af Dem, maa jeg sige. Derfor vil jeg heller ikke takke Dem for Deres sidste kjønne Historier før De tillige giver mig Lejlighed til at takke Dem for Deres Nærværelse her.« De første hefter af »Esberns Skolehistorier« blev venligt modtaget, men da tendensen i bogen trådte frem, forstummede anmelderne, og den blev tiet ihjel. Til Georg Brandes, som i 1869 havde oversat og introduceret John Stuart Mills bog, »Kvindernes Underkuelse«, skriver hun i 1870¹² for at henlede hans opmærksomhed på »Esberns

Skolehistorier«, som aldrig blev anmeldt i sin helhed, »ligesaa blev det mig sagt, at jeg vanskeligt fik Noget skrevet i den Aand, optaget i vore Tidsskrifter eller Blade, og jeg erfarede det. Med en deel Sorg og Modløshed maatte jeg da opgive hvad jeg havde troet paa som min Mission, og indskrænke min Virksomhed til de gamle afstukne Grændser. Men bestandig seer jeg med Længsel til det rige og nye Stof der ligger udenfor«.

I sine sidste år skrev Henriette Nielsen ikke meget, men arbejdede desto mere på at få sine spredte skrifter udgivet i en samlet bog, hvilket ønske hun giver udtryk for i et brev¹³ til Frederik Hegel, direktør for Gyl- dendals forlag, den 25.3.1882. Brevet fik påskriften »3/4 afslået«. På sin 80 års fødselsdag blev hun hædret af Kvindelig Læseforening, og havde også den glæde, at modtage en lykønskning fra skuespilleren Ludvig Phister. I et langt brev¹⁴ takker hun ham for hans indsats ved førsteopførelsen af »Slægtingene«, »dette Lyspunkt i mit litteraire Liv«...»Kjære, min Ungdoms høit beundrede Phister! tak for hint Øieblikks Fryd – tak for den stolte Følelse af et Aandens Slægtskab til Dem selv, og mit glade Haab om at skrive mange Roller for Dem«.

Henriette Nielsen arbejdede livet igennem for sin eksistens som enlig, ugift kvinde og for at fremme det talent, som Blicher havde tillagt hende. Blicher så hun så vidt det vides kun een gang, efter at hun var flyttet til København, og endnu førend hun havde taget ophold hos oberstløjtnant Ples- sen. En dag kom der en herre og en bonde- mand for at hilse på hende, sagde husets pige. Det var kritikeren P. L. Møller og Blicher. Begge lovede at komme igen, men da

hun bagefter fortalte, hvem der havde besøgt hende, blev det hende forbudt oftere at se P. L. Møller »der var et skrækkeligt menneske«. Dette var hun nødt til at skrive til Blicher, og hun mente selv, at hun derved skaffede sig en modstander i P. L. Møller.

I de sidste år tiltog hendes sygdom, en forkalkning af leddene, og hun kunne ikke mere forlade sin bolig. I stedet tog pigen fra den jyske vestkyst sit overtøj på, satte sig i vinduet og sagde: »Se, idag er jeg ude at gå mig en tur!« Hun døde den 17. januar 1900 få dage før sin 85 års fødselsdag. I dansk biografisk leksikon siges det afsluttende om hendes livsværk: »Som en af kvindeemancipationens tidlige penneførere har Henriette Nielsen en vis tidshistorisk interesse! større kunstnerisk værd har hendes produktion ikke«. ¹⁵

Noter:

1. Dagen 22.2.1841, Randers Avis 18.3.1841, Dannevirke 24.3.1841.
2. Foromtalen er gengivet i brev fra St. St. Blicher til Henriette Nielsen 28.1.1841. Det kgl. Bibliotek NBD 2. rk. St. St. Blichers breve til Henriette Nielsen blev først gengivet i Jeppe Aakjær: Blichers Livstragedie III pag. 287-292, 1904. Nogle af brevene er siden indgået til Det kgl. Bibliotek, andre har været i privateje, bl.a. det af Blichermuseet erhvervede brev samt de nyligt fremkomne breve fra Johan Ludvig Heiberg til Henriette Nielsen.
3. Brev fra St. St. Blicher til Henriette Nielsen 1.6.1841. Blichersamlingen mus. nr. 2588x1.
4. »Fanny«, 1842, pag. 48.
5. St. St. Blichers anmeldelse af Henriette Niensens noveller fra 1845. Det kgl. Bibliotek NBD, 2. rk.
6. A. Gutfeld, »Kvinden og Samfundet« nr. 6.7.8., 1900.
7. Brev fra Henriette Nielsen til Jonas Collin 1.2. Det kgl. Bibliotek, Collinske brevsm. XXIIIb.
8. Brev fra Henriette Nielsen til Henrik Hertz. Ny kgl. sml. 1706 Fol.
9. Johanne Louise Heiberg: Et Liv gjenoplevet i Erindringen, III, 1892, pag. 23.
10. Brev fra Johan Ludvig Heiberg til Henriette Nielsen 21.6.1852. Det kgl. Bibliotek acc.
11. Brev fra Henriette Nielsen til H. C. Andersen 17.1. Det kgl. Bibliotek, Collinske brevsm. X.
12. Brev fra Henriette Nielsen til Georg Brandes 14.7.1870. Det kgl. Bibliotek, Brandes arkivet IC.
13. Brev fra Henriette Nielsen til Frederik Hegel 25.3.1882. Det kgl. Bibliotek, Gyldendals arkiv B3.
14. Brev fra Henriette Nielsen til Ludvig Phister. Det kgl. Bibliotek, NBD 2. rk.
15. H. Topsøe-Jensen i Dansk Biografisk Leksikon 1939.

Kokholmfundet

Et gravfund fra yngre romersk jernalder

I begyndelsen af april 1982 legede et par skolebørn, Toni og Ina, børn af gdr. Knud Aage Hestbæk, Sdr. Kokholm, Resen ved Struer, i en sandgrav nær ved gården. Her blev de opmærksom på en del lerkarskår, der lå på bunden af sandgraven.

Begge børnene havde kort forinden været med deres klasse på Struer Museum, hvor de havde fået fortalt lidt om egnens oldtid, og ikke mindst hvor vigtigt det var, at man underrettede det lokale museum, hvis man fandt spændende gamle ting i marken.

Det var derfor naturligt for Toni og Ina at samle lerkarskårene sammen og tage dem med hjem på gården, hvorefter de ringede til Struer Museum og fortalte, at de havde fundet »noget af en gammel vase«.

Museumleder Benny Boysen foretog straks en besigtigelse af fundet og kunne med det samme konstatere, at der var tale om lerkarskår fra jernalderen.

Ved det efterfølgende besøg i sandgraven blev fundomstændighederne klarlagt.

Kokholmgårdene ligger i et bølget og småkuperet morænelandskab, med en lang række hatformede sandbakker, afsat af en af isens opholdslinier, da den trak sig tilbage nordpå.

Disse sandbakker er tid efter anden blevet udnyttet, når der manglede sand på de omkringliggende gårde.

Det var netop fra en af disse sandbakker, der ligger i en højde på 21,1 m.o.h. og i dag er græsklædt, man fra Kokholm havde hentet en del sand med traktor og vogn, således at godt og vel halvdelen af sandhøjen stod tilbage.

Fra den stejle skrænt var der sket en større nedstyrtning af de øverste muldlag, hvorved ikke blot lerkarskårene kom for dagen i den nedstyrkede jord, men hvor man også tydeligt i de øverste lag af højens profil, kunne se spor efter en nedgravning, formentlig af en grav.

Lerkarskårene sat sammen til et stort kar med forholdsvis høj hals, 2 ører og ornamentik i form af vandrette furer og furer i et vinkelbånd.

Udgravningen foregik i børnenes påskeferie, hvorfor der til stadighed var en lang række børn til stede som tilskuere.

Udgravningen

Holstebro Museum blev kontaktet og mandag den 5. april blev der foretaget en udgravning af den del, der var tilbage af graven.¹

Ud fra de allerede fundne skår, kunne graven mere snævert dateres til begyndelsen af yngre romersk jernalder, omkring 200 e.Kr.

Ved at sammenholde de fundne skår, fremkom der et næsten helt kar med 2 ører, højde 18 cm og en randdiameter på 11,3 cm. På skulderen er karret ornamentet med 3 vandrette furer og desuden på bug-

knækket ornamentet med et vinkelbånd dannet af 3 furer. Et helt igennem tidstypisk lerkar fra denne egn. Efter den første afrensning af graven, tegnede der sig et mørkt fyldskifte i det lyse sand med en størrelse på 140 x 60 cm, og i en dybde på 40 cm ned i den oprindelige undergrund. Herover lå der ca. 40 cm muldlag, der øverst lå i græs.

Det viste sig, at det var den NV-lige del af graven, der endnu ikke var styrtet ned.

Resterne af graven blev tegnet og fotograferet, hvorefter den egentlige udgravning begyndte. Der var ikke gået lang tid, før randen af et lerkar dukkede op i den vestlige ende af graven. Ved den videre af-

Hankekarret er næsten gravet helt fri. Til højre i billedet begynder der at dukke enkelte ravperler frem samt spor af en bronzefibel.

dækning fremkom et hankekar, fuldstændig velbevaret, højde 10 cm og en randdiameter på 12,3 cm. På overgangen mellem den ret høje hals og bugen er hankekarret ornamentet med 3 vandrette furer. Den båndformede hank er ligeledes ornamentet med et par furer. Indtil nu havde fundet givet 2 lerkar, og graven var endnu ikke helt udgravet. Lidt øst for hankekarret dukkede pludselig noget grønt metal frem samt nogle ravperler, få centimeter over den oprindelige gravbund.

Ved afrensningen fremkom yderligere 10-15 ravperler, og da der samtidig viste sig spor af tekstilrester, og det grønne metal måske kunne være noget af en bronzefibula, besluttede man at tage det hele med hjem i præparat, og lade Konserveringsanstalten for museerne i Ribe og Ringkjøbing amter, der ligger i Ølgod, udgrave det i ro og mag i deres laboratorium under de rigtige forhold.

Da tiden var knap ved udgravningen og tilskuerflokket af børn stor, påskeferien var startet, skulle fundet optages her og nu.

Hankekarret der stod uskadt på bunden af graven. Karrets høje hals, ornamentikken og ørets placering daterer karret til yngre romersk jernalder.

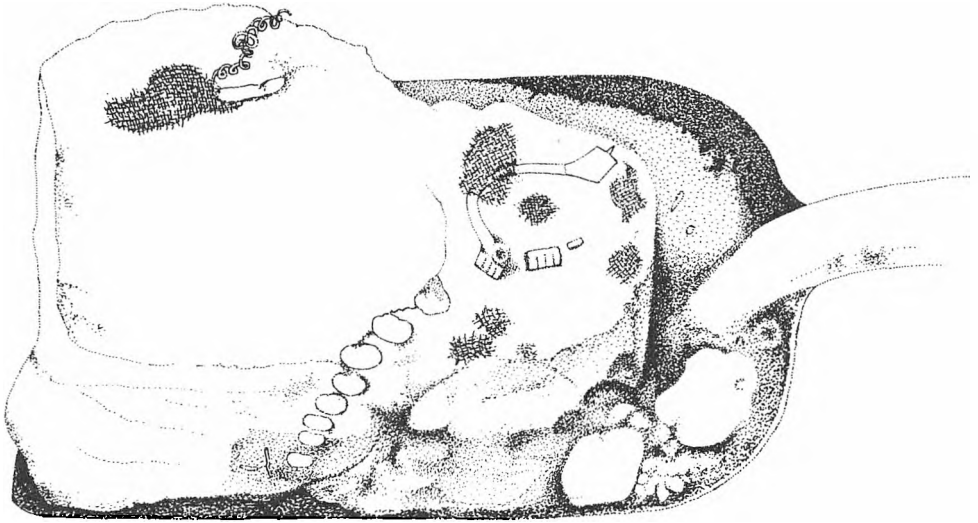
Det eneste, vi havde ved hånden i en passende størrelse på udgravningen, var en kulskovl. Den blev lige så stille lempet ind under ravperler, bronzefibler og tekstilrester, og efter at det hele havde fået en forsvarlig bandage af gazebind, blev præparatet samme dag kørt til konserveringsanstalten i Ølgod.

Resterne af graven blev endelig udgravet, uden at der viste sig nye fund.

Der gik nu en spændende tid, hvor Holstebro Museum jævnligt havde kontakt med konservatorerne i Ølgod, og i slutningen af maj fik vi meddelelse om, at sandklumpen på kulskovlen havde indeholdt 3 bronzefibler, 31 ravperler og forskellige tekstilfragmenter.

De 3 fibler, datidens smykkenåle, er alle af typen uden fod, hvor bøjlens går direkte over i nåleholderen.

Ravperlerne er af den dobbeltkoniske type med en diameter, der varierer fra 1 cm og op til 1,7 cm. Det var indtrykket ved udgravningen, at de havde været nedlagt som

Efter den første afrensning på konserveringsanstalten i Ølgod, fremstod præparatet, som det ses på denne tegning. Man kunne tydelig skelne resterne af 2 bronzefibler, tekstilfragmenter og en del ravperler. Mille Guldbeck Svendsen del.

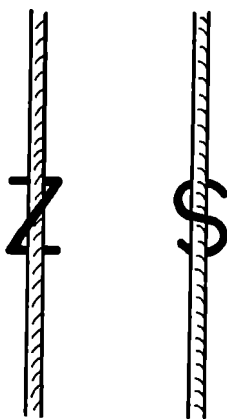
Gravens 3 fibler, hvoraf de 2 med tekstilrester. Lignende fibler er udførligt beskrevet hos Mackeprang, hvis plancher er gjort let tilgængelig i Ulla Lund Hansens artikel: Blik- og glasornamenterede fibler af Mackeprang type IX, i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1971, side 105. Den ene fibel har en tagrygdannet bøjle med trekantet tværsnit. Den anden fibel har en bøjle med kvadratisk tværsnit, der set ovenfra viser en trekantet form. På den tredje fibel er bøjlen dårlig bevaret, men ud fra fragmenterne ser det ud som om, der er tale om en tynd båndformet bøjle.

en halskæde med perlerne på en snor. Ravperlerne, men især de 3 bronzefibler, daterer fundet entydigt til den tidlige del af yngre romersk jernalder, en datering der også bliver bekræftet af den textilanalyse, der er blevet gennemført.²

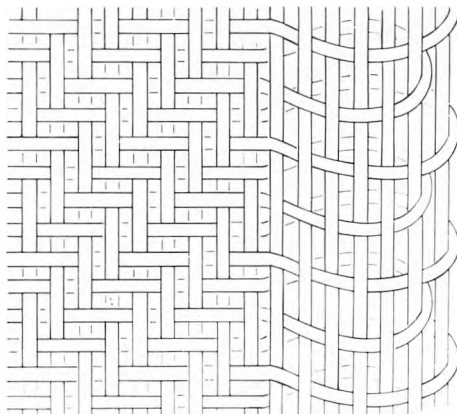
Textilresterne

Graven fra Kokholm blev, som beskrevet ovenover i denne artikel, udgravet under noget usædvanlige omstændigheder, men den kom hurtigt under kyndige konservatorhænder. Derved lykkedes det at redde de sidste rester af den dodes dragt, nemlig nogle små tekstilfragmenter, hvis største stykke måler 4 x 2 cm. De var i dårlig forfatning og så ikke ud af meget, men ved hjælp af et mikroskop lykkedes det at konstatere, at mindst 3 forskellige stykker stof var repræsenteret, med to forskellige borter.

Et af stofferne var lærredsvævet, Z/Z-spundet³ og i en kvalitet på 15/20 tråde på 1 cm. Et andet stof var i brudt kiper eller krystalkiper, Z/S-spundet, og i en kvalitet på 14/14 tråde 1 en cm. Det sidste stykke var i

Z- og S-spinding.

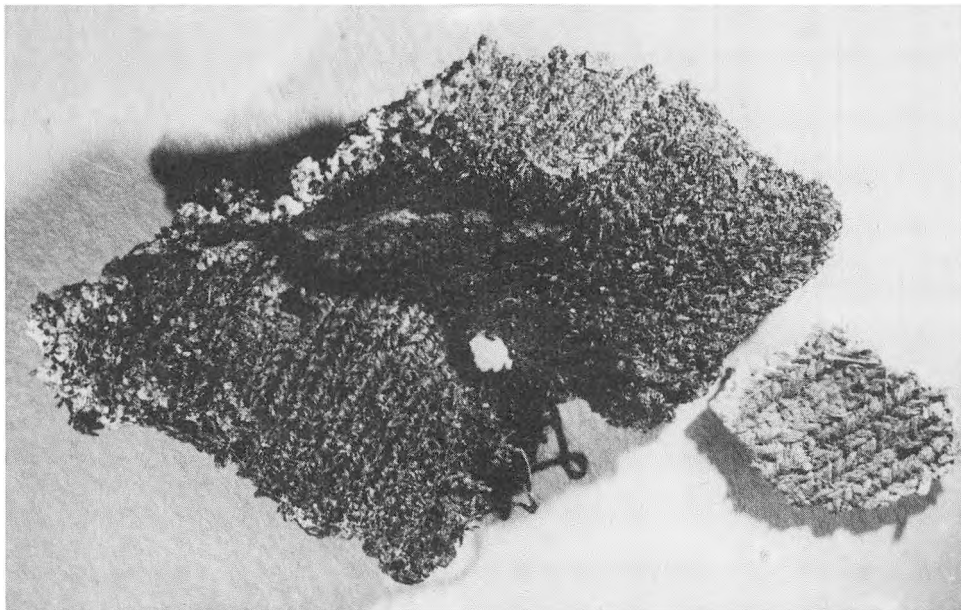

Rundvævet bort.

2/2 kiper, med spindemønster (4S, 4Z/4S, 4Z), og i en kvalitet af 17/16 tråde på 1 cm. Det sidste stof var forsynet med rundvævede sidekanter. Desuden fandtes der rester af en brikvævet bort, bestående af parvist modstillede brikker, men det kunne ikke ses, hvilket af de 3 stoffer denne bort havde siddet på.⁴

Det spindemønstrede stof fandtes siddende fast på 2 af bronzefiblerne og må derfor være rester af det tøj, fiblerne har siddet i – sikkert en kjole eller bluse. De øvrige tekstilrester fandtes løst i sandet omkring fiblerne. De må også have hørt til den dodes bryst- og hovedbeklædning, men vi kan ikke sige præcist hvordan.

De tre typer stof der blev fundet i Kokholm-graven svarer fuldstændig til en serie klædetyper, der var i brug i Yngre Romertid (3.-4. årh.) i Danmark og Norden. De lærredsvævede stoffer var ikke særlig almindelige, for det meste var kun mellem 5 og 10% af stofferne i denne væveteknik. Kun i det 3. århundrede, d.v.s. netop den periode, hvor Kokholm-graven hører

Eksempler på tekstilfragmenter fra graven. Til venstre brikvævning og til højre pepitatetnet stof. Rita Fredsgaard Nielsen fot.

hjemme, er der flere lærredsvævede stoffer, ca. 17% af alle bevarede tøjrester. Det hænger muligvis sammen med, at vi på denne tid får de første hørlærredsstoffer i Danmark. Der er ganske vist kun påvist 4 stykker hørlærred³, men da det ofte er meget svært at bestemme materialet på små bitte, irrede tekstilrester kan tallet godt i virkeligheden have været noget højere. Efter Romertiden forsvinder hørstofferne igen, og først efter ca. 600 e.kr. kommer hørstofferne for alvor til Norden. I Centraleuropa har man brugt hørstoffer i mange år, i virkeligheden siden stenalderen, og vi ved, at man vævede mange hørstoffer i romerriget.⁴ De få hørstoffer, vi har i Danmark og Nordtyskland, det såkaldte Frie Germanien, findes ofte i meget rige grave og fastirret til ro-

merske bronzekar. Man kunne derfor forestille sig, at de hørstoffer, vi finder i Danmark er romerske.

Lærredsstoffet fra Kokholm er desværre i for dårlig forfatning til, at vi har kunnet bestemme, om det er hør eller uld, så derfor kan vi ikke skønne om, hvorvidt det er lavet her i landet eller ikke.

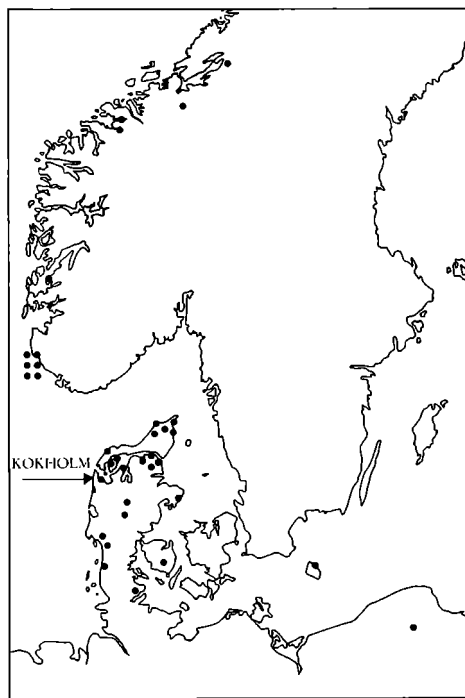
Derimod er det andet stykke stof, den Z/S-spundne brudt kiper/krystalkiper, efter alt at dømme romersk – eller måske snarere gallisk. Da romerne erobrede Gallien, d.v.s. det nuværende Frankrig og Belgien, opdagede de, at Gallerne var vældig dygtige til at væve, og at de desuden havde nogle fine fåreracer, der gav uld af høj kvalitet. Romerne havde brug for store mængder klæde til den hær, de havde udstationeret overalt i

riget, og især langs grænsen, *Limes*, der løb stort set langs Rhinen og Donau. Derfor organiserede de den galliske klædeproduktion til en art industri og oprettede ligefrem fabrikker, *gynaeciae*, flere steder i Frankrig og England.

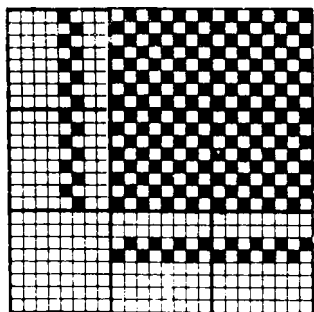
I nogle af de tidlige romerske kasterer finder vi tøjrester, der fuldstændig ligner de stoffer, der lidt senere findes i rige polske og østtyske grave og lidt senere igen i danske og skandinaviske grave. Disse stoffer, der er Z/S-spundne og har en kvalitet af gennemsnitligt 16-18 tråde pr. cm, ligner ikke de hjemlige danske stoffer. I Danmark brugte man nemlig S/S-spundne stoffer i en gennemsnitskvalitet af 10-14 tråde pr. cm – dvs. hvis man boede nord for en linie Vejle-Varde, syd for denne linie var stofferne Z/Z-spundne. De fine Z/S-spundne stoffer dukker op i Danmark i 1. årh.e.Kr. i nogle få, rige grave. I 2. årh. er de lidt mere almindelige og i 3.-4. århundrede finder vi dem i hele landet, både i de helt rige og i de lidt mere almindelige grave, som den fra Kokholm. Ved Romertidens slutning forsvinder de Z/S-spundne stoffer helt fra Skandinavien. I 5. og 6. århundrede finder vi kun nogle Z/Z-spundne kiperstoffer i en kvalitet af gennemsnitligt 12-14 tråde på 1 cm – formentlig en fortsættelse af de stoffer, der i 1. og 2. årh. fandtes syd for Vejle-Varde-grænsen, men som omkring 200 e.Kr. fortrængte de S/S-spundne stoffer både fra Nordjylland, Norge og Sverige – sikkert i forbindelse med, at man har skiftet væv. De S/S-spundne stoffer var nemlig efter alt at dømme vævet på en rundvæv, de Z/Z-spundne stoffer på en opstadvæv.⁷ Den sidste type stof fra Kokholm-graven er det spindemønstrede stof. Mønsteret, 4S-spundne tråde afveks-

lende med 4Z-spundne tråde i både trend og islæt giver det mønster, vi idag kalder pepitaternet. Men hvor vi opnår dette mønster ved hjælp af forskellige farver, brugte jernalder-væverne blot forskelligt spundet garn. Derved fik man en optisk mønster-effekt, omtrent som vi kender det fra en drejlsvævet dug, der på én gang er rent hvid og smukt ternet. De pepitaternede jernalderstoffer har givetvis været ensfarvede, ét stykke fra Flade i Hjørring amt⁸ har tydeligvis været rødt, og vi må forestille os, at en dragt syet af dette stof har changeret smukt alt efter, hvordan lyset faldt på det.

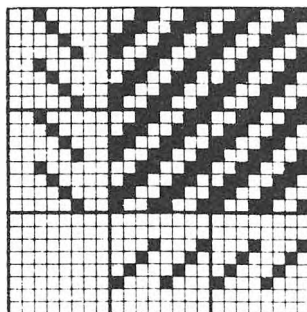
Disse pepitaternede stoffer kendes i 22 danske gravfund fra romersk jernalder, 2 grave er fra 2. årh., de øvrige alle fra 3.-4.

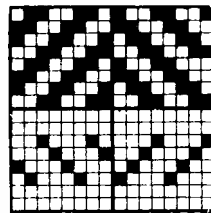
Udbredelseskort over pepitaternede stoffer.

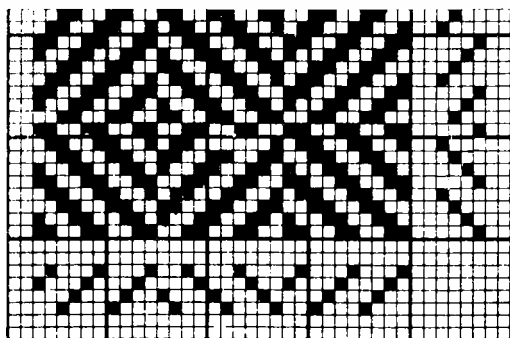
a

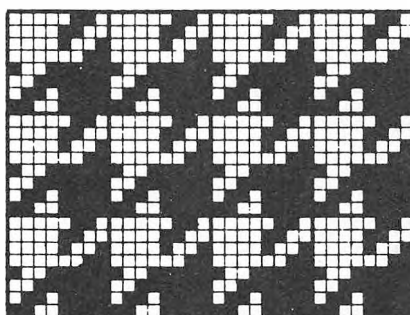
b

c

d

e

Textilanalyser: a) lærredsvævning, b) 2/2 kiper, c) brudt kiper, d) krystalkiper, e) pepitaternet.

årh. 20 af gravene er jyske, de 14 endda koncentreret i Nordjylland, særlig omkring Limfjorden og i Vendsyssel. Bortset fra disse danske fund kendes ét polsk fund fra 2. årh.⁹, og 12 norske gravfund, de fleste fra 4. årh., men et par fra overgangen yngre romertid/folkevandringstid. Endelig kendes ét pepitaternet stofstykke fra det store Thorsbjerg mosefund i Slesvig. Det indeholdt store mængder våben, flere hele dragtstykker (bukser, tunika, kappe) og en del tekstilfragmenter, det meste fra 3. årh. e.Kr.

Denne begrænsede udbredelse af den pepitaternede mode, nemlig især Jylland og

Vestnorge, kunne tyde på, at det er stoffer der er fremstillet lokalt, d.v.s. enten i Jylland eller i Vestnorge, eller måske begge steder. Der er flere detaljer, der kan underbygge dette, f.ex. findes der ofte 2 tenvægte i kvindegravene på den store gravplads Kvasseheim i Rogaland i Norge, hvor der er fundet særlig mange pepitaternede stoffer – og det er netop nødvendigt med to tene når man skal spinde både S- og Z-spundet garn. En stor boplads fra Stavad i Vendsyssel¹⁰, dateret til 4.-5. årh. indeholdt påfaldende mange vævevægte, hvilket kunne tyde på en tøjproduktion lidt ud over til husbehov. Desuden sker der både i Nordjylland og

Vestnorge (især Rogaland) en stor økonomisk opblomstring på dette tidspunkt, der måske kunne hænge sammen med en form for klædeindustri.

Men vi kan desværre ikke være helt sikre på denne fortolkning. De pepitaterne stoffer findes nemlig tit i meget rige grave, f.ex. sammen med romerske bronzekar, og de er ofte kombineret med Z/S-spundne stoffer af den type, der ovenfor er beskrevet som romersk/galliske. Kvaliteten (gennemsnitligt 16-18 tråde pr. cm) svarer til de Z/S-spundne stoffer, og det kan ikke helt udelukkes, at disse stoffer også kan være importerede. Her mangler blot fuldstændig sammenligningsmateriale fra Romerriget, men det kan let skyldes, at kun et meget lille textilmateriale er undersøgt. Desuden kræver det ofte en vis øvelse at lægge mærke til spindemønstrede stoffer, og de vil let være kunnet blevet overset, hvis der kun er bevaret meget små stumper som dem fra Kokholm.

Skulle de pepitaterne stoffer være af romersk oprindelse, er de dog givetvis fremstillet et andet sted end de Z/S-spundne stoffer, for de to klædetyper har en meget forskellig udbredelse i Norden. De Z/S-spundne stoffer er tidligere (allerede fra 1. årh.), og de findes særlig i Østskandinavien, mens de pepitaterne stoffer er lidt senere (især 3.-4. årh.) og er udpræget vestlige.¹¹

Vi må konkludere, at fru fra Kokholm har været kostbart klædt efter tidens mode i de bedste stoffer, der var fremme på markedet.

Vi kan ikke sige hvilke farver, stofferne har været i, men de har givetvis været stærke, kraftige farver, og det pepitaterne stof har changeret, når hun bevægede sig.

Der er ikke noget mærkeligt i, at hun er blevet gravlagt med sit kostbare tøj og sine fine smykker i form af bronzefibler og ravperler.

I yngre romersk jernalder er jordfæstegraven, hvor den døde bliver begravet uden at være brændt, langt den almindeligste i den nordlige del af Jylland.

Gravens orientering er gerne Ø-V, og den døde er blevet begravet med hovedet liggende i vest.

Nu kunne det lyde, som om der i NV-Jylland er fundet mange af disse grave, men det er ingenlunde tilfældet. Fund i det hele taget fra yngre romersk jernalder er uhyre sparsomme, idet der kun kendes ca. 8 grave fra vor egn.

Kokholm er nu kommet til. Måske har der været flere i det sand, der allerede er gravet væk, idet det ikke er ualmindeligt, at gravene findes ved siden af hinanden som regulære gravpladser. Nu gælder det om at holde øjnene åbne, når den sidste del af sandbakken i de kommende år skal udnyttes, præcis som Toni og Ina gjorde den formiddag i 1982, hvor det her beskrevne fund kom for dagen.

Noter:

1. Kokholm, Resen S., Skodborg H., Ringkøbing a. Hol. J.nr. 15.580, Konserveringsanstalten i Ølgod J.nr. 82039.
2. Vedrørende datering af de forskellige oldsagsformer, se Erling Albrechtsen: Fynske Jernaldergrave III Yngre romersk jernalder, Odense 1968 s. 247 og side 208. Heri yderligere litteraturhenvisninger om yngre romersk jernalder i Danmark.
3. Betegnelsen Z/Z-spundet, S/S-spundet og Z/S-spundet viser hvilket garn, man har brugt i hhv.

trend og islæt. Z/S-spinding betyder, at man har brugt Z-spundet garn i trenden, S-spundet garn i islætten. Tilsvarende viser betegnelsen 14/14 tråde pr. cm, at der både i trend og islæt har gået 14 tråde på 1 cm stof.

4. Fuldstændig analyse af de fundne tekstilfragmenter: E) 1 x 1 cm stort tekstilfragment. Teknik: Brikvævning med parvist modstillede brikker. Spinding: Sz/? Trådtal: 14 brikker på 1 cm, målt over 1/2 cm. C) Meget opløste tekstilrester. teknik: 2/2 kiper, spinding: Z/S, trådtal: ? F) Textilkump, meget nedbrudt, Teknik: Formentlig lærred, spinding: Z/Z, trådtal: 16/ ca. 16 tråde på 1 cm, målt over 1/2 cm. x9): 1) Textilfragment, 2 1/2 x 2 cm. ret opløst. Teknik: Lærred (evt. 1/2 kiper?), spinding: Z/Z, trådtal: ca. 15/20 tråde på 1 cm. 2) Textilfragment, 4 x 2 1/2 cm. Ret opløst overflade. Teknik: brudt kiper/krystalkiper, rapport. Spinding: Z/S, trådtal: ca. 14/14 tråde på 1 cm, målt over 1/2 cm. x10: Bronzefibula med tekstilrester om spiral og nål. 3 x 2 1/2 cm. Teknik: 2/2 kiper, med bevaret rundvævet repsbort. spinding: 4S, 4Z/4S, 4Z, borten: Z/4S, 4Z. Trådtal: 16/17 tråde på 1 cm, målt over 1/2 cm. Borten: 30/8 tråde på 1 cm, målt over 1/2 cm. x11: 1) 3 små tekstilfragmenter, største stykke 1 x 1 cm. 1a): Teknik: Brikvævning med parvist modstillede brikker, spinding: S²/₂, trådtal: 12 brikker på 1 cm. 1b+c): Teknik: 2/2 kiper, spinding: 4S, 4Z/4S, 4Z. Trådtal: ca. 16/16 tr/cm 2) Snorfragmenter, S²/₂-spundne, dobbelt lagt, vel perletråd? 3) Lille tekstilfragment, 2 x 1 cm. Teknik: 2/2 kiper, spinding: 4S, 4Z/4S, 4Z. Trådtal: 18/17 tråde på 1 cm. x21: 1) Snoreagtige rester, vel bevikling om fibula, strop el. lign.
- 2) Lillebitte tekstilstump, med hul efter nål. Teknik: 2/2 kiper, spinding: Z/S, trådtal: ? 3) 3x2 cm stort tekstilfragment, teknik: Brikvævning, med parvist modstillede brikker. Spinding: S²/₂, trådtal: 12 br/cm (bevaret i 24 brikkers bredde), x23: Bronzefibula med høj nåleholder, med tekstilrester om spiral og nål. 4 x 2 cm. Teknik: 2/2 kiper med bort i rundvævet reps. Spinding: 4S, 4Z/4S, 4Z, borten: Z/4S, 4Z. Trådtal: 17/16 tråde på 1 cm, borten ca. 30/9 tråde på 1 cm, målt over 1/2 cm.
5. Slusegaard grav 80, 472 og 1224, samt Himlingøje NM C 7672-84.
6. J. P. Wild: *Textile Manufacture in the Northern Roman Provinces*. 1970, p. 15. Cambridge.
7. Beskrivelser af hhv. rundvæv og opstadvæv kan findes i M. Hald: *Olddanske tekstiler*, 1950, kapitel VI.
8. NM C 18359-60.
9. J. Maik: *Tkaniny z okresu rzymskiego z terenu polski. Pomerania Antiqua VII*, 1977, fig. 11.
10. T. Dehn: *Stavad. En jernalderboplads i Store Vildmose*. *Antikvariske Studier* 5, 1982.
11. En fuldstændig redegørelse og diskussion af klædevarer og klædeproduktion i jernalderen vil kunne findes i L. Bender Jørgensen: *Cloth of Prehistoric Scandinavia*. *Nordiske Fortidsminder*. Under forberedelse, forventes udsendt 1984.

Danmarks sidste stråtækte hedeskole?

I 1967 blev Nygaard skole på Ørre hede ved Herning nedlagt. På dette tidspunkt havde skolen kun 13 elever og var dermed blevet for lille til at opretholde et lærerembede. Lige siden nedlæggelsen har lokale kræfter arbejdet for, at skolen skulle bevares under en eller anden form. I 1981 påbegyndtes en restaurering af de efterhånden medtagne bygninger, idet det var lykkedes at gøre Herning Kommune interesseret i en bevarelse af skolen. Selv om en stor del af arbejdet kunne foregå ved hjælp fra langtidsledige, viste det sig, at restaureringen ville løbe op omkring 1 million kroner. Herning kommune besluttede sig til at trække sig ud af projektet rent økonomisk og overlade det fortsatte arbejde til en arbejdsgruppe bestående af Herning Jagtcenter, lokale beboere og interesserede borgere. Disse besluttede at danne en selvejende institution med det formål at restaurere og drive den gamle skole. I 1982 trådte Herning Museum ind i bestyrelsen, idet vi er meget interesseret i en bevarelse af den gamle, sjældne hedeskole.

Det vides ikke nøjagtigt, hvornår den første Nygaard skole blev bygget, men ifølge »Hardsyssels Degnehistorie«, blev den bygget mellem 1822 og 1829¹. Der havde dog allerede længe været holdt skole på egnen, idet bønderne fra 1741² slog sig sammen om at leje en lærer om vinteren, som

holdt skole på gårdene i et velegnet rum. Læreren lejedes for et år ad gangen, og det var et stort fremskridt, da skolen blev bygget, og en lærer med familie kunne fastansættes. Huse og gårde lå meget spredt på den store hede, og børnene havde lang vej at gå. Men også læreren måtte ud at vandre, idet han ansattes til også at holde skole i Simmelkær. Det betød en vandring frem og tilbage på omkring 11 km hver anden dag.

Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen, der ligeledes vandrede over de endeløse heder i sin søgen efter eventyr, sagn og viser, kom til Ørre hede i December 1873. I »Minder og oplevelser«³ beskriver han egnen omkring Nygaard skole således:

»For resten må jeg sige, at jeg aldrig før havde færdedes på så øde og mennesketomme egne. Hede og atter hede overalt og kun hist og her omkring ved de få huse nogle opdyrkede pletter. Heden gik helt ind til Nygaard skole, og fra den til Simmelkær, en god halv mil, var der ikke et eneste hus, men kun lutter hede. Der var ikke engang en ordentlig vej at færdes ad, kun en sti med en opkastet rende ved den ene side. Det var altså lærerens skolesti, der til tider kunne være ufremkommelig nok ... inde i de fattige hytter så det yderst tarveligt ud, og jeg, der kom fra det velhavende Helstrup ... kunne virkelig ikke begribe, hvordan folk her ude kunne få føden.«

Nygaard skole ca. 1910. Billedet er et i en serie på ialt 51, der alle viser forskellige hedeskoler fra Herning-egnen. Billederne blev givet som afskedsgave til provst Nyholm i 1910. (Mus. nr. 1665x1, Herning Museum.)

Evald Tang Kristensen var selv lærer i Gjellerup på dette tidspunkt, og på sine ture efter folkeminder blandt husmænd og -koner på Ørre hede, boede han hos læreren i Nygaard skole. Om læreren beretter han i et brev til sin kone:¹ »Det ser noget fattigt ud her i skolen, men er ellers renligt. Jeg tror nok, at det før har knebet dem svært. Ja det er svært at tænke på, at en skolelærer sidder i armod og føder seks børn op.«

Læreren, som folkemindesamlern fik ondt af, var Jens Vilhelm Theodor Jensen, ansat som 26-årig ved Nygaard skole i 1861. Sytten år senere, i 1878, mindedes lærer Jensen de første brydsomme år, da han og ko-

nen flyttede fra »Lollands skønne egne herover på heden, der så så mørk ud«. Boligen, man kunne tilbyde ham, bestod af to værelser, køkken og bryggers samt en skolestue. Desuden var der lo og stald samt hede nok til at familien kunne holde to køer og ti får.

Det var ikke let for familien at blive plantet om, og han mindes, at »det var med tårer på kind« han tiltrådte, og »megen sorg og smerte havde mødt dem, især i de første år, de havde været her, og da var det tungt at virke«. Men efterhånden faldt lærerfamilien dog til på den store hede, og han selv fik et nyt syn på heden »idet han kom til at tænke over, at (når) de fleste andre blomster tabte

deres skønheds pragt, klædte lyngen sig i sin blomsterdragt, hvilket var et vidnesbyrd, om at den var bagefter. Således håbede han, at det var med hedebonden, thi vel var han bagefter, det kunne snart ikke være anderledes, men der var grøde i ham (hedebonden), og han skulle nok komme med.« Lærer Jensens kollega ved Ørre skole blev grebet af sammenligningen mellem den sent blomstrende lyng og hedebonderne og tilføjer, at han håber »at det er sandhed, at det kunne blive en kendsgerning i livet. For vel havde han været lærer her i en del år, og det forekom ham, at der var liden frugt at spore for hans vedkommende.« Man mere end aner, at de to kollegaer aser med at få lyngen til at springe i blomst. De to læreres indtryk og håb kan læses i en bevaret embedsbog for Nygaard og Simmelkær skoler, som i dag findes på Lokalthistorisk Arkiv i Herning⁵.

Det var bestemt ikke lige nemt at være lærer på heden i forrige århundrede. Fyrrer kilometer fra Nygaard skole, på Arnborg hede, sad en kollega som forsøgte at gøre opmærksom på dette, idet han i 1886 skrev en artikel, han kaldte »Almueskolens kår på heden«⁶. Den findes i dag i en kladde, og det har ikke været muligt at opklare, om den nogen sinde har været sendt til en avis eller et tidsskrift. I artiklen skriver lærer Lavrids Olesen bl.a.:

»Her er intet kathedrer, læreren har i syv år siddet på – ikke kommunens, men sin egen stol (nu begynder den at blive brøstfældig), for enden af tre lange spiseborde, der tillige med skamlerne er meget for høje for de mindre børn. Her er ikke en skuffe eller et skab at gemme et ark papir eller skrivebøger i, så det er umuligt at holde disse nogenlunde rene. Når man med hensyn til

bohaver står på så primitivt et stade, kan man uden vanskelighed slutte sig til, hvorledes det står til med undervisningsmaterierne. Læreren må friste Tantalus' skæbne, når han på skoleudstillinger ser de mange og nyttige ting (der findes) til hjælp ved undervisningen.« Tantalus blev som bekendt straffet af guderne ved at skulle stå i ferskvand til brystet, uden at kunne eller måtte drikke deraf.

Lærer Olesen gør meget ud af at beskrive almuenes dårlige økonomiske forhold, som han påpeger er hovedårsagen til skolevæsenets ringe stade. Og han slutter med at anvise en løsning: »Staten må træde hjælpende til og ikke tilmåle hjælpen for karrig ... enhver der fra bedrestillede egne kommer herud, vil snart mærke, at den kommunale skattebyrde hvile tungt på beboernes skuldre.«

Men på Ørre hede blev forholdene forbedret. I 1877⁷ besluttede sognerådet at udvide skolestuen, idet den ikke mere kunne rumme det stigende antal børn. Da det skulle ske, krævede lærer Jensen, at beboelsen også blev udvidet. Hans familie var efterhånden forøget med en børneflokk på otte, og selvom der allerede var bygget om én gang, var der ikke nær plads nok til familien. Sognerådet besluttede af følge lærer Jensens ønske og blev enige om helt at nedrive den gamle bygning, for i stedet at bygge en ny og større. Den 3. september 1878 kunne den nye skolebygning indvies med taler og bøn. Skolestuen kunne nu rumme 33 børn, men da de store og de små aldrig gik i skolen samtidig, betød det, at skolen i princippet kunne have op til 66 elever. Læreren lejlighed blev på fire værelser: dagligstue, fredstue, sovekammer og gæstekam-

Skolebillede fra Nygaard skole i 1922. Stående lærer Lauesen med sønnen Aage på armen. Forrest til højre sidder Niels Vissing Jacobsen som 7-årig. I artiklen gengives uddrag af hans erindringer fra skolen. (Fotoet er udlånt af N. V. Jacobsen).

mer, køkken og bryggers. Senere udvidedes med et pigekammer på loftet. Desuden var der en forstue til skolestuen samt tre lokummer bag loen.

Den næste vigtige fornyelse af skolen kom i 1905^s, idet den gamle lo blev ombygget til et moderne gymnastikhus. Ørreboerne var virkelig tidligt ude med ideen, mange steder på landet var det almindeligt helt op til 1950'erne, at børnene måtte gøre gymnastik på græsset i sommerhalvåret for helt at undvære motionen om vinteren.

I dag er den bevarede gymnastikbygning en stor sjældenhed, som alene kan legitimeres en bevarelse og restaurering af Nygaard skole.

I dag står de to bygninger samt et gammelt spændhus stadig på Ørre hede. Nok er birk og fyr groet op omkring skolen, men øde ligger den stadig. Selve heden er der kun en stump tilbage af, og nær ved skolen, hvor man mener, at St. St. Blicher fik inspiration til novellen »Kjæltringeliv« (i 1829) er opsat en mindesten, der i daglig tale kaldes for kæltringestenen.

Nygaard skole sommeren 1983. Meget er allerede restaureret, på billedet ses de to bygningsarbejdere Joen Peter Madsen og Nayim Caban i færd med at pudse gavlen på gymnastiksalen. (Kjeld Hansen fot. Herning Museum).

Skolen er som tidligere nævnt allerede under restaurering. Herning kommune har ydet et beløb på kr. 340.000, som er gået til udarbejdelse af restaureringsplan, dvs. arkitektbistand, restaurering af ydre mure, skillevægge, tagkonstruktioner og indlæggelse af vand og kloakering samt tækning af hovedbygningen. Fra Sonningfonden har vi modtaget kr. 50.000, fra Jyllands Kreditforening kr. 20.000, og i skrivende stund har Byggeriets Realkreditfond ydet kr. 10.000 til den videre restaurering. Der er dog et

stykke vej endnu, før alle penge er skaffet, og dette er bestemt et af bestyrelsens store arbejdsområder.

Herning Museum har planer om at indrette skolestuen som et levende museum, hvor store og små kan opleve fortidens skolegang. Ligeledes vil den unikke gymnastiksal fremstå, som den gjorde i 1905. Herning Jagtcenter vil indsætte et bestyrerpar i den restaurerede lærerbolig, således at bygninger og udstilling er under opsyn, og gymnastiksalen vil kunne bruges til møder.

På Herning Museum har vi indsamlet bohaver, remedier og erindringer fra denne og andre hedeskoler. En gammel elev, Niels Vissing Jacobsen⁹, som gik i skole i Nygaard fra 1922 til 1929, skal få lov til at slutte denne gennemgang af hedeskolens historie. Han skriver bl.a.:

»Da jeg gik i skole, var der ingen bevoksning mod øst, så vi havde frit udsyn op mod 'Kjæltringestenen'. Da der næsten ingen trafik var i det daglige, og da der ikke fandtes mattede rudere, studerede vi intet de få, der lagde deres vej forbi skolen. En dag kom der østfra en gammel kone trækkende med en ged. Hun blev, trods almindelig time holdt under grundig observation. Da hun kom nærmere kunne vi se, at det var Søren Jensens kone, kaldet Mine, som nu sikkert var på vej til Tosmos, for at få den gamle ged befrugtet hos Ane Stefens ærværdige avlsbuk. Så er der en lille knægt fra Tosmos, som bekendtgør, at Ane Stefens har slagtet bukken. Nu bliver vores gætterier om den gamle kones færden med sin ged så intens, at degnen tager sagen i sin hånd. Da han erfarer konklusionen af vores samtale, sender han Frederik fra Tosmos ud til Mine med besked om den henfarne buk, da han synes, det er synd, at den gamle kone skal gå den lange vej forgæves. Vi er alle ved vinduerne, da Frederik får Mine standset, hun siger Frederik tak for hans oplysning og vender næsen mod øst til sit lille hjem på heden«.

Og Niels Vissing slutter sine erindringer med følgende ord:

»Nu er alt dette historie, og der er ingen støj af klappende træsko på stenbroen omkring skolen, ej heller hører man griflernes skrabbende lyd over en ofte revnet og mis-

handlet tavle. Der kunne være ret så hyggeligt, når vi en mørk vinterdag kunne sidde og nyde duften af tørverøgen fra den gamle udslidte runde kakkellov. Nu må vi, der holder af den gamle skole, håbe, at de, der prøver at genskabe den aldrende hedeskole, må have en heldig hånd, så der kan skabes nogle aktiviteter, der kan tiltrække interesserede folk udefra. Lykkes det, må man kunne glæde sig over, at denne blomsterløse og noget fattige egn kan præstere to turistattraktioner: Blichers Kjæltringesten og Nygaard skole.«

Noter:

1. Ejnar Poulsen »Hardsyssels Degnehistorie« II p.484 Viborg 1931-34.
2. Ejnar Poulsen »Hardsyssels Degnehistorie« II p.484 Viborg 1931-34.
3. Evald Tang Kristensen »Minder og oplevelser« II 1923-1928, p. 157-158.
4. Evald Tang Kristensen »Minder og oplevelser« II 1923-1928, p. 157.
5. Embedsbog, Nygaard og Simmelkær skoler 1868-1901, p.54ff. (utrykt)
6. Lavrids Olesen »Almueskolens Kaar på Heden« dat. Arnborg Skole ved Herning den 15. januar 1886. 2 folioark. Tak til Doris Frederiksen, Lokalhistorisk Arkiv i Herning, som gjorde mig opmærksom på denne artikel, der er i arkivets besiddelse.
7. Embedsbog, Nygaard og Simmelkær skoler 1868-1901, p.55.
8. Sognevurderingsprotokol for Ørre Sogn 1897-1909. Landsarkivet i Viborg.
9. Niels Vissing Jacobsen »Erindringer fra Nygaard Skole« (utrykt) den 27.1.1983 og den 8.2.1983. Herning Museum.

Hjerl Hedes udflyttergård fra Kvosted

I 1933 gjorde arkitekt H. H. Engquist, der på dette tidspunkt arbejdede som assistent hos kgl. bygningsinspektør, arkitekt Mogens Clemmensen, opmærksom på det gamle stuehus på »Terkildgård«, Kvosted Mark, mellem Skive og Viborg. Engquist opmålte og beskrev bygningen i 1933-34.

Allerede i 1934 købte direktør H. P. Hjerl Hansen huset af den daværende nye ejer af gården Kristian Jakobsen, for den fyrstelige sum af 300,- kr.

Til gengæld måtte bygningen blive stående på sin oprindelige plads indtil foråret 1935. Imidlertid kom der til at gå endnu 3-4 år, før det gamle stuehus fra Kvosted blev nedrevet og flyttet til Hjerl Hede i vinteren 1938-39.

Bygningen blev ved genopførelsen placeret i museets vestlige del, hvor der efterhånden udviklede sig en frodig bevoksning af løvtræ. Denne gav mere og mere forkerte omgivelser for »hedegården«, hvorfor den i 1960 blev flyttet til sin nuværende plads i museets østlige del. Bygningen kom derved til at ligge i mere »hjemlige« omgivelser med heden i baggrunden. Samtidigt suppleredes stuehuset i 1963 med en avlsbygning, også fra »Terkildgård«.

I 1940 skrev museumsforstander H. P. Hansen, Herning: »Det er stuehuset fra denne gård, der nu skal vise et husmandshjem på Hjerl Hede.«

H. P. Hansen havde bistået museet med genopførelsen af bygningen, og der er ingen tvivl om, at ideen var at vise et »husmandshjem«. Ved flytningen i 1960 var opfattelsen en ganske anden. Det fremgår tydeligt af H. H. Engquist's indstilling til flytningen, at man nu opfattede »Kvosted-huset« som en »hedegård«. Som en tommelfingerregel benævnes et sted »et hus«, hvis det har under 1 tdr. hartkorn og »en gård« når det har 1 tdr. hartkorn og derover.

Da »Terkildgård« havde 2 tdr. hartkorn var det alene af den grund problematisk at regne det for et husmandshjem.

Ved genopførelsen i 1939 forsøgte man at føre bygningen tilbage til sit »oprindelige« udseende. Dette blev foretaget på grundlag af de iagttagelser H. H. Engquist, M. Clemmensen og H. P. Hansen havde gjort i henholdsvis 1933 og 1938, (under nedtagningen).

I 1934 »var huset befolket af høns og brugtes delvist som værksted eller huggehus og opbevaringssted for en del skrammel.«

Det bar præg af at være bygget i flere perioder. Ældst var husets midterste del, som indeholdt bryggers, køkken og dagligstue. Bryggerset var på 2 fag og var møbleret med en bryggerkedel og en tapstol. I køkkenet var der arne i bunden af den åbne skorsten. Herfra var der fyrehuller til bryg-

Kvostedgårdens tidligere stuehus som H. H Engquist »fandt« det i 1933. Billedet viser husets sydfacade mod gårdspladsen.

gerkedlen, bageovnen og bilæggerovnen i stuen.

I stuen fandtes en skøddel, en ovnrage, et treben (til gryder) og en silderist.

Skorsten og bageovn var opmuret af grå sten og ler. Skorstenen var fra lidt under bjælkehøjde klinet op i ler, der er iblandet halm og små sten m.m. Den slutter lidt under mønningen, og beskrives som meget hård.

Skorstenshammeren bestod af 2 tidligere plov-åse af træ. Ovnene var udstyret med jernlåge og to røgkanaler, og den beskrives som ødelagt, idet øverste del og bagsiden var faldet ned.

Mod køkkenets sydvæg var der et bord på 4 jordgravede bordben. Derudover fik man oplyst, at der over bordets ene ende havde været et lille hængeskab, ligesom vinduet havde været blyindfattet. I 1933 var der kun rammen tilbage.

Gulvet angives at være lerstampet. Derimod nævnes ingen loftsbeklædning i hverken bryggers eller køkkenet.

Dagligstuen havde lerstampet gulv. Loftet var af ca. 8-9" brede fjæl lagt over bjælkerne. Af inventar fandtes et langbord med en svag fordybning i pladen, hvori man havde knust kaffebønner. Desforuden var der en skammel hørende til langbordet.

I stuens nordside var der en voksen- og en børnealkove, samt spor af yderligere en nedrevet voksenalkove. Men stuens mest værdifulde inventar var bilæggeren: Fossum Werck 1791. På siderne har ovnen motivet: »Kammersvenden fra Morland.« Desuden fik man oplyst, at der mellem bilægger og alkove havde stået en armstol.

Overfor langs østvæggen havde en standkiste plads, og langs syd- og østvæggen havde der været en smal bænk på jordgravede pæle. Ligeledes nævnes, at børnealkoven tidligere havde været et skabsrum.

Den østlige del af huset blev beskrevet som meget ødelagt. Ved nedtagningen var det delt i to lige store rum af en bræddevæg. Under bræddevæggen fandt man syldsten, som Mogens Clemmensen tolkede som fundament for den oprindelige østgavl, idet gulvet i det østligste rum tidligere havde været storstue eller stadsstue, men 1877 havde der været fårehold. Mellem dagligstue og storstue mentes at have været et spisekammer og et kammer.

Den vestligste del af huset tolkedes som den nyeste del af bygningen, idet den tidligere ejer Chresten Nørgård Andersen, som angiver at være født på gården, kunne huske, at det blev bygget. Engquist skønnede, at Chr. Nørgård var ca. 80 år gammel (i 1933). Denne del af bygningen kan derfor ikke være meget ældre end 1860. Chr. Nørgård er formentlig Engquist's hjemmelsmand til de øvrige supplerende oplysninger.

Husets konstruktion var overvejende bindingsværk. Egestolperne stod direkte på syldsten. Foroven var de forsynede med tap og nagle i tagremmen. På sydsiden var der løsholter med tap og nagler. Bjælkerne var

stukket igennem stolperne og havde på sydsiden to nagler, men på nordsiden kun en nagle. Tagspærrene var krydsede for oven, fornedet var de sadlet over tagremmen med et vinkelsnit. Hanebåndene var skarrede over spærrene og forsynet med en nagle, et sted dog med to nagler. Engquist fik oplyst, at taget havde været brudt ned af en storm i 1932, hvorfor kun et spærpar stod på den oprindelige plads. Det understreges, at nogle spær og lægter var røgsværte.

På grund af tilbygningerne i husets ender og omlægningen af tagspærrene nævnes intet om gavlenes konstruktion.

Ved nedtagningen var en stor del af væggenes tavler i mursten, en del tavler opmuret i marksten, f.eks. den vestligste og nyeste del, mens en mindre del endnu stod i lerklining.

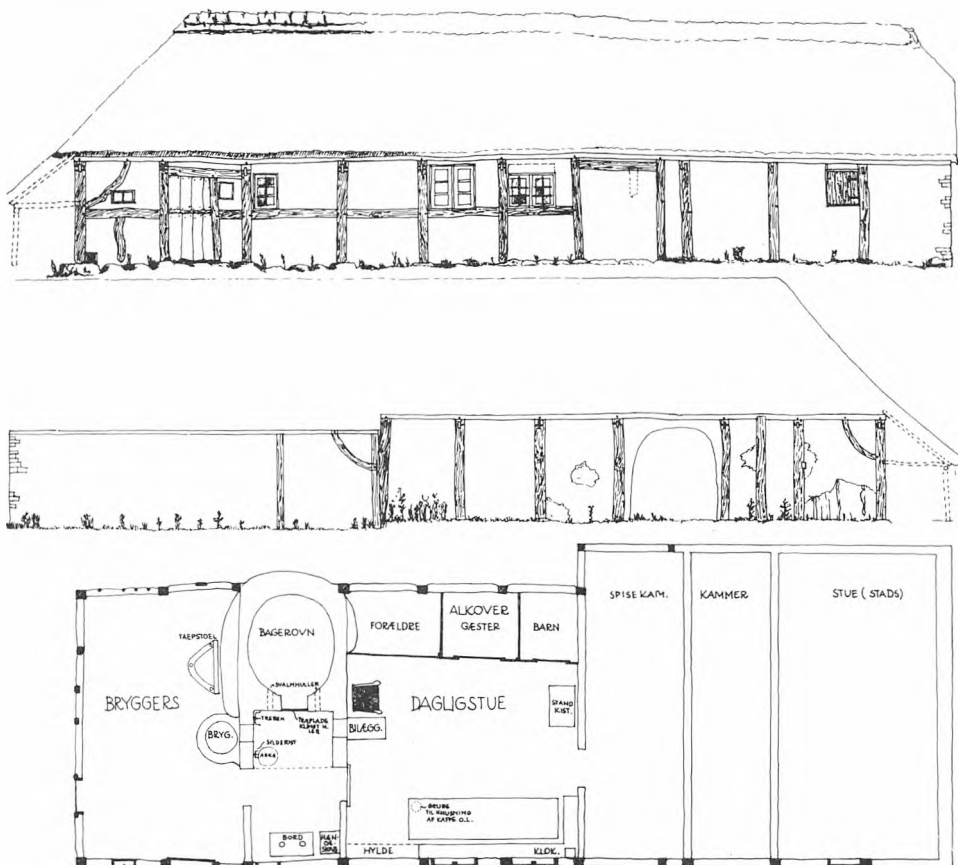
Østgavlen var helt opført som grundmur. Den del af bygningen havde kun egestolper på sydsiden. På nordsiden var der kun to af østendens stolper tilbage, resten af stolperne samt tagremmen var rådnet bort. Desuden var de fire østlige fag bygget længere ud i nord end det øvrige hus, ligesom bjælkerne her lå oven på tagremmen.

Hvor lerklining var bevaret, var det på lodrette støjler med ca. 1 fods afstand og uden fletning. De største støjler havde for oven en lille udskæring og var fæstnet på tagremmens yderside med et håndmedet søm.

Taget var tækket med strå og mønningen med tørv, fæstnet med trænegler.

I den oprindelige vestgavls tømmer var der mærker efter et lille udskud. Langs bygningens sydside (mod gårdspladsen) var der en ca. 1,5 m bred brolægning. Brolæg-

STUEHUS I KVOSTED FJENDS HERRED.

Stuehuset fra Kvosted opmålt og tegnet af arkitekt H. H. Engquist. Nov. 1933.

ningen gik »fra ca. 1 m fra nuværende vestgavl af det gamle hus og til den sidste stolpe ved østenden«.

Med alle ændringer var huset i 1938 på 12 fag. Heraf tolkedes de 8 midterste fag at være det oprindelige hus, dog forsynet med det lille udskud i vest.

De to østligste fag udgør første udvidelse, og sidste udvidelse var tilbygningen af to fag mod vest, hvorved udskuddet fjernedes.

Ved genopførelsen i 1939 opførtes det oprindelige hus på 8 fag med udskud i vestgavlen. Tavlene i nordsiden blev lerklinet som oprindeligt, mens tavlene på sydsiden og i gavlene blev udmuret dels i mursten og dels i marksten.

Bryggers, køkken og dagligstue blev ved genopførelsen indrettet som ovenfor beskrevet, mens de to fag øst for dagligstuen indrettedes som værksted for pottekonen.

Undtages værkstedet er huset således i det væsentligste udstyret med inventar, som også har haft sin plads i huset på dets oprindelige sted på Kvosted Mark. Gavlene genopførtes som helvalm, mens gavlene i 1938 var halvvalmede.

I det følgende skal der gøres et forsøg på at skitsere »Terkildgården«s historie, dog med hovedvægt på årene omkring gårdens udflytning fra Kvosted By.

Ifølge matriklen fra 1688 bestod Kvosted by dengang af 3 gårde og 1 hus. Alle gårde havde dog 2 brugere. Opgørelserne over fæstere i 1700-tallets sidste halvdel viser, at Kvosted by var vokset til 7 selvstændige gårde og 2 huse.

Som brugere af matr. nr. 1, som senere blev delt i nr. 6 og nr. 9, nævnes Ifuer Jensen og Christen Mikkelsen. Matriklen står for 3 tdr. 6 skp. 3 fjer. hartkorn. Som de øvrige gårde i Kvosted ejedes den af Taarupgård og Den Taarupgårdske Stiftelse.

Desværre er fæsteprotokollerne for Taarupgård ikke bevaret, men fra 1761 og enkelte senere år er der bevaret opgørelser over fæstebreve.

I 1761 nævnes fæsteren Laus Christensen, som kan være en direkte efterkommer efter 1688-matriklens Christen Mikkelsen. I 1763 har gården fået ny fæster, nemlig Jens Jensen, med tilnavnet Møller.

Jens Jensen Møller tog den senere matr. nr. 6, Kvosted By, Taarup Sogn, Fjends herred i fæste d. 18. jan. 1763. Fæstebrevet er ikke bevaret, og vi kender således ikke de nærmere vilkår. Taarup sogns kirkebog fortæller, at Jens Jensen blev trolovet d. 2. april 1766 med Birthe Chrestensdatter. Parret blev copuleret (viet) d. 6. maj samme år.

I 1768 døbes en datter Maren, og d. 3. jan. 1778 har Jens Jensen en søn i kirke. Han navngives Jens.

I 1786 begravnes imidlertid den ældste datter Maren, 17 år gammel. Jens Jensen Møller døde selv i 1807, ca. 64 år gammel, og efterlader sig sønnen Jens Jensen og enken Ane Marie, som ved folketællingen i 1787 hedder Ane Marie Nielsdatter, og opgives at være 48 år gammel.

Ved folketællingen 1801 hedder hun Chrestensdatter og er 62 år gammel. Denne navneforvirring kan have sin forklaring i tidens moral-opfattelse. 1801-tællingens Ane Marie Chrestensdatter er formentlig en søster til Birthe Chrestensdatter, der kan være død i perioden 1778-1787.

Dog nævner Taarup sogns kirkebog ikke noget om hende siden hendes vielse i 1766. Når Ane Marie i 1787-tællingen benævnes Nielsdatter, kan det være en bevidst fejl fra Jens Jensen Møllers side, for at undgå tiltale for at leve sammen med sin afdøde kones søster, hvilket fra kirkeligt hold ofte regnedes for blodskam. Vi har her muligvis et af de mange »papirløse ægteskaber« i 1700-tallets bondesamfund.

Enken efter Jens Jensen Møller bliver i fæstet, og sønnen Jens Jensen er i forbindelse med udflytningsforretningerne underskriver i hendes sted, men han opnår sandsynligvis aldrig selv at blive fæster på gården.

Forklaringen hertil må søges et andet sted. I 1806 solgte Den Taarupgårdske stiftelse Taarupgård til kaptajn Erik Christian Müller. Han ejede i forvejen Møllerup på Djursland (1796-1827).

Kapt. Müller regnes med til kredsen af jyske gods-slagtere, som drev deres forret-

ninger og intriger på Viborg Snapsting. Foruden Møllerup og Taarupgård var han medejer af Allinggård og Grauballegård. Formålet med alle disse godserhvervelser var at udskifte fæstegodset og delvis at udstykke hovedgårdsjordene, hvorefter det skulle bortsælges til bønderne til selveje.

Erhvervelsen af Taarupgård havde således det samme formål.

I 1809-10 udskiftes byerne Qouls, Ørum og Knud. I 1811 kommer turen til Kvosted. En landinspektør Sørensen udarbejder en delingsplan i 1811. Ifølge denne skulle to af byens gårde udflyttes. Hvilke af dem var op til bønderne selv. Den 13. feb. 1812 har man fået en afgørelse.

Den ene af de to udflyttere var Jens Jensens enke, og den anden var fæsteren af matr. nr. 5 Jens Mikkelsen. Han havde modtaget fæstebrev på gården i 1774 og har således været en ældre mand i 1812. Akkorden med Kvostedudflytterne har følgende lakoniske tekst: »Med de 2 udflyttere fra Quosted er Aftalt følgende Udflytningshielp: Jens Møllers Enke faaer:

Penge.....	200 Rdl.
Sawskaarne Sidestolper.....	18 Stk.
do Endestolper.....	6 Stk.
Af Quostedlund.....	20 Stolper
Løsholter sawskaarne	
til den ene Side.....	8 Stk.
og den ene Ende.....	4 Stk.
Rem.....	42 Alen
Bielker.....	5 Stk.
Spændtræder.....	22 Stk.
16 Tylt Rawter til 2 fag eller 32 Tylt naaer de kun naae over 1 fag.«	

Akkorden er underskrevet af Jens Jensen, Jens Møllers Enkes Søn, med ført pen.

Ved Akkordens underskrivelse udbetaltes hver udflytter et forskud på 100 Rdl. Derudover blev de lovet 4 tdr. rug og 1 td. byg pr. 1. nov 1812 og det samme igen 1. nov. 1813. Derudover fik de tiendefrihed for 1812. Forordningen af 23. april 1781 lovede i §21 bygningshjælp på 50-100 Rdl. pr. udflytter. Hjælpen skulle ydes fra en statsfond. Det fremgår ikke af materialet i kapt. Müllers privatarkiv, om der i dette tilfælde opnåedes støtte fra fonden.

Den 8. juli 1812 udarbejdes på Taarupgård en note angående leverancen af tømmer til udflytterne. Noten opregner, hvor mange vogne det er nødvendigt at sende til Grauballegård Skov. En køretur på ca. 60 km hver vej.

18 Sidestolper á 3 1/2 alen kræver 3 vogne, 6 endestolper á 3 alen 1 vogn, 8 sideløsholter á 2-2 1/2 alen 1 vogn, »som betyder tungt Læs, og maae være en egevogn,« 42 alen rem, 2 vogne. 5 bielker 9 á 10 alen lange, 2 1/2 vogne. 22 spændtræer á 7 alen, 6 vogne, 16 tylt rafter, 8 vogne. Ialt søges om 22 vogne til Grauballegård Skov.

Noten fortsætter: »Aftalen blev den 8. juli med Udflytterne, at de faaer 5 Binding fæhuus udført strax paa Lodden, hvori de sætter det af Deres Korn som dend kan Rumme. Resten tager de hjem. De lade da Deres Creature udtære det de fører hjem og henter selv til dem fra Huset paa Lodden samt kører deres Møj af i Winter, naar de henter Korn. Til disse 5 Binding Huus tilføres Jens Møller 4 Tylt Rawter. Disse 4 Tylt Rawter henter Taarupgård i 2 vogne.«

Noten løfter sløret for, hvorledes man i praksis ordnede udflytningerne. Den 10. juli tælles op, hvad man på Taarupgård (og fæstegårde) mangler af tømmer til byg-

ningerne. Noten slutter: »Aftalen med Bønderne blev, at Qvostederne skult give deres Træ, og derefter skulle de begynde med den hele Omgang til Grauballegaardreisen, som skulle skee strax efter Høsten.«

En anden note givet i nov. 1812 opregner, hvor meget udflytterne har fået udleveret, og hvor meget de endnu har tilgode. Jens Møllers enke har kun fået de 100 Rdl., 20 stolper fra Kvostedlund og 2 tylt rafter. Af rug har hun fået 4 skp. Byggen har hun fået rigeligt af, idet hun allerede har brugt 3 skp. af 1813 leverancen. Noten har et NB. der siger, at tømmeret hentes bedst først i februar, efter aftale med en Chresten Overgaard, d.v.s. tømmertransporten til Grauballegård Skov ikke var blevet til noget efter høsten 1812.

E. Chr. Müllers privatarkiv indeholder ligeledes en ufuldstændig »inndeling« af Taarupgårds fæstebønder, m.h.t. arbejds-hjælp til de to udflyttere i Kvosted. Ikke mindre end 26 fæstere skulle yde hjælp til udflytteren Jens Mikkelsen. Hvor meget Jens Møllers enke blev indrømmet, ved vi ikke, idet halvdelen af »inndelingen« mangler. Formentlig har enken modtaget tilsvarende hjælp, som den Jens Mikkelsen modtog.

Om rejsen til Grauballegård Skov fandt sted i feb. 1813, ved vi ikke præcis, men en notits i papirerne fra Grauballegård fortæller, at Kvosted havde været 2 gange i Grauballegårds skov og 1 gang i Bigum. Det er således sandsynligt, at udflytningsforløbet i det væsentligste har fulgt planen: Opførelsen af 5 binding (4 fag) fæhus i sommeren 1812, og udflytning af resten af gården i sommeren 1813. Det meste af tømmeret fra Grauballegård skov har formentlig været til

stuehuset, idet man ikke har benyttet savskårne egestolper til stald og ladebygning. Til disse har man muligvis benyttet det brugbare tømmer fra de gamle bygninger i Kvosted.

Matrikelarkivet ligger inde med et udskiftningskort over Kvosted. Det er opmålt af Meldgaard og Sørensen og dateret 1813. Herpå ses de gamle bygninger fra de to udflyttergårde overstreget, formentlig for at angive, at de skal nedrives. Derimod er der ikke angivet bygninger på de to udflytteres kommende parceller. Hvis de 5 bindinger fæhus blev opført i 1812, må kortet således være opmålt tidligere, sandsynligvis i 1811 samtidig med udarbejdelsen af delingsplanen.

Den 27. feb. 1818 blev der foretaget brandforsikringstaxation over de nye gårde. Jens Møllers gård havde et »stuehus i nord på 8 fag, 7 1/2 alen dyb, blandings under- og fyr overtømmer, klinede vægge og stråtag.« Avlsbygningerne bestod af »et søndre hus, 14 fag og 7 1/2 alen dyb, blandings under- og fyr overtømmer, klinede vægge og stråtag, til lade, tærskelo, stald og foder,« samt et »vesterhus, 7 fag, 6 1/2 alen dyb, blandings under- og fyr overtømmer, klinede vægge og stråtag, til fæ og får.«

Stuehuset vurderes til 30 Rbd. pr. fag. Det søndre hus til 16 Rbd. og det vestre hus til 10 Rbd. Der kan næppe være tvivl om, at 1812-akkordens 18 sidestolper og 6 endestolper er til stuehuset. Ligeledes passer løsholternes antal til henholdsvis sydsiden og østgavlen i stuehuset. Leverancen af 42 alen rem er tilstrækkeligt til husets sider, hvorimod antallet af bjælker ikke slår til. Dette gør derimod spænder og lægter. Det er meget nærliggende at mene, at akkordens

Udflyttergården fra Kvosted på dens nuværende plads på Hjerl Hedes Frilandsmuseum. I baggrunden yderst til højre i billedet ses »brænuhuset« beregnet til tørring af jydepotter.

mængde af tømmer var bestemt af, hvor meget der skulle bruges til det nye stuehus.

I dag fremtræder tømmeret med mange forhugninger, der tyder på, at noget af tømmeret har været benyttet et andet sted. Dette kan forklares ved, at noget af det har været brugt tømmer, leveret fra Taarupgård eller fæstegodset. Det behøver således ikke alt sammen at have været nyt tømmer fra Grauballegård.

Vedrørende stuehusets indretning får vi i brandforsikringstaxationen at vide, at huset er udstyret med loft, vinduer og »døren.« Dette betyder muligvis, at det kun har haft én yderdør, nemlig den ind til bryggeret. I bryggeret var der en indmuret kobberkedel på 1/4 tdr. i rummål. Der har væ-

ret »Bageovn og Skorsten af Leer, men Skorstenspiiben af brændte Steen.« Det er temmelig interessant at få konstateret, at skorstenen havde pibe af brændte sten, idet man ved undersøgelserne af bygningen i 1933-38 fandt sodsværtede spær og lægter. H. P. Hansen skrev i 1940: »Skorstenen rager kun lidt op over hanebåndene og har ikke været højere – røgen slap ud gennem et hul i taget (lyren),....« H. P. Hansen hentydede netop til det sodsværtede træværk. Det må også erindres, at tagspærrene havde været nede i 1932 på grund af stormen. Desuden har den tidligere ejer af gården, Chr. Nørgård Andersen oplyst, at han engang slog lidt af lerskorstenen for at man kunne tække hen over den, da den ikke me-

I 1960 blev stuehuset flyttet til museets østlige del med heden i baggrunden. Den meget sjældne skorsten af ler blev på tilsvarende måde flyttet i ét stykke ved genopførelsen på Hjerl Hede i 1938-39.

re var i brug. Skorstenen har således været af ler op til mønningen. Piben i brændte sten har sandsynligvis ikke været højere end et »kvarter« eller ca. 15 cm. I stuen var der en jernbilæggerovn. Sandsynligvis den som stod i stuen i 1933, og som stadigvæk står der.

Det kan undre, at Jens Jensen Møllers søn Jens Jensen ikke får fæstebrev eller senere skøde på ejendommen. Han har omkring udflytnings-tidspunktet været omkring 35 år gammel, og skulle således have været interesseret i at fortsætte. Hvornår Jens Jensen Møllers enke døde, er ikke fastslået, men der findes i Müllers privatarkiv en erklæring fra sønnen Jens Jensen, som lyder: »Jeg betaler til Captain Müller skatterestan-

cen for 1815 af min forrige gaard i Quosted 25 Rbd. 37 sk. til næste Michelidag, hvorfor min kommende markfæster i Kurgaard maae udlægge betalingen af min Løn - «. Dateret d. 29. marts 1817. Underskrevet Jens Jensen Møller.

Dette tyder på flere forhold. For det første, at sønnen Jens Jensen ikke har haft økonomiske muligheder for at købe udflyttergården. For det andet synes det at bekræfte antagelsen, at valget af gårde, der skulle udflyttes, faldt på de af byens bønder, der var ringest økonomisk funderede.

Den 10. apr. 1816 udstedte Müller en købekontrakt til Laurs Jensen fra Vinkel »paa den mig tilhørende Udflyttergaard paa Quosted Mark som Jens Møllers Enke sidst har haft i Fæste.« Gården var nu på 2 tdr. hartkorn, og ifølge kortet fra 1813 på ca. 60 tdr. ld. Købesummen var 1200 Rbd. Af løsøre fulgte 2 heste, 1 plov, 1 vogn, 1 træharve tillige med den udlagte rugsæd. Laurs Jensen havde tidligere haft et mindre sted i Vinkel, og som sikkerhed for handelen skulle han deponere købekontrakten fra salget af denne.

Til gården hørte en hedelod i Revn Hede. Desuden havde gården, som de øvrige gårde i Kvosted, fri græsningsret i kratskoven Kvostedlund. Udover købesummen skulle Laurs Jensen på forlangende årligt grave og hjemføre til Taarupgård 3 læs hedetørv og 3 læs skudtørv af 10 snese pr. læs. For den ydelse skulle Laurs Jensen dog erholde en betaling på 1 Rbd. 1 mk. 3 1/2 sk. S. V. Ligeledes skulle han slå og hjemkøre høet fra Qvols Kjær. Det er således interessant at se, hvorledes de oprindelige hoveri-ydelser føres med over i selvejat, ganske vist mod betaling.

Til finansiering af købet tog Müller 1. prioritets pant i gården lydende på 900 Rbd., forrentet med 5 pct. pro anno. Renterne skulle erlægges halvårlig til Viborgs Omslags Termin. På grund af landbrugs-krisen i disse år kommer Laurs Jensen hurtigt i forlegenhed med betalingen. Den 10. juni 1820 kan Müller ikke længere affinde sig med den delvis udeblevne betaling af renter for begge årene 1818-19. Müller skriver til Laurs Jensen i tidens patriarkalske stil: »dermed vil og kan jeg ikke nøies, thi det er ikke halve Parten af, hvad han skulle betale, ikke heller er det, hvad han kunne betale, da et Sted, der kun har 2 tdr. Hartkorn at svare af, og kan holde 6 Fæhøveder og mange Faar, ikke kan kaldes et ringe Sted, imidlertid tilstaaer jeg at Renter af 900 Rbd. som er 45 Rbd. Aarlig, er for svært nu i disse Tider, men 30 Rbd. Sedler aarlig kan der svares hvor slette Priserne end er.«

Det lykkedes Laurs Jensen at blive ved gården, derimod klarede den langmodige Kapt. Müller sig dårligere. I 1823 gik Taarupgård på tvangsauktion og blev overtaget af kreditforeningen. Laurs Jensen overdrager 9. juni 1835 gården til sin søn Jacob Jensen. Sønnen var enearving og modtog gården ved at overtage en 1. prioritetsgæld på 200 Rbd. og udstede en aftægtskontrakt til forældrene.

Af bygningshistorisk interesse er aftægtens bestemmelse om, at Jacob Larsen er forpligtet til at indrette forældrene 4 fag hus, forsynet med loft over 2 fag, samt vinduer og døre, hvis de skulle ønske at leve adskilt fra ham.

I slutningen af 1830'erne bliver Jacob gift og ved folketællingen i 1840 fremgår det, at gården beboes af det nygifte par samt af-

tægtsfolkene. I 1841 får Jacob en datter. Disse familiemæssige ændringer kan betyde bygningsændringer. Det vil være nærliggende at tidsfæste børnealkoven til pigen Mettes fødsel i 1841. Yderligere kunne stuehusets udvidelse med to fag i østenden være et resultat af aftægtsfolkenes ønske om at leve adskilt fra sønnen. Dette har ikke kunnet bekræftes af brandforsikringsprotokollerne, idet bygningerne så sent som 1858 står til uændret forsikringssum.

Den historiske undersøgelse af Kvostedgårdens stuehus daterer bygningen til 1813, og undersøgelsen bekræfter i det væsentligste den udformning, bygningen er genopført i.

Det må nærmest karakteriseres som et symbolsk sammentræf, at det fattigt udstyrede stuehus er opført i året 1813, som især huskes for landets nationaløkonomiske ruin udtrykt ved statsbankerotten. Bygningen er et typisk resultat af en skelsættende historisk udvikling, som beskrives ved ordene udskiftning, selveje og pengeøkonomi, og hvor den aktivt handlende kraft var en dynamisk godsslagter.

Kilder:

Artiklen bygger overvejende på kilder fra Taarupgård godsarkiv, Kapt. E. Chr. Müllers privatarkiv, Branddirektoratets prot. for Fjends herred, Skøde- og panteprot. for Fjends herred, Taarup sogns kirkebøger og matriklerne 1688 og 1844, som alle findes i Landsarkivet, Viborg. Fra Matrikeldirektoratet er benyttet »Udskiftningskort over Kvosted By, 1813.« Desuden er der benyttet optegnelser, fotos og tegninger fra især H. H. Engquist, men også fra M. Clemmensen, H. P. Hjerl-Hansen og H. P. Hansen. Sidstnævnte især fra: Hjerl Hede, Fredning og frilandsmuseet ved Flyndersø, 1980.

Fra de helliges samfund på Harboøre

en indremissionsk gravskik

Udtrykket »de helliges samfund« bruges hver søndag i kirker over hele landet; det findes i trosbekendelsen. I visse egne har dette begreb en særlig farve; »de helliges samfund« eller bare »samfundet« betyder dér den kreds af mennesker, der har deres ståsted i Indre Mission. Går man en tur på kirkegårde i disse sogne, kan man her og der på gravene finde hvide marmorplader med et indhugget skriftsted og en hilsen fra det indremissionske samfund. De står ved siden af de egentlige gravsten med navn og årstal, som er sat af familien. På andre grave kan der være tilsvarende marmorplader, men med hilsner fra venner og familie, fra arbejdskammerater, fra søskendebørn, fra beboerne på postruten eller fra skolekammerater. Skikken at sætte den slags plader på gravene er ebbet ud gennem de sidste tyve-tredive år, og ved nye begravelser og omlægninger af kirkegårdene begynder de gamle plader at forsvinde.

På Lemvig Museum har vi for nylig fået to af disse gravplader, begge fra Harboøre kirkegård og sat af »de Hellige på Harboøre«. Det var et længe næret ønske, der her gik i opfyldelse. I museets indsamlings- og udstillingsplaner indgår det nemlig, at man vil søge at belyse væsentlige træk ved Lemvig-egnens åndelige liv. Det vil i første række sige forholdene omkring de to grundtvigske valgmenigheder i Bøvling og

Lemvig og omkring det indremissionske samfund på Harboøre. Museets øvrige hovedemner – handel, fiskeri, redningsvæsen og strandinger – lader sig forholdsvis nemt illustrere med genstande; vi kan nok skaffe eksempler på handelsvarer, fiskeredskaber, inventar fra redningsstationer og løsdele fra strandede skibe. Anderledes forholder det sig med et emne som åndelige strømninger. Det, der snarest byder sig til, er bøger – andagtsbøger, prædikensamlinger, salme- og sangbøger – og dernæst skilderier og broderede stykker med religiøst indhold. Man kan fotografere de bevarede bygninger og indsamle fotos, der dokumenterer det åndelige liv, som det har ytret sig ved møder, kirkegang, søndagsskole o.s.v.; men der er af gode grunde langt imellem tingene – eller genstandene, som museumsfolk altid siger – der rent fysisk kan belyse egnens åndelige liv. Tilmed kan disse ting, når de endelig findes, være vanskelige at skaffe. De hører hjemme i sfærer, som man ikke uden videre giver fremmede adgang til. Det har derfor været meget heldigt for Lemvig Museum, at man har haft en talsmand for sin sag, når det drejede sig om at samle minder om det indremissionske liv på egnen, nemlig lokalhistorikeren, kordegn A. V. Langer, Lemvig. Uden hans hjælp havde museet næppe kunnet få et par så væsentlige genstande som de to gravplader fra Harboøre kirke-

Torvald Westergaards stenhuggeri i Vejbelsgade i Lemvig omkring 1930. Torvald Westergaard sidder midt i billedet med papir og tommestok.

gård. A. V. Langer har desuden udarbejdet et kartotek over samtlige gravplader på samme kirkegård, og det har været til stor nytte ved udarbejdelsen af denne artikel.

Skikken, at trosfæller samler penge sammen til en plade, kendes fra flere sogne på Lemvig-egnen. Det største – og i lange perioder det eneste – stenhuggeri på egnen har været Torvald Westergaards i Lemvig.

Westergaard begyndte sin virksomhed i 1923 og fortsatte indtil 1963, hvor hans søn overtog den og drev den videre. Firmaets ordrebøger er bevaret, og i dem kan man finde oplysninger ikke bare om egentlige gravsten, men også om gravpladerne i et område, der strækker sig fra Lemvig mod vest til Harboøre og Thyborøn, mod syd til Vemb-Ulfborg og mod øst Nørre Nissum.

I de tilfælde, hvor der blot står »Fra Venner« på pladen, kan det være vanskeligt at afgøre, om der er tale om venner i almindelighed eller i den særlige indremissionske betydning. Det er tilfældet på en række plader, som blev leveret fra Westergaards stenhuggeri til Lemvigs sydlige opland, særlig Møborg og Flynder. De to sogne var dog stærkt præget af den indremissionske vækkelse, og det er derfor sandsynligt, at i hvert fald en god del af pladerne har været fra venner i »samfundet«. Derimod er der ingen tvivl om tilhørsforholdet for de plader, der i 1920'erne og 1930'erne blev bestilt hos Torvald Westergaard først og fremmest til kirkegårdene i Ramme og Lomborg; der skulle stå »Fra Samfundet« efterfulgt af sognets navn. Skikken at sætte plader på gravene var mest udbredt i Bøvling, hvor der i årene fra 1931 til 1951 blev bestilt hele 45 plader hos Westergaard, de fleste med hilsen fra »Bjerg-kredsen« eller »Kjær-kredsen«, altså to af sognets såkaldte samtalekredse, hvor missionsfolkene mødtes i private hjem for at samtale, bede og synge. At skikken var så udbredt netop i Bøvling har sin forklaring i, at dette sogn havde to skarpt adskilte menigheder, den indremissionske omkring sognekirken, hovedskolen og missionshuset, og den grundtvigske omkring valgmenighedskirken, friskolen og forsamlingshuset.

På Harboøre fik skikken sin egen karakter; for det første blev man ved længere op i tid end de øvrige sogne på egnen at sætte plader fra »samfundet« på gravene, og for det andet vedgik man klart og utvetydigt det skel, der efter missionsfolks mening fandtes mellem dem, der var omvendte, og dem, der ikke var – mellem »de hellige« og

»de vantro«. I Harboøre forlangte man hos stenhuggeren indskrifter som »Fra de Hellige paa Harboøre« eller »Fra de Helliges Samfund«. Der findes idag på Harboøre kirkegård ialt 36 plader; heraf er nitten sat af de hellige, af samfundet eller af KFUM og KFUK. Resten er fra venner, skolekammerater, familie og arbejdskammerater, f.eks. fra redningsstationen. Den første af de egentlige indremissionske prægede plader er sat i 1925 over Laust O. Møllerup, den sidste over Chr. Langer i 1966.

På nær Chr. Langers plade, som er af granit, er alle pladerne af hvid marmor. Størrelsen varierer, men det mest almindelige er 16 x 24 tommer. Udførelsen følger visse faste regler. De fleste er forsynet med den afdødes initialer, et indhugget skriftsted, »afsender« og måske et ornament i form af en blomsterranke eller en palmegren. Bogstaverne er malet op med sort, men oprindeligt var de altid forgyldte. Forgyldningen holdt imidlertid dårligt i det salte vejr på Harboøre, og i årenes løb er den blevet erstattet med sort maling.

Hvem blev disse plader sat over, og hvem var det, der sørgede for det? Pladernes indskrift giver et fingerpeg. Det mest brugte bibelcitater stammer fra Apostlenes Gerninger og lyder: »Han blev ved Guds Naade de Troende til megen Nytte«. Det er brugt på pladen over Laust O. Møllerup i 1925, over P. Madsen Kjøbmand i 1945, over Petrine Bro i 1952, over Niels Jensen i 1957 og over Chr. Langer i 1966. Et andet karakteristisk skriftsted er brugt i 1944 over Karen Wrist, i 1945 over P. Rønn Wrist, og i 1955 over Erik Tudborg: »Stor Glæde og Trøst har vi faaet af din Kjærlighed, efterdi de helliges Hjerter er blevne vederkvægede

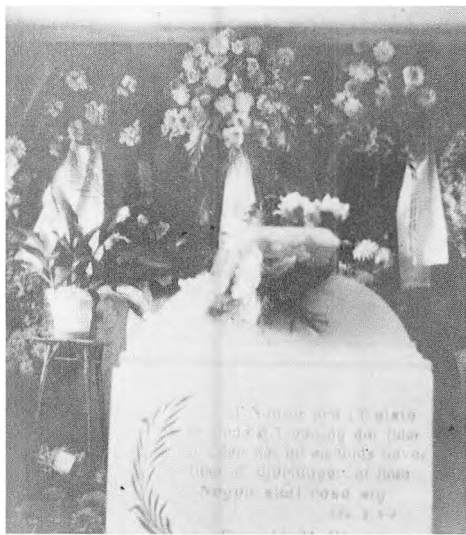

Tømrer Niels Chr. Kirk (yderst t.v.) var én af det indremissionske samfunds støtter på Harboøre. Ved hans død i 1932 satte samfundsvener en plade på hans grav. Her ses han sammen med sine brødre. Citatet, der er ridset ind i billedet, stammer fra »Harboøre-sangbogen«.

ved dig«. Pladerne blev således sat over folk, som på en eller anden måde »havde været de troende til nytte«, det vil sige ved deres eksempel, enten åndeligt eller i handling, havde stået som et forbillede for samfundets medlemmer. Missionsfolk har selv et udtryk for det, »støttepiller« kalder man den slags mennesker.

Hovedparten af de mænd, over hvem der blev sat en plade, havde siddet i det såkaldte Ældsteråd; det var oprindelig en selvsupplerende bestyrelse for det indremissionske samfund, hvis medlemmer sad til deres død. Blandt disse mænd var der adskillige, der havde haft med sognets ungdomsarbejde at gøre, med den indremissionske friskole på Harboøre, med Harboøre Ny Mejeri,

der udelukkende skulle være for de hellige, med Vrist Ny Brugs eller med det såkaldte Fiskerkompagni. Også enkelte kvinder blev fremhævet for deres indsats i friskole og ungdomsarbejde. Det var folk, som både i deres arbejdsliv og dagligdag tog deres udgangspunkt i en bekendende kristentro. Det væsentligste var således, hvilken rolle den afdøde havde spillet i det indremissionske samfund; det ser ikke ud til, at spørgsmålet om social position har været med til at afgøre, om den afdøde skulle hædres med en plade. Der er ganske vist fremtrædende folk som sognerådsformand Erik Tudborg, der var noget af en sognekonge, men der er også ganske almindelige landmænd og fiskere – og som nævnt kvin-

Mindepladen skulle være færdig til begravelsen. Den blev anbragt sammen med krans og blomster ved kisten, der stod i hjemmet. (Fot. 1932 Lokalhistorisk Arkiv, Harbøre).

der! Pladen var ikke så meget ment som en personlig hyldest, men som en opfordring til samfundet om at tage disse mennesker som forbillede og at huske, hvad der var det vigtigste: »Thi af Naade ere I frelste formedelst Troen og det er ikke af Eder, det er en Guds Gave, ikke af Gjerninger, at ikke Nogen skal rose sig«, som der stod på pladen på Niels Chr. Kirks grav.

I det indremissionske samfund på Harbøre var der tilsyneladende en så høj grad af enighed om, hvem der havde været samfundets støttepiller, at spørgsmålet om, hvornår man skulle sætte en plade, kunne ordnes ganske uformelt. Det var ikke Ældsterådet, der trådte sammen og bestemte og bevilgede penge. Udgifter til mindeplader

figurerer ikke i samfundets regnskaber. Når én af samfundets støtter døde, var der altid nogen, der hurtigt tog initiativet. »Der var jo altid nogen, der mere tog sig af tingene end andre; dem, der havde telefon, har vel nærmest talt sammen. Hvem der bestemte, det spurgte man ikke om, og man var altid fornøjet med det, der blev bestemt«, siger et tidligere medlem af Ældsterådet. Pladen skulle bestilles hurtigt, og i Torvald Westergaards bøger kan man se, at ordren er kommet ind få dage efter, dødsfaldet er sket, ved C. A. Rønns død endda samme dag, og i et par tilfælde allerede før vedkommende var død. Det var næsten altid graver og postbud A. Bro, der bestilte pladen. Han ringede til stenhuggeriet og sendte så en skriftlig bekræftelse. På stenhuggeriet havde man marmorpladerne liggende i flader; de skulle hugges til på kanterne og slibes på forsiden. Bogstaverne og ornamentet blev tegnet op på fri hånd og hugget ud; det tog en mand det meste af en dag at hugge en plade. Bogstaverne og ornamentet blev forgyldt med bladguld. Arbejdet skulle gå hurtigt, for pladen skulle være færdig til begravelsen. Prisen for en plade varierede efter størrelse og efter hvor mange bogstaver, der skulle hugges. Før krigen lå prisen omkring 50 kroner, men derefter steg den til 60-80 kroner. De første plader blev betalt i løbet af en månedstid, senere – i 1950'erne – i løbet af en uge. Det kan skyldes, at det blev muligt rent praktisk at samle pengene hurtigere sammen, nu da flere havde fået bil og telefon.

Betalingen for pladen blev nemlig samlet ind efter begravelsen hos samfundets medlemmer. Det kunne være posten, der stod for indsamlingen, men man kunne også

Når graven var kastet til, blev blomster og kranse lagt på, og mindepladen sat ved gravens ene ende. (Fot. 1932 Lokalhistorisk Arkiv, Harboøre).

nævne i missionshuset, at der blev samlet ind til formålet, og så kom pengene hurtigt ind.

Pladen skulle som nævnt være færdig til begravelsen. Den blev anbragt sammen med blomster og eventuelle kranse ved kisten, der stod i hjemmet. Derfra blev den transporteret sammen med blomsterne til kirken, og når graven var kastet til efter begravelsen og pyntet med blomster og kranse, blev også pladen anbragt dér. Senere, når graven var endeligt anlagt, og den egentlige gravsten blev rejst af familien, fik pladen en plads, enten lænet op mod gravstenen eller skråtliggende ved en af gravens sider.

Hvorfor begyndte man at sætte disse plader med en hilsen fra »de Hellige på Harboøre«? En del af forklaringen ligger i tidens almindelige tendens til at sætte den slags mindeplader. I Thy, hvor Torvald Westergaard havde stået i lære, havde der været stor efterspørgsel på mindeplader; der kunne udmærket sættes op til tre på samme gravsted med hilsner fra familie, venner og kolleger. Og selv om en mindeplade var dyr, holdt den sig i modsætning til kranse og blomster, der også kostede penge. Det har imidlertid nok sin særlige forklaring, når man netop i 1920'erne begyndte at sætte de særlige indremissionske mindeplader på Harboøre kirkegård. Det

Idag flyttes mindepladerne fra nedlagte gravsteder til en lille plads på Harboøre kirkegård lige ved indgangen. Fot. 1983 ved P. H. Moustgaard.

var en generation, der fra nu af faldt bort. Laust O. Møllerup, C. A. Rønn, Jens Rønn Nielsen, Niels Chr. Kirk, Niels Bro og P. Madsen Kjøbmand, der døde mellem 1925 og 1945, havde alle været unge mænd omkring de tyve i de store vækkelsestider i 1880'erne. De havde haft pastor Moe som sognepræst, og han havde draget dem med sig i oprettelsen af Ynglingeforeningen og i bygningen af missionshuset. I 1890'erne, hvor en intern strid splittede det indremissionske samfund på Harboøre i »de hellige« og »de halvhellige«, stod disse unge mænd for den strenge linie mod pastor Madsens og indremissionær Laust Bruns mere forsonlige holdning. De var »de hellige på Harboøre«, og det var deres gerning, som

samfundet nu ved deres død ønskede at holde op for øjnene af den opvoksende generation.

Som nævnt holdt skikken med gravpladerne sig længere op i tid på Harboøre end i andre sogne på Lemvig-egnen. Den sidste blev sat i 1966 over gårdmand og strandfoged Chr. Langer. Den adskiller sig fra de øvrige, dels ved at være af granit, dels ved sin underskrift. Siden 1929 havde der på de fleste af pladerne som hilsen stået en variation over ordene »Fra de Helliges Samfund paa Harboøre«. På denne sidste plade står der »Fra Guds Folk i Harboøre«. Udtrykket »de hellige« havde tilsyneladende i ligeberettigelsens tider stødt nogen. Siden 1966 har det indremissionske samfund ikke sat

plader på gravene for sine støttepiller. I stedet sender man en krans med bånd, som Samfundsrådet betaler af kassen. Men det ville ikke være Harboøre, hvis man ikke også her adskilte sig fra så mange andre sogne; der skal ikke bare en hilsen på båndet eller et kort »Tak for Alt«, således som båndtrykkeriet plejer, Harboørefolkene vil have plads til et skriftsted, der kan minde om, hvad der for dem er væsentligt i livet.

De to gravplader, der nu er kommet til Lemvig Museum, stammer fra Niels Bros og P. Madsens Kjøbmands grave. Begge spillede en væsentlig rolle i det indremissionske liv på Harboøre. Pladerne kan således på museet være med til at minde både om to af støtterne i det indremissionske arbejde på egnen og om en særegen gravskik i det indremissionske samfund. Det er museets håb, at man i de kommende år kan udbygge både samlingen omkring missionen og omkring det grundtvigske menighedsliv på Lemvig-egnen. Et fjernt mål er en udstilling om emnet. Som museumsgenstande er de to plader meget værdifulde for Lemvig Museum; men hjemtagelsen af dem rejser et problem. Kirkegårde er et stykke værdifuld lokalhistorie og kulturhistorie. Netop Harboøre kirkegård er et fremragende eksempel med sine mange minder om vilkårene i et vestjysk havsogn. Her er ikke bare mindeplader fra »de helliges samfund«, men også fællesgrave for

Gravplade fra Niels Bros grav, sat i 1940. Pladen er nu på Lemvig Museum. Fot. Erh. Gjerløv.

omkomne fiskere, mindsten for ulykker i redningsvæsenet, gravsten for druknede russiske søfolk fra »Alexander Newskij« og for søfolk fra verdenskrigenes flådefartøjer. Burde man ikke søge gennem frivillige aftaler at sikre de enkelte kirkegårdes særpræg? Det vil ganske vist være vanskeligt at finde en balance mellem brug og bevaring, men spørgsmålet fortjener i det mindste, at man overvejer det.

Artiklen bygger på optegnelser, foretaget i foråret 1983 af forfatteren hos kordegn A. V. Langer, Lemvig; fiskeskipper Laust Bech, Harboøre; fhv. fjordfisker Lars Stausholm, Harboøre; billedhugger Torvald Westergaard, Lemvig. Desuden er benyttet ordrebøger 1923-1963 fra Torvald Westergaards stenhuggeri.

Bronzealderhøj

i en have i Hvidbjerg, Thyholm

I september 1974 stødte Asger Madsen på sten i sin have på Kildevænget i den sydlige del af Hvidbjerg på Thyholm, der siden 1970 har hørt til Ringkøbing amt. Der blev opgravet en del sten, som formodedes at stamme fra en brønd. Men da der fremkom benstumper og små stykker grønt metal, standsedes arbejdet, og der blev givet meddelelse om fundet til Struer Museum. Herning Museum, der dengang var landsdelsmuseum, stod for den videre undersøgelse, som fandt sted i perioden 3.-24. oktober 1974 med økonomisk støtte fra Rigsantikvarens Fortidsmindeforvaltning¹.

I kanten af hullet fra ejerens stenoptagning var en godt 2 m lang, til dels urørt stenlægning (grav A). Den lå i en overpløjet gravhøj, som var registreret af Nationalmuseet i slutningen af forrige århundrede som en »overpløjet højning, vist en højtomt«.² Stedet ligger højt, hvilket er typisk for bronzealderens gravhøje.

Højen lå i et hjørne af haven, fig. 1, og det var ikke muligt at udgrave den helt. Over højens østside gik et tjørnehegn, og på nabogrunden var bygget et hus på den sydlige del af højen.

Der gravedes grøfter mod nord og vest for at finde højens udstrækning. Højfylden var bevaret op til 10 m uden for den midterste grav (grav A). Højen har således været

mindst 20 m i diameter. Højfylden var bevaret i indtil 30 cm's højde. Den oprindelige højde kendes ikke.

Midt i højen lavedes et ca. 6 x 5½ m stort udgravningsfelt, hvor der fremkom 3 stendynger, jfr. fig. 2. I forbindelse med disse stendynger og de sten, som ejeren havde optaget, har der været i alt 6 grave, som benævnes fra A til F.

Under gravhøjen var et gammelt muldlag med bopladsrester og ardspor.

Fig. 1. Gravhøjen under udgravning i oktober 1974, set fra ca. nordvest. Foto: Hans Rostholm.

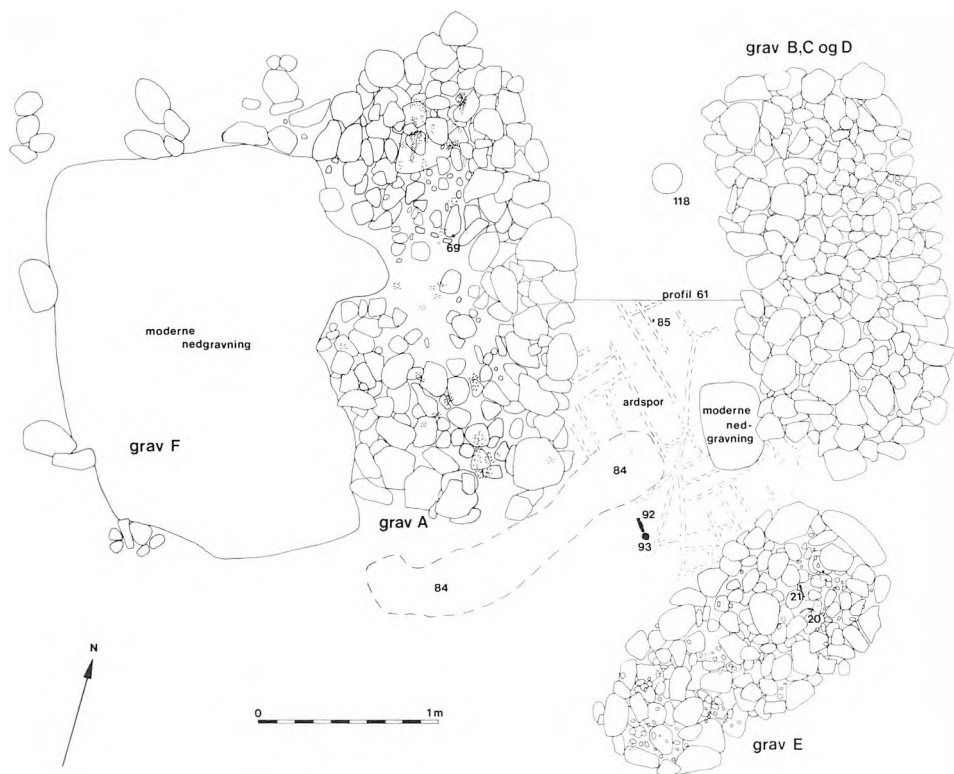

Fig. 2. Plan af de 3 stenlægninger med gravene A-E og ejerens stenoptagningshul med grav F. Desuden ses en del af ardsportene og bopladsfundene under højen. Fundene i grav A og E er indtegnet. Træ er vist ved skrå, korte streger, sort fyld ved korte, vandrette streger og skind (?) ved prikker. Ca. 1:40. Tegning: Tinna Møbjerg, Hans Rostholm og Jens Jørgen Kærgaard.

Fund under gravhøjen

Muldlaget under højen var op til 15 cm tykt. Derunder var leret undergrund, hvori der øverst sås tydelige, brune muldstriber på kryds og tværs. Det var ardsport fra pløjning, der er ældre end højen. Arden var en primitiv plov, som ikke vendte jorden, men kun ridsede furer i den. En del af ardsportene ses på planen fig. 2 og på fig. 3. I profilen på fig. 6 er ardsportene vist nederst i muldlaget (fyld d).

Mellem gravene A og E fandtes fyld 84, som var en buet, ca. 180 cm lang og 30 cm bred rende, jfr. fig. 2 og 3. Renden, der gik lidt ned i undergrunden, indeholdt brunlig muld med trækul og små, usikre pælehuller. Der var ardsport ind over renden, som derfor er ældre end pløjningen. Fylden fortsatte mod nordøst i et svagt fyldskifte, som ikke er indtegnet på fig. 2. Lidt nordligere var et formodet stolpehul, nr. 118.

Øst for gravene B, C og D fandtes øverst i muldlaget et tyndt trækulslag. Heri var et

Fig. 3. Ardspor under gravhøjen, set fra nord. I muldlaget ligger til højre ildslagningssten 92 og søpindsvin 93. Foran disse findes fyld 84. I baggrunden ses grav E og til venstre grav B og D. Stokken er 40 cm lang. Foto: Hans Rostholm.

område med rødligt ler, som kan være rester af et ildsted. Disse lag ses i profilen på fig. 6 som fyld f og g. Der var flint og mindre skår i højfylden og i muldlaget under højen.

I muldlaget fandtes blandt andet ildslagningssten 92, fig. 4a. Den er af flint, 8 cm lang og formet som en flintdolk, idet bladet dog mangler. Samme sted lå søpindsvin 93, fig. 4b. De 2 stykker ses på fig. 2 og 3. Desuden vises på fig. 4c og 4d et lille flintstykke med fladehugning og en 5 cm lang skraber, nr. 85 og 152, henholdsvis fra muldlaget og højfylden.

I det gamle muldlag under grav E fandtes frø 96, som af Grethe Jørgensen på Nationalmuseet er bestemt som hyldebær.

Blandt de mange sten i gravene var 5 knusesten og 4 fragmenter af kværne. En kværn fra grav A afbildes på fig. 4e.

Der har således været boplads på stedet, før højen blev opført. De undersøgte anlægsspor er måske rester af et hus. Da udgravningen foregik i en have, blev undersøgelse af bopladsen ikke fortsat.

Bopladsfundene er små og ukarakteristiske og kan ikke bestemmes. Ildslagningssten 92 kan dog dateres til ældre bronzealder (ca. 1800-1000 f.Kr.), som er inddelt i 3 perioder. Ildslagningsstenen er snarest fra periode I eller II¹.

Grav A

Højens ældste grav formodes at være grav A, der bestod af en nord-syd liggende, 280 cm lang og 140 cm bred stendynge, som ses på fig. 2. Stendyngens vestside var lidt beskadiget ved ejerens stenoptagning.

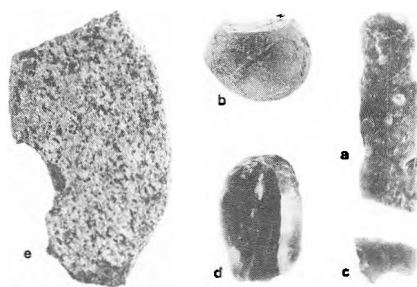

Fig. 4. Bopladsfund. a: ildslagningssten 92, b: søpindsvin 93, c: afslag 85 (med fladehugning), alle fra det gamle muldlag under højen, d: skraber 152, fra højfylden, e: kværn 71, fra stenlægningen i grav A. a-d: 1:3, e: 1:6. Fotos: Kjeld Hansen.

Fig. 5. De 3 stendynger med gravene A-E, set fra ca. syd. Til venstre grav A, til højre stenkister med gravene B (forrest) og C, hvorover ligger grav D. I forgrunden grav E. Helt til venstre i ejerens stenoptagningshul fandtes grav F. Syd for grav A og omkring gravene B, C og D ses opgravet, gulligt undergrundsler, der ligger på den gamle overflade. Stokken er 1 m lang. Foto: Hans Rostholm.

Den yderste del af stendyngen udgjorde en ramme bestående af 1-2 sten i bredden og flere sten i højden, der var ca. 50 cm. Inden for rammen dannede stenene en tydelig forsænkning, og i midten var et område uden sten. De yderste sten sad fast i undergrundsleret, mens der var hulrum mellem stenene indenfor. På fig. 5 ses grav A og de

øvrige anlæg udgravet til bunden. I profil 61, til venstre på fig. 6, ser man gravens flade bund og stenrammen som en lodret væg. Profilen viser også, at graven gik ned gennem det gamle muldlag og 20-25 cm ned i undergrunden.

I alt var der godt 300 sten i graven, de fleste var 15-20 cm store. Blandt stenene var 4

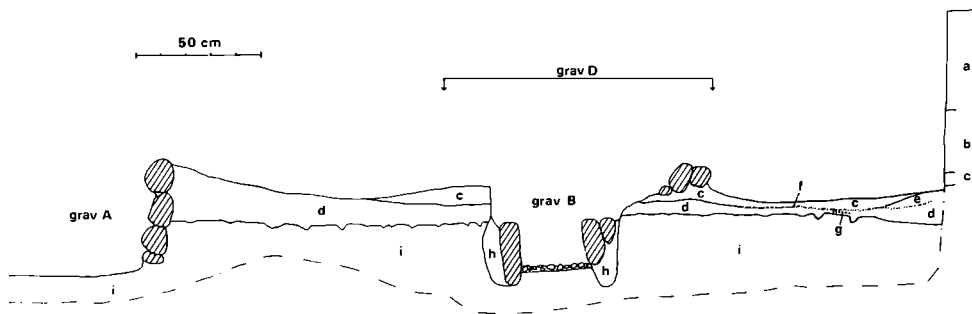

Fig. 6. Profil 61, ca. vest-øst gennem gravene A, B og D i højens midterste del. a: moderne muldlag. b: højfyld. c: gulligt, opgravet undergrundsler. d: brunligt muldlag under højen (nederst i dette lag ses ardsfor). e: brunlig muld. f: tyndt trækulslag på den gamle overflade. g: rødligt ler, måske rester af et ildsted. h: gulligt, muldblandet ler. i: gullig, leret undergrund. 1:30. Tegning: Hans Rostholm og Jens Jørgen Kærgaard.

knusesten og 2 kværnfragmenter, f.eks. kværn 71, som ses på fig. 4e.

I gravens nordende lå en 42 x 40 x 8 cm stor, flad sten på skrå ind i graven. Den har stået som en lodret endesten. I hulrummet under stenen og andre steder i graven, især i nord- og sydenden, fandtes stykker af brunligt træ eller brunlig, lidt fedtet fyld, som var helt opløst træ. Det var rester af den ellers bortrådnede kiste. Træet er indtegnet på fig. 2 som korte, skrå streger.

I en del af graven var et indtil 10 cm tykt, hårdt lag med småsten og leret muld. Midt i vestsiden, hvor der ikke var sten, lå dette lag direkte på undergrundsleret. Andre steder fandtes det mellem stenene og tydeligt over kisteresterne. Laget kan således ikke markere gravens bund.

Der har stået en trækiste med lodrette sider, ca. 230 cm lang og 70-80 cm bred. Laget med småsten og ler kan være fra en pakning over kisten, som desuden har været næsten dækket med sten. Efterhånden som

kisten er faldet sammen, er stenene skredet ned på gravens bund, hvorved stendyngen kom til at fremtræde nærmest trugformet. Ved udgravningens start formodedes det derfor, at stenene havde været leje for en kiste lavet af en egestamme, hvilket altså ikke var tilfældet.

Lidt nord for midten af graven fandtes bronzedupsko 69, som lå direkte på undergrundsleret under en nedskreden sten, jfr. fig. 2.

Dupskoen, som var gravens eneste bevarede udstyr, har siddet i enden af en sværd- eller dolkskede. Der var ikke spor efter resten af skeden, som var af forgængeligt materiale. Mere mærkeligt er det, at skedens indhold heller ikke fandtes.

Bronzedupskoen er på fig. 7 vist fra 2 sider. Den er lille, 1 cm høj og næsten kvadratisk, 1,7 x 1,5 cm. Den har et lille hul til spidsen af skeden. Sådanne små, kvadratiske dupsko kan dateres til ældre bronzealders periode III⁴.

Fig. 7. Bronzedupsko 69, som fandtes midt i grav A. 1:1. Foto: Kjeld Hansen.

I den sydlige del af graven fandtes et par små stykker af et indtørret, nærmest gummiagtigt materiale, som kan være skind eller kohud. Fylden er vist ved prikker på fig. 2. I de velbevarede egekister fra ældre bronzetider er det flere gange konstateret, at den døde har ligget indsvøbt i en kohud, f.eks. i mandsgraven fra Muldbjerg i Ringkøbing amt⁵. En prøve af materialet fra grav A og af tilsvarende fund fra gravene D og E er undersøgt på konserveringsanstalten i Ølgod. Der kan være tale om skind eller hud, men en nærmere bestemmelse er vanskelig, fordi stykkerne er meget indtørret.

Under stenene og halvt op i stendynge fandtes en sort fyld, der må være rester af et eller andet organisk materiale. Desuden var der mange sten med sort overflade. Fylden er vist ved korte vandrette streger på fig. 2. På konserveringsanstalten i Ølgod har man konstateret en lille rest af tekstil i en prøve af den sorte fyld.

Grav A var en jordfæstegrav, det vil sige, at den døde var nedlagt ubrændt. Der var ikke spor efter liget. Ud fra dupskoen kan det ikke afgøres, om graven indeholdt en mand eller en kvinde. Gravens længde tyder på, at den var til en voksen person.

Grav B og grav C

Omkring 80 cm øst for grav A var en ligeledes nord-syd liggende stendynge, der var 2,3 m lang og rummede gravene B, C, og D. Stendynge ses på fig. 2 og 8, jfr. oversigtsbilledet på fig. 5.

Øverst i stendynge lå grav D. Derunder fandtes 2 små stenkister med gravene B og C, hvori var bronzeobjekter og brændte ben.

Forskellige faser af undersøgelsen er vist på planerne fig. 8-11, og 2 af lagene ses på billederne fig. 12-13.

De 2 stenkister var bygget i forlængelse af hinanden med 1 endesten fælles og en samlet længde på 160 cm. Siderne var sat af flade sten, hvoraf de fleste var 8-10 cm tykke.

Den sydlige kiste, grav B, var indvendig 65 cm lang, og den nordlige kiste, grav C, var 50 cm lang. Begge havde indvendig en bredde på 25-30 cm og en højde på ca. 20 cm. Sidestene gik 5-10 cm ned under gravbunden og indtil 30 cm ned i undergrunden.

I profilen på fig. 6 kan man se, at nedgravningen gik ca. 5 cm uden for sidestene, omkring hvilke der var fyldt muldblandt ler (fig. 6, fyld h). På den gamle overflade omkring kisterne lå opgravet gulligt, undergrundsmateriale, jfr. fig. 5 og fyld c i profilen på fig. 6.

Over hver stenkiste lå 2 dæksten med flad side nedad, fig. 10. Størst var den sydligste dæksten, som målte 55 x 50 x 15 cm. Mellemrummene mellem de hvælvede dæksten var udfyldt med op til 30 cm store sten, og derover var et lag med småsten, således at kisterne var helt lukkede, fig. 9 og 12.

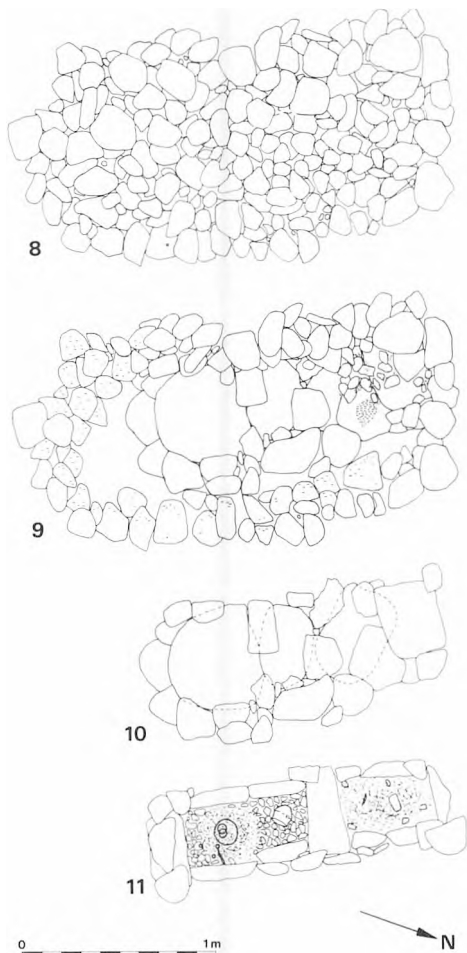

Fig. 8, 9, 10 og 11. Gravene B, C og D vist i 4 forskellige udgravningsfaser. 1:40. Fig. 8: Øverste del af stendyngen over grav D, jfr. planen fig. 2. Fig. 9: Grav D med stenramme og gravbund, hvor dækstenene i gravene B og C kan ses, jfr. fig. 12. Fig. 10: Gravene B og C med dæksten. Fig. 11: Grav B (til venstre) og grav C med indhold, jfr. fig. 13 og 14. Tegning: Tinna Møbjerg, Hans Rostholm og Jens Jørgen Kærgaard.

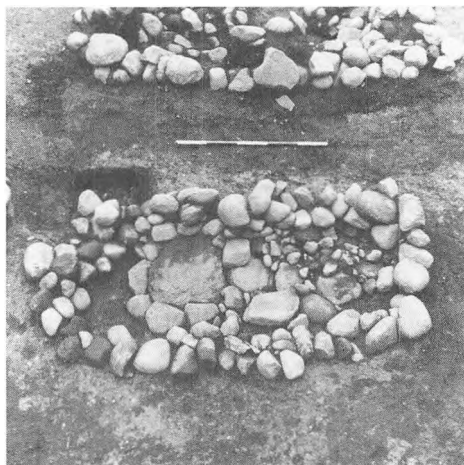

Fig. 12. Grav D med stenramme og gravbund, set fra øst. På gravbunden ses til højre en sten, hvorpå ligger sort fyld. Til venstre ses stor dæksten over grav B. Stokken er 1 m lang. Foto: Hans Rostholm.

Den sydlige stenkiste, grav B, havde i bunden et 3-5 cm tykt lag af skærver, jfr. profilen på fig. 6. På skærvelaget i gravens sydlige del lå en dyngge brændte menneskekogler. Selve ligbrændingen er foregået et eller andet sted uden for gravhøjen, hvorefter koglerne er opsamlet og nedlagt i kisten. Oven på benhoben anbragte man gravudstyret, som ikke havde været med på ligbålet. Det bestod af bronzegenstandene nr. 46-52, der ses på fig. 14 og 15. Det drejer sig om 1 halsring, 2 armringer, 1 kniv og 3 fingerringe.

De brændte ben lå i et indtil 6 cm tykt lag, der strakte sig over ca. 30 x 30 cm i gravens sydende. I nordlige halvdel af stenkisten var ikke brændte ben. Her lå lerkar 53 på siden direkte på gravbundens skærvelag, hvilket ses på fig. 11 og 13.

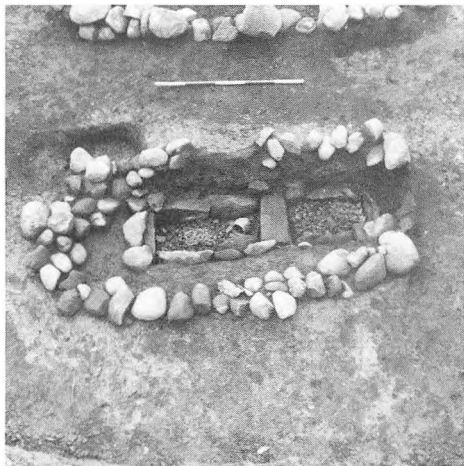

Fig. 13. Grav B (til venstre) og grav C efter at dækstenene er fjernet. Uden om stenkisterne ses stenrammen i grav D. Stokken er 1 m lang. Foto: Hans Rostholm.

Fig. 14. Sydlige del af grav B med bronzegenstande og brændte ben, fotograferet umiddelbart efter afgang af kistens sydlige dæksten. Foto: Hans Rostholm.

Kisten havde været så tæt, at der kun var drysset ganske lidt jord ned ved kistens sider. Fig. 14 viser den sydlige halvdel af grav B, som den fremtrådte, da dækstenen blev fjernet.

Halsring 46, fig. 15a, er lavet af en bronzetråd, som er glat ved de tilspidsede ender, mens den modsatte halvdel er snoet og op til 4 mm tyk. Ringen er oval med en indvendig diameter på 11,0-12,7 cm.

De 2 armringe lå over hinanden inden i halsringen, jfr. fig. 14. Armrings 47, fig. 15b, lå øverst. Den er lavet af en 5-6 mm tyk bronzestang og har en indvendig diameter på 5,0-6,1 cm. Armrings 48, fig. 15c, er 3-5 mm tyk og 5,0-5,8 cm i diameter. Begge armringer har indridsede streger på ydersiden, bestående af 11 grupper med op til 10 og 11 tværstreger, adskilt af skrægstreger, som danner kryds eller dobbeltkryds.

Bronzekniv 49, fig. 15d, er 10 cm lang og har buet blad og gennembrudt skaft.

Fingerringene 50-52, fig. 15e-g, er lavet af bronzetråde, der er fra 1 til 2 mm tykke og har henholdsvis flad inderside og rundt og firkantet tværsnit. De er spiralsnoede med ca. 4, 3½ og 2 vindinger. Ringene, der er gået i flere stykker, har indvendig diameter på 20-17 mm.

Lerkar 53, fig. 15h, har 2 små ører og er 9,3 cm højt. Der kunne ikke ses rester af noget indhold i karret.

De brændte ben har (ligesom ben fra gravene C, E og F) været til bestemmelse hos Pia Andersen på Universitetets Anthropologiske Laboratorium i København. De brændte knogler er fra en person på ca. 14 år, men kønnet kunne ikke bestemmes.

Bronzesmykkerne viser, at det er en kvindegrov. Halsringen, armringerne og

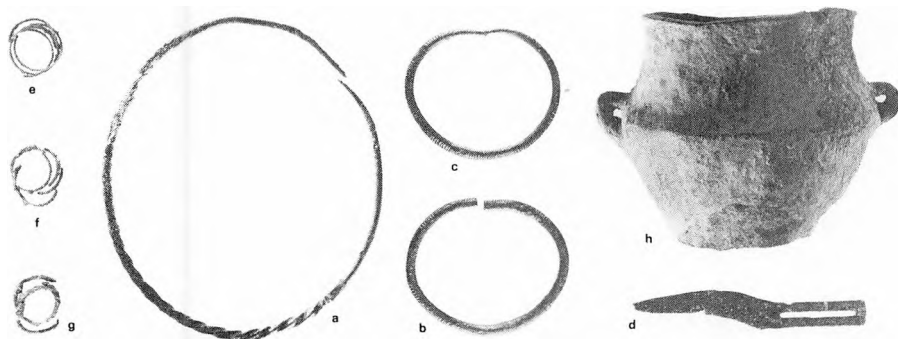

Fig. 15. Bronzer og lerkar fra grav B. a: halsring 46, b: armring 47, c: armring 48, d: kniv 49, e-g: fingerringene 50-52, h: lerkar 53. 1:3. Fotos: Kjeld Hansen.

kniven kan dateres til ældre bronzealders periode III. Armrिंगene synes at kunne dateres mere nøjagtigt til periodens senere del⁶. Lerkarret er vanskeligere at datere, men fra ældre bronzealder kendes kar af omtrent samme form.

Den nordlige stenkiste, grav C, havde et bundlag af skærver, som var næsten helt dækket af brændte ben, jfr. fig. 11 og 13. Et stykke af sydlige dæksten var afskallet og lå oven på benene midt i graven.

Oven på de brændte ben i sydlige del af graven lå bronzebøjlenål 56, der på fig. 16 ses fra 2 sider. Det er en simpel sikkerhedsnål uden fjeder. Nålen er 5,8 cm lang og har et dobbeltkorsformet hoved (til venstre på fig. 16). Bøjlen er glat og lidt fortykket og har en løs spiraloprulning i den ene ende.

De brændte ben lå i en indtil 8 cm høj dyng. Benstykkerne er som helhed meget større end benene i grav B. Tænder og knoglestykker er bestemt som rester af en

person på 14-16 år, men kønsbestemmelse var ikke mulig.

De 2 stenkister er sikkert lavet på én gang. Grav C kan ud fra bøjlenålen med korsformet hoved dateres til ældre bronzealders periode III⁷. Bøjlenåle er almindelige i både mands- og kvindegrave.

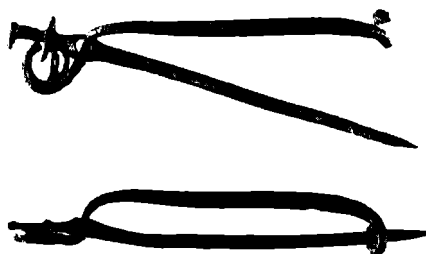

Fig. 16. Bronzebøjlenål 56 fra grav C, set fra 2 sider. 1:1. Foto: Kjeld Hansen.

Grav D

Over stenkisterne med gravene B og C var en stor stendynge med grav D. Det øverste stenlag, der ses på fig. 2 og 8, målte 230 cm i længden og 120 cm i bredden. Gravens længderetning var ca. nord-syd.

Stendyngen bestod af ca. 250 sten. De fleste var 10-20 cm store, enkelte var op til 30 cm. Blandt stenene var 1 kværn. Stenene yderst i dyngen var som helhed størst og udgjorde en indtil 25 cm høj stenramme, der ses på fig. 9, 12 og 13. Denne stenramme har omgivet en helt forsvundet trækiste, som var ca. 180 cm lang og 60-70 cm bred.

Inden for stenrammen var der flere steder hulrum mellem stenene, der oprindeligt har ligget som et lag over trækisten og siden er faldet ned på gravbunden.

Under ca. 2 lag sten fandtes et lag med mange småsten, især omkring 5 cm store. Herved halvdelen af dem var uforarbejdede flintstykker. Disse småsten lå til dels lige over dækstenene i gravene B og C og var lagt som opfyldning over de store sten. Herved dannedes både en tæt pakning over stenkisterne og et regelmæssigt bundlag i grav D. Bundlaget ses på fig. 9 og 12, hvor en del af stenene i gravens sydende dog mangler. Laget lå 5-10 cm over den gamle overflade og 30-35 cm over bunden i stenkisterne. Et tilsvarende småstenslag fandtes i bunden af grav E.

På småstenene og på større sten i samme niveau kunne i dele af graven erkendes et sort lag, ligesom mange sten havde sort overflade.

På en stor sten i nordenden lå et tyndt, sort lag, jfr. fig. 12. Den sorte fyld er på fig. 9 vist som korte, vandrette streger.

Desuden var der i nordlige del af graven små, spredte stykker af det samme gummiagtige materiale, som fandtes i grav A og kan være rester af skind eller hud. Det er vist ved prikker på fig. 9.

Der fandtes ingen oldsager i grav D. Det er dog helt sikkert en grav og ikke kun en stendynge over gravene B og C. Stendyngen slutter i nord og vest lige over kanten af stenkisterne, mens stenene i øst og især i syd går uden for stenkisterne, således at stendyngen tydeligt ligger skævt i forhold til kisterne, jfr. fig. 13 og profilen på fig. 6.

Grav D svarer meget til grav A, der også var en jordfæstegrav i en trækiste med sten omkring. I begge grave fandtes sort fyld, sortfarvede sten og formodede skindrester. I grav A lå kun en dupsko, mens man i grav D ikke har nedlagt genstande, som er bevareret til vor tid.

Grav E

Graven var dækket af en stendynge, som lå ca. 90 og 20 cm fra stenene i henholdsvis grav A og grav D, jfr. planen fig. 2. Stendyngen havde længderetning sydvest-nordøst og var 185 cm lang og indtil 95 cm bred.

Der var i alt ca. 140 sten, de fleste 15-20 cm store. Blandt stenene var 1 knusesten. Yderst var en stenramme, hvor en del af stenene stod lodret. I nordøst var en 43 x 41 x 17 cm stor endesten med flad side ind mod graven.

Inden for stenrammen har været plads til en 160 cm lang, 60-65 cm bred og mindst 30 cm høj trækiste. Gravens bund var brolagt med 2-5 cm store sten, hvoraf mange var uforarbejdede flintstykker. Bundlaget

og stenrammen ses i forgrunden på fig. 5. Over bundlaget lå flere lag sten (blandt andet mange småsten) fra en stenpakning, som har ligget over kisten.

I den nordøstlige del af graven fandtes bronzekniv 20 og bronzebøjlenål 21, som var meget beskadigede af nedfaldne sten. På fig. 17 ses bronzerne liggende på bundlaget. Lidt vestligere var et par små stykker af det skindlignende materiale, som også fandtes i gravene A og D. Nordøst for bronzerne lå et par små, spinkle knogler, som er angivet ved krydser på planen fig. 2. Knoglerne kan ikke bestemmes med sikkerhed. De er muligvis fra et barn.

På gravbunden og mellem stenene inden for stenrammen kunne flere steder erkendes en sort, lidt fedtet fyld, som er vist ved korte, vandrette streger på planen fig. 2. Denne fyld fandtes også under de 2 bronzegenstande og ses på fig. 17. Det må være rester af organisk materiale, ligesom den tilsvarende fyld i de andre grave.

Bronzekniv 20, fig. 18a, har haft et ca. 7 cm langt skaft med fortykket ende.

Bronzebøjlenål 21, fig. 18b, har været ca. 7 cm lang. Den har en tynd, tværrillet bøjle, hvis ender har spiraloprulninger, der er udhamret til en ca. 1 cm stor plade. Nåleens hoved er helt ødelagt.

Småstenene på gravbunden var lagt omtrent på den gamle overflade under højen. Stenrammen var i nordøst nedgravet gennem det gullige undergrundsmateriale, som stammer fra hullet med gravene B og C og lå i et lag omkring disse, jfr. fig. 5. Grav E er således lavet senere end gravene B og C.

Graven kan ved hjælp af de 2 bronzegenstande dateres til ældre bronzealders periode III. Bøjlenåle og små knive kan findes i

både mands- og kvindegrove. Graven har været en jordfæstegrav i en træliste, som kun har været ca. 160 cm lang. Det er derfor muligt, at den ikke har indeholdt en voksen person.

Grav F

I området vest for grav A havde ejeren optaget en større mængde sten samt bronzestumper (bronze 8) og brændte ben. Hullet fra ejerens stenoptagning var ca. 2 x 1½ m og gik lidt ned i undergrunden. Der var endnu enkelte sten i kanten af hullet, jfr. planen fig. 2 og fig. 5.

Der var opgravet mindst 100 sten. Godt halvdelen var over 20 cm store, og mange var mellem 30 og 40 cm. Blandt stenene var 1 kværn og 1 sten med en omløbende fure. Der var en del flade, kløvede sten, hvoraf den største målte 50 x 37 x 18 cm.

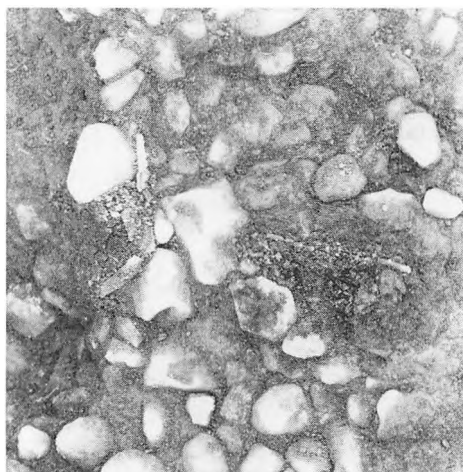

Fig. 17. Bunden i nordøstlige del af grav E med bronzekniv 20 (til venstre) og bronzebøjlenål 21, som begge er ødelagt af nedfaldne sten. Foto: Hans Rostholm.

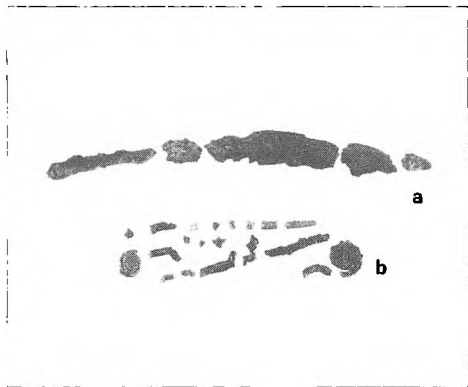

Fig. 18. Fund fra grav E. a: bronzekniv 20 (med skaftet til venstre). b: bronzebøjlenål 21 (stumperne er placeret i tilfældig orden). 1:1. Fotos: Kjeld Hansen.

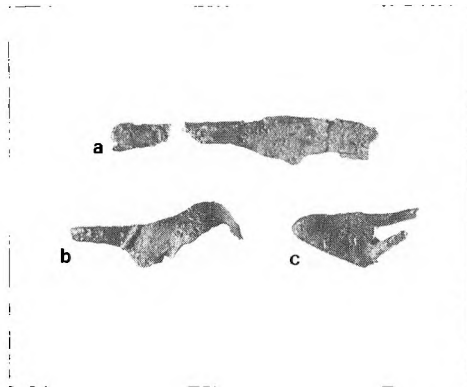

Fig. 19. Bronzefragmenter fra grav F. a: kniv med skaft (til venstre), b: ragekniv, c: kniv med rammeformet skaft. 1:2. Fotos: Kjeld Hansen.

Ifølge ejeren havde der i sydvestlige del af hullet været en nord-syd liggende kiste af lodretstående, flade sten. På et lag småsten i bunden lå de brændte ben og bronzestumperne.

Bronze 8 omfatter, foruden nogle ubestemmelige stumper, de 4 stykker, som er vist på fig. 19. Øverst (a) ses en del af en kniv, som har skaft med lidt fortykket ende (til venstre). Nederst ses (b) en ca. 5 1/2 cm lang ragekniv med ombøjjet blad og (c) et stykke af en kniv med rammeformet greb og stærkt opskærpet blad (nedad).

De brændte ben er bestemt som rester af en person på under 40 år.

Der har således været en stenkiste med en brandgrav, svarende til gravene B og C. Normalt er der kun 1 kniv i hver grav. Bronzernerne, de mange flade sten og det store hul fra stenoptagning tyder på, at der har været mere end 1 grav.

Sammenfatning

Der har været 6 grave inden for et område på ca. 5 x 4 m i midterste del af højen. Gravene A, D og E var jordfæstegrave med den døde nedlagt ubrændt i en trækiste omgivet af sten. Gravene B, C og F var brandgrave med brændte ben i små stenkister. Det er sandsynligt, at der i det store hul fra ejerens stenoptagning har været mere end 1 grav.

I den meget nedpløjede høj var det kun muligt at konstatere, at grav E var nedgravet gennem det opsmidte undergrundsmateriale fra gravene B og C og derfor er yngre end disse. Men der kan intet siges om, hvor stor tidsforskellen er.

Ud fra gravenes placering (jfr. fig. 2) synes det rimeligt at regne med, at grav A er den ældste grav, hvorom de 5 andre er anlagt. Gravene lå meget tæt sammen. Mellem de 3 stendynger var kun fra 20 til 90 cm.

Det kunne se ud til, at gravene er anlagt i løbet af kort tid, og muligvis er den store gravhøj først opført, efter at alle gravene var færdige. Gravenes indbyrdes placering og det forhold, at stendyngerne ikke går ind i hinanden, tyder på, at de første grave endnu var synlige og udækkede, da de senere begravelser fandt sted. Desuden er det påfaldende, at grav E, som må være den yngste eller en af de yngste, er placeret på den gamle overflade under højen.

Alle grave med daterbare fund er fra ældre bronzealders periode III (ca. 1200-1000 f.Kr.). Antageligt kan armringerne i grav B give en datering til periodens senere del. Men det er næppe muligt at datere de øvrige oldsager nærmere inden for perioden, og derfor kan det ikke ud fra fundene afgøres, om alle grave er anlagt på samme tid.

Ligbrænding får større og større betydning i løbet af ældre bronzealder og bliver helt enerådende i yngre bronzealder. I 1943 publicerede H. C. Broholm gravfundene fra ældre bronzealder⁸. I alt 34 af de 1139 grave fra periode II og 336 af de 1315 grave fra periode III var brandgrave, svarende til henholdsvis ca. 3% og 25%.

Gravene fra Hvidbjerg hører således til i en overgangsperiode, hvor gravskikken ændredes fra jordfæstebegravelse i mandslange kister til ligbrænding i mindre grave. Men det er interessant, at gravskikken i denne høj skifter flere gange. Efter jordfæste (grav A) går man over til ligbrænding (B og C) og vender derefter tilbage til jordfæste (D og E).

Denne skiften mellem nyt og gammelt må formodes at være sket inden for samme befolkningsgruppe og inden for et kort tidsrum.

De gravlagtes alder kan ud fra de brændte knogler bestemmes til ca. 14 år, 14-16 år og under 40 år, henholdsvis gravene B, C og F. I jordfæstegravene var (bortset fra et par benstumper i grav E) ikke bevaret knogler. Ud fra kistens længde har grav A (230 cm) og vel også grav D (180 cm) sandsynligvis indeholdt en voksen person. Det har næppe været tilfældet i den 160 cm lange grav E. Således har muligvis 3 af de 6 gravlagte været børn eller unge mennesker⁹.

Det rigeste gravudstyr fandtes i grav B, som rummede knogler af en ca. 14-årig. Ud fra gravgodset har det været en pige. Grav D var uden fund, og de øvrige grave indeholdt sager, som kan findes i både mands- og kvindegrave.

Bronzealdergrave i form af små stenkirker med brændte ben er ret almindelige på Thyholm og i Thy. Som eksempel kan nævnes en stenkirke i den nu forsvundne Korshøj i Smerup, der ligger i Hvidbjerg sogn, knap 3 km fra den her omtalte høj. Kisten målte indvendigt 71 cm, lige nok til at det lange bronzesværd kunne ligge oven på de brændte ben.¹⁰ I graven var desuden 2 bronzedobbeltknapper samt 1 bøjlenål og 1 dupsko. Bøjlenålen har korsformet hoved og spiraloprulning svarende til bøjlenålene i henholdsvis grav C og grav E, og dupskoen er af samme type som dupskoen i grav A. Smerup-stenkisten er fra samme tid som Hvidbjerg-gravene.

Under højen i Hvidbjerg var ardspor og bopladsfund, som naturligvis er ældre end gravhøjen. Dateringen af bopladsmaterialet bygger på et eneste fund, ildslagningssten 92, som også er fra ældre bronzealder og ikke behøver at være meget ældre end gravene.

Der har således været livlig aktivitet på dette sted i oldtiden. Først var der boplads, derefter dyrket mark og til sidst begravelsesplads. Der har tilsyneladende ikke været lang tid mellem disse forskellige aktiviteter. Boplads, pløjemark og gravhøj var i funktion inden for få århundreder i ældre bronzealder, for godt 3000 år siden.

Noter:

1. I undersøgelsen deltog ud over forfatteren følgende: Jens Jørgen Kærsgaard, stud.mag. Tinna Møbjerg og civilværnepligtige Max Suhr Olesen og Allan Nielsen. Sagen har følgende numre: Herning Museum 1625, Nationalmuseets 1. afd. J.nr. 932/74, Rigsantikvarens Fortidsmindedeforvaltning J.nr. P 213/74, Thisted Museum journ.nr. 1296 og Viborg Amts Konserveringsanstalt i Skive nr. 83-94/77.
2. Nationalmuseets 1. afd.s sognebeskrivelse, Hvidbjerg sogn nr. 35.
3. Ebbe Lomborg: Fladehuggede flintredskaber i gravfund fra ældre bronzealder. Aarbøger for Nord. Oldkyndighed og Hist. 1959, side 158 ff.
4. Se f.eks.: H. C. Broholm: Danske Oldsager III. Ældre bronzealder, 1952, nr. 248.
5. P. V. Glob: Højfolket. 1970. (Om Muldbjergfundet: side 57 ff.).
6. Klavs Randsborg: From Period III to Period IV. Nationalmuseets Skrifter. Arkæolog.-Hist. Række. Vol. XV. 1972, side 59 f.
7. H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder. Bind 2. 1944, side 166. Klavs Randsborg: Von Period II zu III. Acta Archaeologica XXXIX, 1968, side 82 f.
8. H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder. Bind 1. 1943.
9. Det sparsomme skeletmateriale fra ældre bronzealder viser en legemshøjde på ca. 166-175 cm for mænd og ca. 155-171 cm for kvinder (J. Brøndsted: Danmarks Oldtid II. Bronzealderen. 1958, s. 147. H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder. Bind 2. 1944, side 237 ff.). Kisterne er normalt en del længere end skelettet.
10. Stenkisten er afbildet blandt andet i P. V. Glob: Danske Oldtidsminder. 1967, side 111.

Kulturlandskabet ved Bundsbæk Mølle

Museumspædagogiske overvejelser om dets pleje og formidling

I 1975 overtog Skjern Museum vandmøllen Bundsbæk Mølle, som ligger 8 km nord for Skjern i det smukke landskab i Dejbjerg og Hanning sogne på grænsen mellem Skovbjerg Bakkeø og den flade Skjernådal.

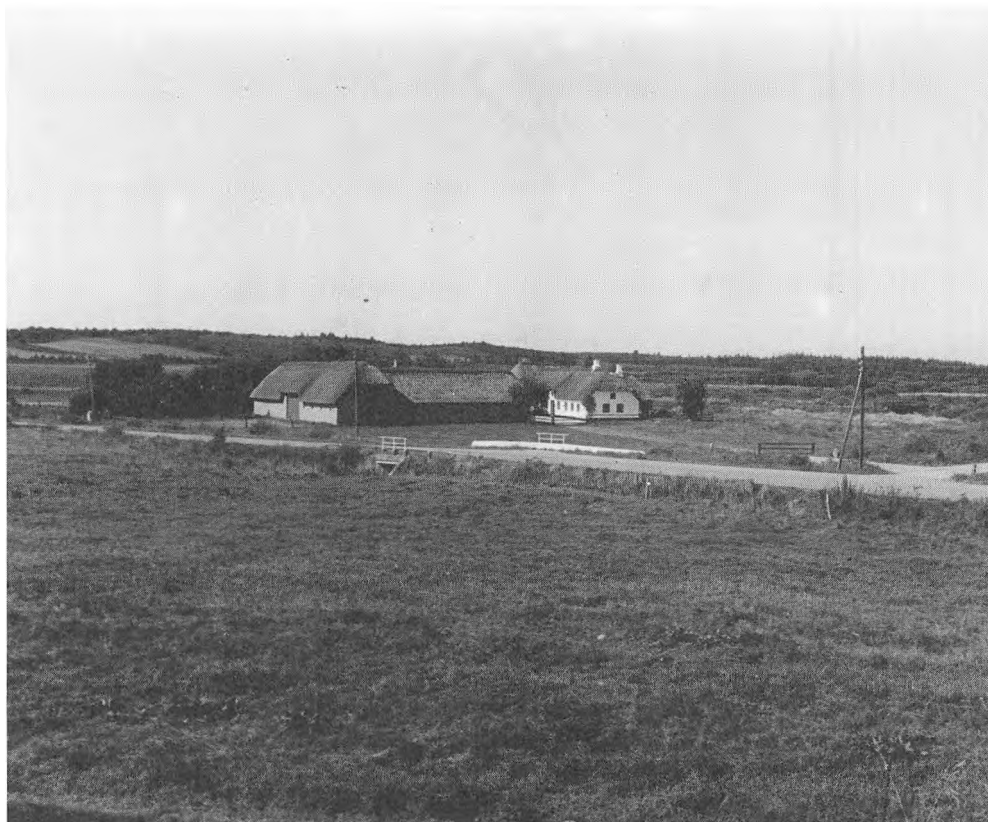
I de planer, man dengang udarbejdede, var en af de gennemgående tanker, at museet skulle tilstræbe en sammenhæng mellem det museumsmæssige indhold og de bygningsmæssige rammer og mellem vandmøllen som kulturhistorisk monument og det omkringliggende landskab.

De tanker, man i sin tid gjorde sig, samt de realiteter, der siden hen er opstået, har formet et museum, der kan karakteriseres ved følgende træk:

1. Museet huses i en fredet bygning, der anvendes til udstilling, administration, mølleri, bageri og kaffestue.
2. Den faste udstilling i den uopvarmede lade udgøres af en robust udstilling om bebyggelsens udvikling i det omkringliggende kulturlandskab.
3. I de senere år har der udviklet sig en praksis med at vise skiftende udstillinger, der kan sættes ind i en lokal sammenhæng.
4. Bundsbæk Mølle har udviklet sig til et udflugtssted med et årligt besøgstal på nær 15.000. En del af årsagen til dette

høje besøgstal skyldes sikkert muligheden for at kunne kombinere et besøg på museet med en tur i den nærliggende Dejbjerg Plantage og en kop eftermiddagskaffe med hjemmebagt brød i museets kaffestue.

5. Der er opstået en klar sammenhæng mellem de emner, museet formidler, og den forsknings- og undersøgelsesaktivitet, museet gennemfører. Således beskæftiger Skjern Museum sig på amtsplan med bl.a. de vestjyske vandløb og vådområder i et bebyggelseshistorisk perspektiv, med vægten på undersøgelser af udvalgte sogne. Endvidere beskæftiger museet sig naturligt med vandmøllernes historie i det vestjyske landskab.¹
6. Driften af Bundsbæk Mølle fungerer ved en blanding af professionel og frivillig arbejdskraft. Museets støtteforening driver den omtalte kaffestue og museumsbutikken og arrangerer forskellige støtteaktiviteter, bl.a. et årligt Sankt Hans bål, som samler omkring 500 deltagere. I samarbejde med museet arrangeres ligeledes forskellige foredrag og undervisningstilbud på møllen. Endvidere spiller arbejdskraft fra langtidsløst en betydelig rolle i museets daglige drift.

Bundsæk Mølle med Bjørnemosen og Dejbjerg Bakker i baggrunden.

Fredningen af Bjørnemosen i 1980

Fredningsudvalgets ønske i 1978 om at frede den over 40 ha store Bjørnemosen ved Bundsæk Mølle var helt i overensstemmelse med de ønsker, man fra museets side havde om en kulturhistorisk sammenhæng mellem vandmøllen og dens omgivelser.

I 1980 blev mosen fredet med den motivering, at landskabet omkring Bundsæk Mølle med heder, dalslugter, enge og krat viste en betydelig del af det kulturlandskab, der tidligere var karakteristisk for Vestjyl-

land. Men derudover viser landskabet også en række (fine) eksempler på det nye landskab, der opstod som følge af de store hedeopdyrkninger. I fredningskendelsen fra 1980 nævnes følgende formål med fredningen:

1. At bevare Bjørnemosen som eng, mose og hede med naturlig plantevækst.
2. At bevare den kulturhistoriske helhed, som Bundsæk Mølle og det omkringliggende landskab danner.
3. At bevare oldtidsagrene på Troldebanen ca. 1 km fra Bundsæk Mølle.

4. At sikre offentligheden adgang til areaerne, bl.a. ved etablering af en natursti gennem Bjørnemosen, hvorved Bundsbæk Mølle bliver kædet direkte sammen med naturstinet i Dejbjerg Plantage.

Driftsmæssige udfordringer og formidlingsmæssige muligheder i landskabet ved møllen

Ud fra de mål, der blev opstillet i fredningskendelsen, udarbejdede amtsfredningskontoret bl.a. på baggrund af en biologisk feltundersøgelse² af Bjørnemosens dyre- og planteliv i 1981 en plejeplan for det fredede område³.

I denne plan deltes det fredede område op i en række mindre områder med hver deres specielle målsætning (Se kort 1).

Ved en nærmere gennemgang af de plejekrav, der er opstillet i plejeplanen, tegner der sig en række driftsmæssige udfordringer og formidlingsmæssige muligheder.

Område 1 udgøres af mølledammen, vandmøllen, møllegården og de umiddelbart omkringliggende arealer, heriblandt den fredede stenkiste fra 1804. Den fredede bygning – mølle og stuehus fra 1843 – huser udstillinger og kaffestue. Mølledammen er i øjeblikket helt tilgroet og er det af elementerne i landskabet, der er længst fra fredningens målsætning. Manglende økonomiske midler er årsag til dette.

Ved mølledammens overløbsluse er det endvidere museets plan, at der skal installeres en mindre turbine med en effekt på ca. 8 hk. Der har aldrig tidligere været installeret

en turbine på Bundsbæk Mølle, men i perioden 1918-48 producerede møllen elektricitet til de 6-7 omkringliggende gårde i Lykkeby, idet mølleren Andreas Jensen havde koblet en dynamo til vandhjulet. På flere af de vandmøller, der tidligere var i drift på egnen, har der imidlertid været installeret mindre turbiner. Således på både Rækker Mølle, Ganer Mølle og Hanning Hedegård. På sidstnævnte sted, der ligger ca. 2 km fra Bundsbæk, lå indtil for et år siden det turbinehus, som det nu er tanken at genopføre ved Bundsbæk Mølle.

Opførelsen af dette vil kun kunne realiseres ved en dispensation fra fredningen, men turbinen vil kunne danne en spændende sammenhæng med vandmøllen i formidlingen af vandkraftens udnyttelse i Vestjylland. Samtidig vil turbinen kunne give museet et regulært driftstilskud i form af elektricitet. Et forsigtigt skøn lader formode, at den på årsplan vil kunne producere ca. 20.000 kwt.

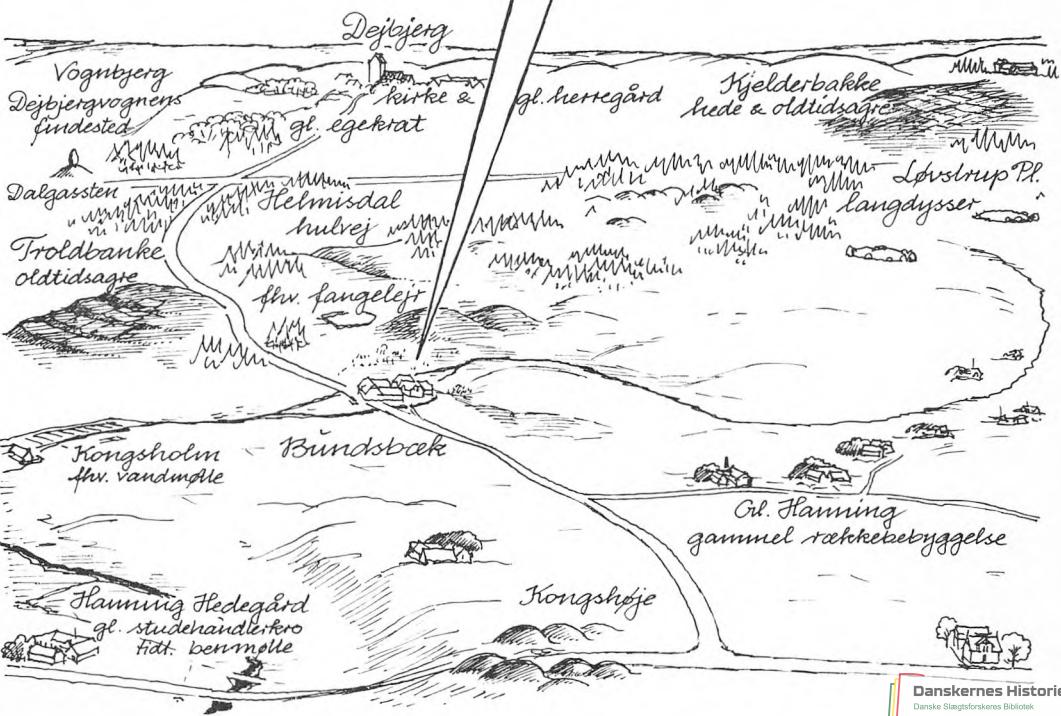
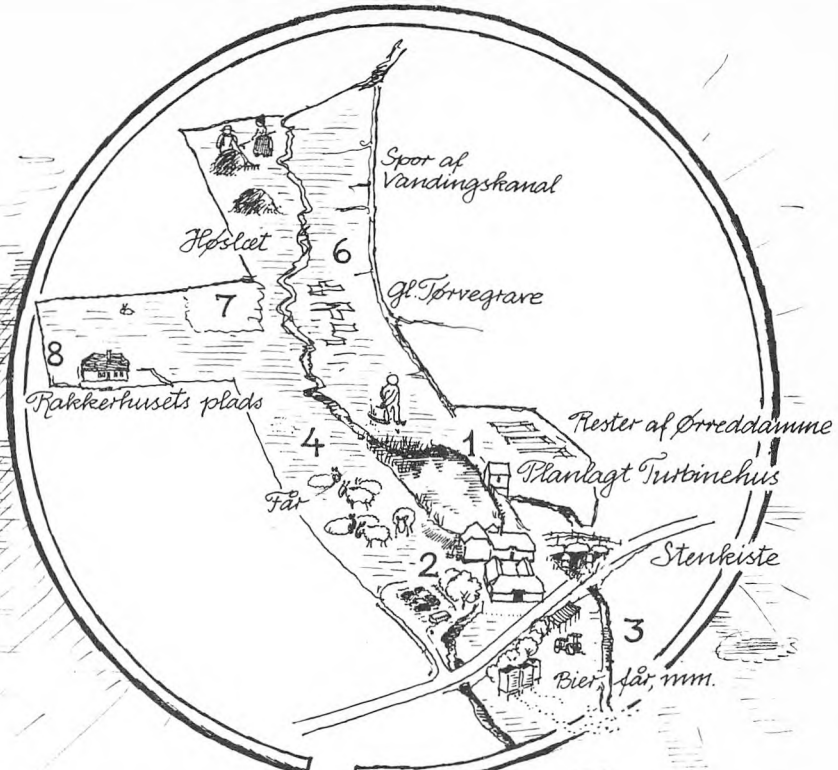
I de sidste par år har Skjern Museum opsporet to ældre turbiner af en passende størrelse, hvoraf den ene nu er istandsat og parat til at installere.

Område 2 udgør idag museets parkeringsplads, etableret ved opfyldning af en tidligere eng. Pladsen fremstår delvist som græsområde og har plads til omkring 40-50 biler.

Område 3 er et engareal syd for møllegården, af vejen afskåret fra de øvrige arealer. Ved områdets inddragelse under fredningsbestemmelserne tænkte man ikke over, at museet i sine bestræbelser på at ple-

Kort 1. Kulturlandskabet omkring Bundsbæk Mølle.

Peter Dragbo
1983

je de fredede arealer faktisk ville få behov for et areal, hvor man kunne opføre en uprætentiøs bygning til at huse de maskiner, redskaber og husdyr, der tjener til områdets pleje.

I øjeblikket tjener engen som fast græsning for museets får, ligesom der om sommeren er placeret en bigård på 5-7 bistader. Bjørnemosens vilde planter og de store nærliggende hedearealer gør stedet nærmest ideelt til biavl, og bigård til undervisningsbrug har været under overvejelse. Honningen sælges i museumsbutikken og er meget efterspurgt. Ligeledes sælges uld-sokker, strikket af uld fra museets får.

Områderne 4 og 6 er de egentlige mose- og engstrækninger i Bjørnemosen. Arealerne har tidligere været benyttet til høslæt. Område 6 har navnet »Kindenge«. Område 4 har muligvis tidligere haft mere præg af mose, men er også blevet udnyttet til høslæt. I plejeplanen foreslås arealernes naturlige plantevækst genetableret og bevaret ved hjælp af hugst af de mange pilebuske og græsning af kreaturer. I den biologiske rapport, udarbejdet af cand.scient. Steen Hansen, er der imidlertid også forslag om, at arealerne kunne plejes ved høslæt, som det tidligere blev gjort. En genindførelse af høslæt på dele af arealerne vil uden tvivl skabe grundlag for den mest artrige flora. En afgræsning med f.eks. kvier eller stude vil naturligvis være bedre end ingen pleje, men det vil være fejlagtigt at påstå, at det vil være en genetablering af engen, som den tidligere har fungeret i kulturlandskabet.

Ser man på problemet ud fra den museums-mæssige synsvinkel, som iøvrigt anlægges på driften af Bundsbæk Mølle, er det spørgsmålet, om ikke netop engen som et

kulturhistorisk objekt bør bevares og plejes på traditionel vis. Af de arbejdsopgaver, som Skjern Museum på amtsplan er udpeget til at dække forsknings- og formidlingsmæssigt, udgør enge og høslæt en meget central rolle.

I museets udstillinger på Bundsbæk Mølle kan man se høleer, haarestol, bærestænger og billeder af de forskellige arbejdsprocesser i højbjergningen. Men museet er ikke i stand til at vise, hvorledes man anvender en le, haarer en le o.s.v. Det ville være muligt ved en genetablering og bevaring af engene omkring møllen.

Ligesom spillemandsgruppen »Bundsbæk Spillemændene«, der allerede er tilsluttet museet og fungerer ved forskellige arrangementer, kunne man forestille sig en

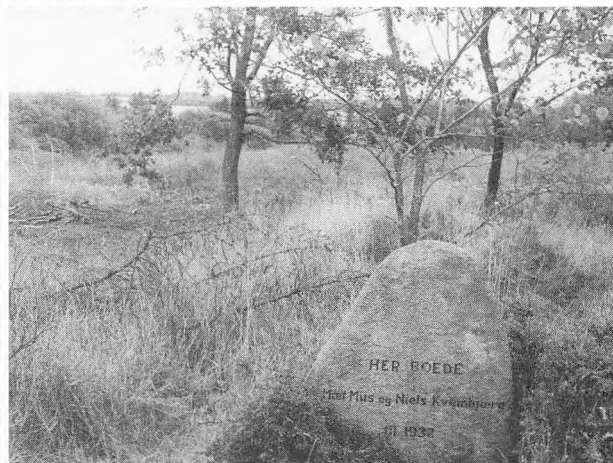
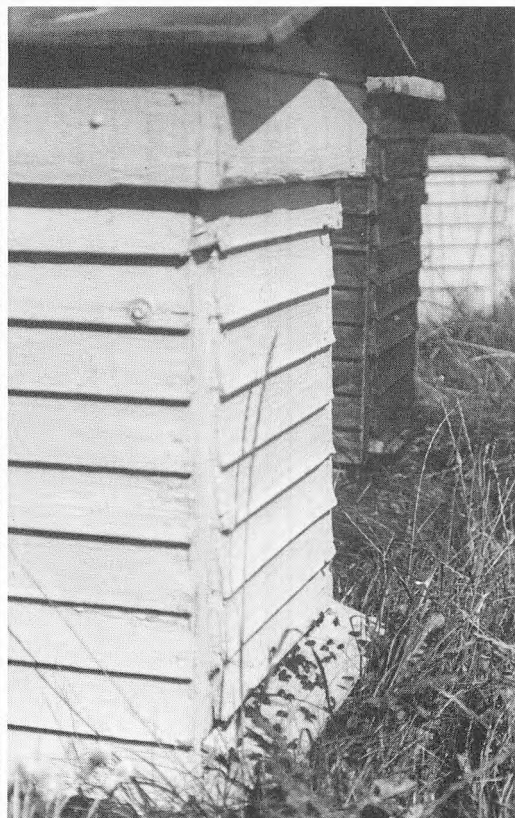
Stenkisten ved Bundsbæk Mølle er i dag freddet. Den blev opført i 1804 for at gøre det lettere for præsten i Dejbjerg at komme til Hanning kirke. Bundsbæk Mølle lå dengang centralt placeret mellem de to sogne.

Det nuværende stuehus er opført i 1843, efter at møllegården var blevet ødelagt ved en brand.

Mindestenen i Bjørnemosen over Mette Mus og Niels Kvembjerg.

Bigården ved Bundsbæk Mølle. Bieme hjælper med til at bevare den vilde flora i Bjørnemosen og på Dejbjerg Hede. Honningen kan købes i museumsbutikken.

I museets kaffestue har man udsigt til den smukke gårdsplads. Ikke mindst på grund af det hjemmebagte brød er stedet blevet et populært udflugtsmål.

gruppe af frivillige høslætfolk etableret. I Sverige er man flere steder gået igang med at genoplive ældre tiders »slåttergille«. Hvert par (sletkarl og riverske) bliver bedømt i konkurrencer om, hvem der er bedst til at udføre de forskellige arbejdsprocesser i høslätten. Kunne man sætte noget lignende i gang ved Bundsbæk Mølle, ville man på samme tid kunne bevare et tidligere for området meget karakteristisk kulturlandskabslement og genoplive en arbejds-tradition, som i dag er i overhængende fare for at dø ud. Det bjergede hø kunne passende anvendes som vinterfoder til museets får, der jo også indgår i landskabsplejen.

Kunne man ikke slå alle arealerne på denne måde, ville man med en lille enmands-betjent slåmaskine kunne slå de resterende arealer.

Område 5 er møllebækken. Her må hensynet til vandløbets dyreliv indgå i overvejelserne. Tidligere har der været drevet dambrug ved Bundsbæk Mølle, som det ses ved mange gamle vandmøllesteder, hvor opstemningsrettighederne giver mulighed herfor. Steen Hansen peger i sin rapport på en genetablering af disse damme, som uden tvivl kunne få stor museumspædagogisk værdi, men spørgsmålet er, om de vil kunne drives uden at forurene bækken. Steen Hansen mener, det vil kunne lade sig gøre, hvis de drives med en tilpas lav produktion, og hvis man samtidig lader de sidste 5 m af hver dam afspærre med kyllingetråd og på den måde fungere som bundfældningsbassin.

Vandforbruget ved et sådant dambrug vil være ca. 10 liter pr. dam pr. sek. I bækken findes også en god bestand af bækkørreder, og ved etableringen af turbineanlægget skal

der også etableres en fisketrappe, så fisk får mulighed for at gå længere op i møllebækken, hvor der findes potentielt gode ynglepladser.

Oprensningen af bækken skal udføres ved hjælp af håndredskaber.

Område 7 er et tilplantet overdrevsområde, nær Dejbjerg Plantage, der ønskes ført tilbage til sit oprindelige udseende.

Område 8 indtager ligesom område 9 en speciel plads i fredningen. Ejeren, fhv. gdr. Frederik Henning, Hanning, købte området i 1940'erne med henblik på at bevare et minde om det sted, hvor egnens sidste rakkere, Mette Muus og Niels Kvembjerg, boede. Det var ikke muligt for Fr. Henning at bevare selve »Rakkerhuset«, men han rejste en mindesten og bevarede en del af det gl. kålgårdsdige til huset.

Museet er i besiddelse af både fotografier og optegnelser om huset i Bjørnemosen. Det ville derfor være muligt at genopføre en kopi med temmelig stor nøjagtighed. Et sådant hus ville være et spændende mål for den planlagte natursti gennem mosen, en sti som iøvrigt på visse steder er sammenfaldende med den sti, som rakkerne benyttede gennem mosen, når de skulle på jagt eller fiske i bækken.

Bjørnemosens rakkere har iøvrigt flere gange været inddraget i Bundsbæk Møllens historie. Vi ved f.eks., at de fattige i Dejbjerg og Hanning sogne, heriblandt en del rakkerefamilier, efter statsbankerotten i 1813 fik uddelt fattighjælp bl.a. i form af mel på Bundsbæk Mølle. Mere dramatisk er fortællingen om den unge møller Laust Nielsen, der i 1841 lå for døden på møllen, fordi han var blevet bidt af en hund med hundegalskab. Man sendte da som en sidste mu-

Rakkerhuset i Bjørnemosen ca. 1926. På billedet ses fra venstre Mette Mus, hendes mor og Niels Kvembjerg. Mette Mus og Niels Kvembjerg levede bl.a. af de penge, Niels Kvembjerg kunne tjene som daglejer rundt om på gårdene. Man bemærker, at taget på det lille hus er tækket med rughalm og lyng. Huset blev nedbrudt omkring 1935.

lighed bud efter rakkeren Jens Andersen. Først forsøgte han at årelade mølleren. Det blev fortalt, at »blodet løb ham ihjel«. En anden version lyder på, at mølleren fik gift, så han kunne blive fri for sine lidelser.⁴

Område 9 udgøres af den i 1935 fredede hedebakke »Troldebanken«, hvor Gudmund Hatt påviste et system af jernalder-agre. Med den nye fredningsplan bliver dette område kædet tættere sammen med Bundsbæk Mølle og Bjørnemosen. Formidlingsmæssigt falder oldtidsagrene godt i tråd med museets aktiviteter vedrørende mølleri og brødbagning. Med hensyn til arealernes pleje kunne man også forestille sig en mulighed for sammenhæng, idet den

fårebestand, der om sommeren afgræsser museets lave engarealer, ville have godt af om vinteren at komme op i de højere liggende hedearealer på Troldebanken.⁵

Kulturlandskabet i Dejbjerg-Hanning området, – et eksempel på et »åbent magasin« og dets formidling.

De kulturhistoriske museers interesse for kulturlandskabet er af ældre dato. Meget af den viden, som i dag fremsættes af museumsfolk i forbindelse med oversigtsarbejdet i fredningsplanlægningen, kan man allerede finde hos kulturhistorikeren Hugo Matthiessen i hans bøger »Den sorte Jyde«

og »Det gamle land«. Andre museums-mænd som Peter Riismøller i bogen »Sultegrænsen« og H. P. Hansen i hans utallige artikler om Midt- og Vestjylland har fulgt denne topografiske tradition op. Således har man i museumsverdenen i mange år haft en bevidsthed om kulturlandskabet som det store »åbne magasin«, hvor der befandt sig en lang række kulturminde, som et kulturhistorisk museum, selv om det ikke havde ejendomsret til disse ting, alligevel havde en forpligtelse overfor.

I de senere år har man set flere eksempler på formidling af kulturlandskabet. Der er oprettet naturparker og naturskoler, ligesom der også flere steder er opstået »jernalderlandsbyer«, hvor man arbejder med historiske rekonstruktioner. Den mest kendte er oldtidsbyen i Lejre, som også har karakter af en naturpark.

I de sidste par år er museerne imidlertid for alvor blevet inddraget i dokumentation og registrering af kulturlandskaberne landet over i forbindelse med kortlægningen af de kulturhistoriske interesseområder til amternes fredningsplaner.

I den nyligt afsluttede oversigtsregistrering i Ringkøbing Amt er Dejbjerg-Hanning området af Skjern Museum blevet udpeget som et område af speciel interesse og har på Amtsfredningsinspektoratets kort over Ringkøbing Amt med kulturhistorisk indholdsrige områder, der bør beskyttes – og som bør nærmere undersøges og beskrives, fået overskriften »Landskabets brug i 5000 år«.⁶

I Dejbjerg-Hanning området finder man spor af bopladser fra jægerstenalder ved Ganer Å, langdysser fra bondestenalder i Løvstrup Plantage og i Sædding, utallige enkelt-

gravshøje og bronzealderhøje, jernalder-agre, Dejbjerg Præstegårdsmose, hvor Dejbjergvognene blev fundet i 1881 og 1883, middelalderkirker og tidligere herregårde og vandmøller. Gl. Hanning udgør en karakteristisk vestjysk landbebyggelse langs vandløb og engområder, og der er gode eksempler på de nye bebyggelser, der opstod i slutningen af forrige århundrede som stationsbyer, vejbyer eller hvor der f.eks. lå en vandmølle (se kort 1).

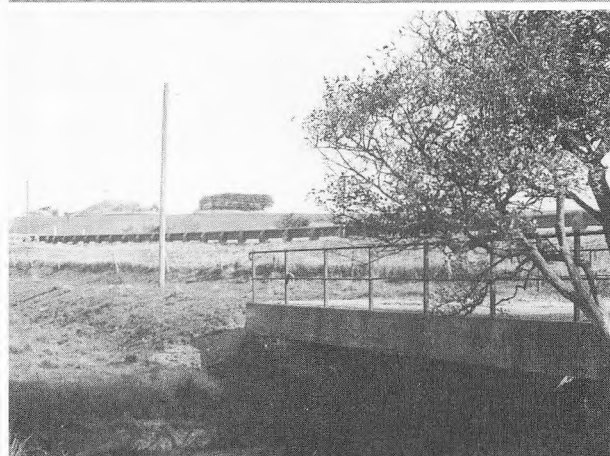
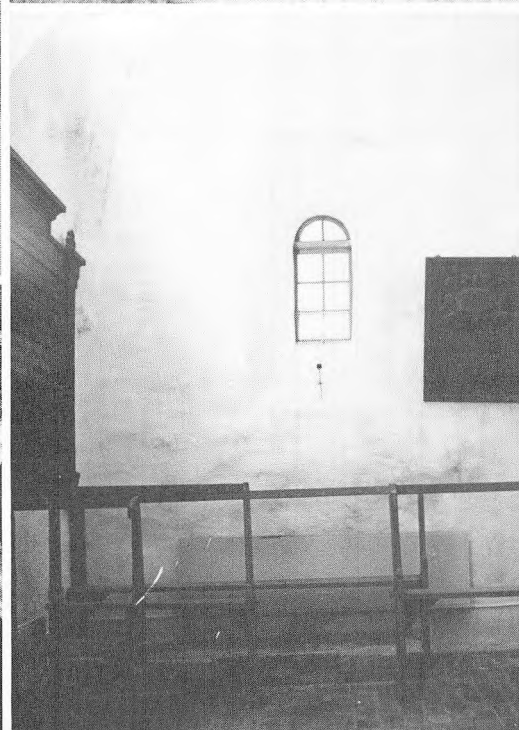
Langdysse i Løvstrup plantage ca. 4 km nord for Bundsbæk Mølle. Langdyssen er placeret få hundrede meter fra møllebækkens ud-spring.

Troldebanken 1 km vest for Bundsbæk Mølle. På billedet ser man jernalderagrene som striber på tværs.

Den gamle og den nye landevejsbro over Ganer å ca. 1,5 km syd for Bundsbæk Mølle. De smukke bronzealderhøje, der anes i baggrunden, tyder på, at der er tale om et meget gammelt vadested over Ganer å.

Helmisdalen i Dejbjerg plantage. Hulvejen førte oprindeligt ned til rakkernes kuler i Bjørmosen og til Bundsbæk Mølle. Ordet helmis betyder »en gammel hest«. Muligvis er der en sammenhæng mellem navnet og rakkernes arbejde med at flå selvdøde dyr – navnlig heste, der blev betragtet som urent arbejde.

Rakkerstolene i tårnrummet i Dejbjerg kirke. Rakkeme blev opfattet som urene. De måtte derfor også under gudstjenesten sidde adskilt fra den øvrige menighed.

Registreringen af de kulturhistoriske interesser er langt fra afsluttet i Ringkøbing Amt, blot er de områder, der har størst interesse, blevet indkredset. Det videre arbejde må bestå i en mere systematisk og detaljeret gennemgang af kulturlandskabet. Skjern Museum har i de sidste år beskæftiget sig meget med Hanning og Sædding sogne, bl.a. ved undersøgelsen af Rækker Mølle i forbindelse med Stationsbyundersøgelsen, mens Dejbjerg sogn endnu ikke er dokumenteret på tilsvarende vis. Når dette er gennemført, vil museet være i besiddelse af et detaljeret overblik over kulturlandskabet i Dejbjerg-Hanning området.

Forsøger man imidlertid at betragte kulturlandskabet og de kulturhistoriske enkeltelementer i dette landskab som museets åbne magasin, vil det være rimeligt at standse op og forsøge at karakterisere, hvorledes et museum almindeligvis griber formidlingen an inden for museets egne fire vægge. Det centrale i en museumsudstilling er, at den skaber, »sammenhænge og overskuelighed i en ellers uoverskuelig mangfoldighed«. ⁷ Ved at anbringe genstande fra forskellige tidsperioder eller med forskellige funktioner i monterer støttet af oplysende tekst og billeder, skaber museet orden i den ellers tidsmæssige eller funktionsmæssige »uorden«, den rigtige virkelighed består af. Et besøg på et lokalt museum bliver således til en forkortet rejse gennem tiden på en given lokalitet. ⁸ ⁹

Spørgsmålet er imidlertid, om man kan overføre museets måde at skabe orden til formidlingen af kulturlandskabet. Man kan f.eks. forestille sig en landskabsformidling, hvor man i stedet for en tilfældig orden, nemlig den orden, som den fremadskriden-

de tur i landskabet bestemmer, lader turen gå bevidst fra sted til sted ligesom fra montre til montre i en udstilling, og så lader de øvrige kulturhistoriske elementer i landskabet passere uformidlet.

En sådan tur må naturligvis begyndes med en indledning på museet, enten ved et besøg i udstillingen, et lysbilledforedrag eller en demonstration. Turene kan foregå individuelt eller i grupper med ledsagelse af en medarbejder fra museet, der kender turene, og som kan fortælle levende om de udvalgte emner. I Dejbjerg-Hanning området kan man f.eks. tænke sig at følge faste ture af en varighed på 2 til 4 timer i kulturlandskabet til fods eller på cykel:

1. *Det vestjyske landskabs udnyttelse gennem 5000 år.*

En vandring, hvor man ser f.eks. jægerboplads, langdysser, jernalderagre og bebyggelse, ligesom man ser eksempler på sammenhængen mellem eng, bebyggelse, ager og hede.

2. *Vandløbets kulturhistorie.*

Jægerboplads, eng og bebyggelse, møller, dambrug, vadested, okkerproblematik, opdyrkning og fredning.

3. *Dejbjerg Rækkerne.*

Rækkerboplads, Dejbjerg kirke, Kasper Hoddes høj, Galgehøj og Tinghøj i Hanning.

4. *Vejenes kulturhistorie.*

Gamle hedeveje, hulveje, vadesteder, stenkeste, gl. landevejsbro, landeveje, landevejskroer, vejbebyggelser.

Turbinehuset fra Hanning Hedegård, som det er tanken at genopføre ved Bundsbæk Mølle. Huset blev revet ned i foråret 1983.

Skal det »åbne magasin« formidles af museerne eller af nye institutioner?

I de senere år er museerne i kraft af deres viden om kulturlandskabet blevet inddraget i oversigtsarbejdet vedrørende de kulturhistoriske landskabsinteresser i amtskommunerne. Flere steder er der indgået samarbejdsaftaler mellem amtsfredningskontorerne og amtsmuseumsrådene om fremtidigt samarbejde. Andre steder er kontakterne mere uformelle, men også her kan der flere steder rapporteres om planlagte fællesprojekter i forlængelse af oversigtsarbejdet. Meget peger således imod et frugtbart samarbejde mellem amtsfredningskontorerne og museerne i fremtiden.¹⁰

Museernes placering i dette samarbejde må ses i forlængelse af deres nuværende

funktion som både forsknings- og formidlingsinstitutioner med en speciel folkelig kontaktflade. Med henblik på perspektiverne i dette fremtidige samarbejde om registrering, bevaring og formidling af kulturlandskabet er det derfor med en vis undren, man som museumsmand følger den debat og de forsøg, der i øjeblikket gøres, specielt i Århus amtskommune, under betegnelsen »ranger-ordningen«.¹¹

Ideen til »ranger-ordningen« er opstået i turistkredse og i Danmarks Friluftsråd, men tankerne nyder også støtte i miljøministeriet og rundt om på flere amtsfredningskontorer i landet.¹² Det grundlæggende argument bag »ranger-ordningen« er, at der mangler et niveau mellem befolkningen og amtsfredningsinspektoraterne i det daglige arbejde med at formidle og bevare kul-

turlandskaber og naturområder. Til at udføre dette arbejde forestiller man sig en ny form for formidlingspleje- og registreringsinstitutioner opbygget, der på mange måder vil komme til at ligne de kulturhistoriske lokalmuseers opbygning og funktionsmåde. En akademisk uddannet »ranger« (arkæolog, etnolog eller biolog) skal lede et nærmere defineret naturområde, – en »naturpark«. Det kunne f.eks. være Dejbjerg-Hanning-området sammen med Ringkøbing Fjord og Borris Hede. Til det daglige formidlingsarbejde har bestyreren et antal medarbejdere, »rangere«, der kan ledsage besøgende rundt i landskabet på ture eller ved at iværksætte forskellige aktiviteter.

Et af problemerne med »ranger-ordningen« er imidlertid, at den vil koste betydelige midler at sætte i værk og drive, idet man er helt klar over, at det natur- og kulturopdragende indhold i ordningen kun kan gennemføres, hvis der bliver tale om fast personale. Nøjagtig de samme erfaringer har vi på museerne, hvor vi gang på gang må erkende, at vi ikke kan sætte en ordentlig kvalitetspræget formidling igang uden forudgående undersøgelser og indsamling.

Museerne har allerede mange opgaver, som man måske ikke alle klarer godt nok, bl.a. fordi man ikke har tilstrækkelige ressourcer til rådighed. Det er imidlertid ikke tilstrækkelig grund til at påstå, at der er behov for en ny slags parallelle formidlingsinstitutioner. Mere givende ville det uden tvivl være, om man anerkendte den udfordring, som ideen om »ranger-ordningen« er udtryk for, og så gav lokalmuseerne ressourcer og mulighed for at tage denne store

udfordring op i deres daglige arbejde, så de kom til at betragte arbejdet i det store åbne magasin med lige så stor selvfølghed, som de i dag betragter arbejdet i samlingerne inden for museets mure.

En sådan udvikling vil kunne blive en vigtig udfordring for de kulturhistoriske lokalmuseer og samtidig tilføre samfundet nogle meget betydelige kvaliteter.

Noter:

1. Skjern Museum. Status 1982, Arbejdsprogram 1983-86 og langtidspan 1987-1994.
2. Hansen, Steen G.: Plejeplan for det fredede område ved Bundsbæk Mølle.
3. Forslag til plan for udbygning og pleje af arealer ved Bundsbæk Mølle. Udarbejdet: Amtsfredningsinspektoratet for Ringkøbing Amt 1981.
4. Søgaard, Chr. A.: Hundegalskab i Dejbjerg 1841, Hardsyssels Årbøger, 1939, s. 12-16.
5. Vittarp, Sanne: Får og landskabspleje. Muligheder og perspektiver i anvendelse af græssende får på naturarealer. København 1983.
6. Oplæg vedr. de kulturhistoriske bevaringsinteresser i Skjern Museums arbejdsområde. Bundsbæk Mølle 1981.
7. Westman, Bror. »Omkring ordensbegrebet«. Nogle synsvinkler på vore bosætningsformer. (Kunstakademiets arkitektskole) Kbh. 1976
8. de Varine, Hugnes. Museets fjerde dimension. Dansk Tidsskrift for Museumsformidling nr. 4, 1979 s. 61-66.
9. Zahle, Karen. Museer er løgn. Kunst og Museum. 13. årgang nr. 2 1978, s. 18-22.
10. Oplysninger om danske museer. Perspektiver 1983-1994. Statens Museumsnavn, Kbh. 1983.
11. Stürup, Bjørn G.: Artikel om Ranger-ordningen. Århus Amt Museumsavis, nr. 10, 1983.
12. *Rangers*, naturvejledere, naturformidlere, naturværter, aktivitetsledere. – pleje – registrering – beskyttelse – formidling af kultur og natur. Rapport fra Friluftsrådets seminar om uddannelse af Rangers 18.-19. nov. 1981.

»Gimsing Sogns Communesprøite«

Bjerggade i Struer har karakter af »stille-gade«, men en eftermiddag i sommeren 1982 flængedes stilheden af et brag, som kunne høres langt ned i byen.

Næste dag kunne man læse i avisen, at en uheldig bilist var kørt gennem en garage-mur med store nedstyrtninger til følge. Hverken bil eller garage tog sig godt ud efter den omgang, men heldigvis var den chokerede bilist sluppet godt fra uheldet.

Det var imidlertid ikke nogen almindelig garage, der lå tilbage med den ene ende som en dyngede nedstyrtede byggematerialer. Det var kommunens første offentlige bygning, opført 1866 som opbevaringssted for »Gimsing Sogns Communesprøite«, året efter at Gimsing sogn med den begyndende bydannelse i Struer var blevet en selvstændig kommune.

At netop denne lille bygning kunne være i farezonen, havde vi længe været klar over på museet, selv om vi ventede farerne fra en helt anden kant. Vores bevågenhed var blevet skærpet ved, at byens smukke gamle apotek fra 1889, opført i nyrenæssance i en typisk landapotekstil, pludselig en morgen var blevet angrebet af en buldozer, efter at de lokale aviser gennem længere tid havde bibragt folk den opfattelse, at netop apoteksbygningen skulle bevares som frontbygning i en ny forretningsejendom.

I efteråret 1981 havde museet sammen med arkitekt Leif Bundgaard Christensen, Struer, opmålt det gamle sprøjtehus og fået udarbejdet registreringstegninger. Med ejeren af sprøjtehuset og et tilbygget, stærkt forfaldent garageanlæg, A/S Løvbjerg Konsum, Horsens, var der indgået en aftale om, at der ikke ville ske noget med sprøjtehuset, uden at museet først blev underrettet.

Det brag, der lød i Bjerggade den eftermiddag, var således særdeles uvelkomment. Hermed kunne der være sat en brat stopper for alle planer om at føre byens første offentlige bygning med ind i fremtidens Struer. Med stor hjælp og velvilje fra mange sider, ikke mindst kommunens, blev det fatale uheld dog netop årsag til, at bygningen blev reddet, frilagt og istandsat. Dermed er bevaret et stykke arkitektur i en by, der ellers ikke er særlig rig på arkitektoniske mindesmærker samt et stykke historie om det første organiserede brandvæsen i en lille ladeplads, og denne historie er i sig selv et bekendtskab værd.

1. januar 1865 blev Hjerm og Gimsing sogne adskilt i kommunal henseende, og det nye sogneforstanderskab i Gimsing, bestående af 5 medlemmer, stod over for en række praktiske problemer, der hurtigt skulle findes en løsning på - bl.a. skole, fat-

tiggård og brandvæsen. I Struer arbejdedes der samtidigt ihærdigt på at bygge to jernbanestationer, en for personer og en for gods, samt på at føre jernbanen fra Århus frem til havnen, og der forventedes i samme anledning en kraftig befolkningstilvækst og byudvikling i sognets nordlige del.

En af de allerførste ting, sogneforstanderskabet måtte tage stilling til, var opfyldelsen af brandloven af 2. marts 1861. Heri var der for nye bygningers opførelse på landet opgivet bestemte mindsteafstande mellem bygninger, afhængig af om byggematerialerne kunne betegnes som brandfarlige (stråtag) eller ikke brandfarlige.

En del af de huse, som allerede lå i Struer var opført med stråtag, og skulle loven overholdes, ville det være umuligt at benytte mange af de byggepladser, som var i byen, eftersom afstanden mellem en brandfarlig bygning og en nyopført med stentag skulle være mindst 20 alen. Mellem to stråtagshuse skulle afstanden være mindst 50 alen og mellem stentagshuse kun 5 alen, ja, de kunne endog helt sammenbygges ved anvendelse af brandgavl.

15. april 1865 afgik der ansøgning til justitsministeriet om at 3. post i lovens § 1 måtte sættes ud af kraft for Struers vedkommende mod, at man forpligtede folk til kun at bygge ikke-brandfarlige bygninger, og pålagde ejerne af de brandfarlige bygninger i løbet af ca. 15 år at ombygge disse til ikke-brandfarlige.

Ministeriet fandt imidlertid ikke, at det var nogen god idé at bevilge det ansøgte, og Struer måtte de næste 10 år klare nybyggeriet på de grunde, som opfyldte betingelserne, bortset fra nogle enkelte tilfælde, hvor amtet gav dispensation.

En anden hastesag for det nye sogneforstanderskab var organisering af et lokalt brandvæsen. Nøjagtig samme dato, som Gimsing blev selvstændig kommune, bortfaldt den gamle pligt for hovedgårdsejere til at holde en brandsprøjte, og fra samme tid »...bliver i enhver kommune at anskaffe en eller flere sprøjter med de fornødne redskaber«, med den liberale tilføjelse, »såvidt sogneforstanderskabet måtte anse sådant nødvendigt«.

Allerede i maj 1862 havde det gamle sogneforstanderskab fundet det nødvendigt, at der anskaffedes en lille sprøjte til det nordlige distrikt i Gimsing, hvorimod det fandtes overflødig for Hjerms vedkommende og for den sydlige brandkreds i Gimsing, men trods denne tidlige erkendelse var der ikke skaffet nogen sprøjte.

Det nye sogneforstanderskab har ikke været meget i tvivl om nødvendigheden af, at der skulle anskaffes en sprøjte, nu hvor en ny by var ved at vokse op mellem gamle brandfarlige huse, med store tømmeroplæg på havnen og langs hovedgadens nordside, og med damplokomotiver til at færdes gennem området.

Det påhvilede også forstanderskabet at sørge for, at kommunens sprøjte og øvrige brandredskaber blev anbragt på et passende sted i kommunen og opbevaret i et dertil egnet lokale.

På et møde 28. marts 1866 vedtoges det at anskaffe en sprøjte for kommunens regning og give sprøjten station i Struer, selv om det netop ville blive i kommunens udkant. Det blev overdraget købmand T.W.Jensen at bestille en sprøjte hos Ludvig Rasmussen i København, ligesom han også blev pålagt at finde en plads til sprøjtes opbevaring.

Udgifterne til sprøjten, der havde et 5 tommer dobbeltvirkende stempel, der kunne udkaste mindst 2 tønder vand i minuttet, de øvrige brandredskaber og sprøjtehus beløb sig til godt 465 rigsdaler, og denne udgift fordeltes mellem kommunens indbyggere, således at 309 rdl. lignedes på assurancesummerne, og 154 pålignedes indbyggerne efter formue og lejlighed. Herefter er man gået i gang med at opføre sprøjtehuset, formentlig på en ledig plads nord for gaden gennem byen, men sprøjtehusets første plads kendes ikke.

Tilbage var at få udarbejdet et reglement for sprøjtes betjening og brandvæsenets organisering.

Sognet var delt i to brandkredse, en nordlig og en sydlig, og i hver kreds ansattes en brandfoged. Den nordre brandfoged skulle have øverste kommando over sprøjten og ansvar for dens funktionsdygtighed. Til assistance udpegede brandfoged og sogneforstanderskab 1 underbrandmester og 1 assistent.

Slukningsmandskabet i øvrigt skulle bestå af byens borgere. Enhver husejer i brandkredsen havde i ildebrandstilfælde at møde op med vandspande mærket med ejendommens matrikelnummer for at bære vand.

Der blev udarbejdet en liste med 54 grundejere, hvoraf de største skulle stille med 4 mand, det gjaldt således købmændene, banegården, mølleren og postmesteren. På denne måde var udskrevet 104 personer. I øvrigt var enhver arbejdsdygtig, som boede indtil 1/4 mil fra et brandsted, pligtig at møde for at hjælpe.

Alle 10 husejere, som havde deres faste ejendom forsikret for beløb af mindst 1900

Længe gik der ry om brandvæsenets og især sprøjtes manglende effektivitet, men så galt, som det fremstilles her i en lokalrevy med en vandpost monteret i en træbalje flankeret af to læderbrandspande, har det næppe været. (Lokalhistorisk arkiv, Struer).

rdl., blev forpligtet til at anskaffe en vandtønde på en sluffe, som kunne forspændes en hest, for uopholdeligt at give møde og køre vand til brandstedet fra de anviste brønde, nemlig havnebrønden, teglværksbrønden eller den åbne bæk, som løb gennem byen.

Til sprøjtes betjening ansattes 1 strålemester, 1 strålemesteraspirant, 1 slangemester med 3 slangevægttere, 16 mand til pumpe, 4 mand til at løfte vandtønderne og styrte vandet ned i karret og et nedbryd-

ningshold bestående af 1 formand og 8 mand.

Sprøjtenes mandskab og nedbrydningskorpset skulle alle udtages blandt byens håndværkere, dog undtaget de 16 mand til pumpen og de 4 vandløftere, som skulle udtages af arbejderklassen.

For nu at de mange mennesker kunne være klar over, hvem der var kommanderende, bestemtes det, at de udvalgte brandfolk skulle forsynes med et messingskilt, hvorpå deres stilling ved sprøjten var indgraveret, og det skilt skulle bæres synligt på brystet.

Sogneforstanderskabet havde reglementet klar 5. juli 1866 og indsendte det straks til amtets godkendelse. Først 3. februar 1867 og efter et par rykkerskrivelser »... da man ikke kan forsvare i påkommende ildebrandstilfælde at have en sprøjte i kommunen uden at kunne bruge den af mangel på mandskab«, fik forstanderskabet sit reglement tilbage i approberet stand. Nu var man i Struer klar til at møde en ildebrands udfordringer.

I 1873 søgte sognerådet, som det nu hed, igen dispensation fra brandlovens bestemmelser vedrørende byggeafstand. Endnu lå der 15-16 stråtede huse i Struer, og det var vanskeligt at få en tæt bebyggelse i byen. Det blev på ny et ministerielt afslag, men man indså dog det uhensigtsmæssige i at opretholde et bygningsreglement for landbygninger i noget, som allerede var ved at være en by. 7. juni 1875 blev den bymæssige del af kommunen lagt under byggevedtægten for købstæder. I 1880 fik vedtægten en tilføjelse om, at alle stråtede skulle være forandrede inden 1. januar 1900. Hermed var der åbnet for fortsat hurtig byudvikling.

I 1880 var sprøjtehuset kommet til at ligge i vejen for denne udvikling, og det besluttedes at flytte huset op i Bjerggade til en stærkt skrånende grund ved den nedlagte pogesko.

Murermester C. Nielsen nedbrød huset og fik vognmand Andersen til at fragte materialerne op i Bjerggade, hvor der sommeren igennem var livlig byggeaktivitet. Murer Nielsen fik 120 kroner for sin ulejlighed med nedbrydning og genopførelse. Tømrer Christensen rejste og lægtede spærene til den stærkt overdimensionerede tagkonstruktion for kr. 46,58, og der blev købt nyt tegl på Schous teglværk for knapt 170 kr. I alt kostede flytningen af sprøjtehuset 617 kr. 09 øre, fremgår det af regnskabet, som er dateret 14. september 1880.

Brandvæsenet havde den næste snes år station i Bjerggade. På det lille torv, hvor Bjerggade munder ud i Østergade, blev der i 1885 lavet en artesisk brønd til brug for brandvæsenet, for systemet med fyldte vandtønder på sluffer forskellige steder i byen virkede for dårligt.

Sprøjtehuset var opført med to porte i gavlen ud mod Bjerggade. Den lange smalle sprøjte havde sin plads bag den ene port, bag den anden stod en vandvogn med en tønde, der kunne rumme 1000 potter vand, og så var der lidt ledig plads.

I mangel af offentlige bygninger i Struer (man havde kun den lille - alt for lille - skole i Søndergade), blev der hurtigt brug for den smule plads, der var i sprøjtehuset. Her stablede fattigvæsenet de tørv, som var til uddeling mellem byens fattige, og frem til 1892 benyttedes den ledige plads mellem tørv, sprøjte og brandredskaber jævnlige som ligkapel.

Sædvanligvis lå de afdøde i hjemmet, indtil begravelse kunne finde sted, men når der bragtes lig ind fra fjorden, var de oftest i en tilstand, der nødvendiggjorde opbevaring uden for hjemmet.

I 1892 søgte en fortvivlet familiefar, der havde mistet 2 børn under en epidemi, om at få ligene opbevaret i sprøjtehuset af frygt for, at hans øvrige børn skulle blive smittet. Dette blev dog afslået, og samme år byggedes et interimistisk lighus i Gimsing og først 1896 et rigtigt på den nye kirkegaard i Struer.

Det er ikke underligt, at der af og til klages over, at det var vanskeligt at få dørene til sprøjtehuset op, og sprøjten kørt ud. Problemet var ikke blot ophobningen i huset, men også at vej materialet i Bjerggade under hæftige regnskyl flyttede med ned og aflejedes foran sprøjtehuset. Det fik vi bl.a. beviser for her i august 1983, hvor vi ved stabilisering af husets fundament kunne måle nuværende vejhøjde til at ligge 70 cm over oprindeligt niveau.

I 1885 besluttedes det så »at regulere dørene i sprøjtehuset eller vejen foran samme, således dørene til enhver tid er brugelige og oplukkelige«.

På et tidspunkt har man dog opgivet at have to porte i huset, hvorefter gavlen byggedes om med én stor port og med det øverste murværk hvilende på en meget kraftig porthammer.

Om sprøjten og det lokale brandvæsens kvalifikationer i øvrigt - eller mangel på samme - og ikke mindst om sognerådets manglende forståelse for, at det kostede penge at opretholde et godt brandvæsen, er der fortalt i Gunnar Sandfelds store Struerbøger.

Omkring århundredskiftet kunne sprøjtehuset i Bjerggade ikke længere dække alle kommunens behov for oplagsplads. I 1898 opførtes på Strandvejen en ny kommunal bygning til at rumme den nyoprettede kødkontrol. Hertil flyttedes også sprøjten og de øvrige brandredskaber.

Det gamle sprøjtehus skulle afhændes, besluttedes det på sognerådsmødet 9. juni 1901.

- »Så skal vi vel avertere det til salg«? spurgte et medlem.

- »Det er ikke nødvendigt«, svarede et medlem af den mere sparsommelige slags, »folk læser vel referatet af mødet i avisen, og så ved de jo, at det er til salg!«

En nabo til sprøjtehuset, fisker Jens Chr. Christensen, havde allerede 1896 tilbudt kommunen at købe sprøjtehuset, hvis der skulle bygges et mere rummeligt andetsteds, og han gentog sit tilbud, kr. 535,-.

Der forlangtes kr. 600,-. Det ville fiskeren ikke give, og så måtte man alligevel til at avertere.

Køberen blev smed Bundgaard, som betalte kr. 730,-.

Smeden solgte året efter sprøjtehuset til gårdejer Mikkelt Vium fra Mosegaard i Ølby for kr. 800,-, og denne stod som ejer frem til 1907, hvor han solgte til ølhandler Johan Petersen, som havde forretning i det ejendommelige skæve hus på Springvands-torvet.

Johan Petersen, der havde depot for Carlsberg bryggerierne, indrettede sprøjtehuset til hestestald og hønseshus, men ændrede i øvrigt ikke noget ved bygningen. Heller ikke da han blev motoriseret og fik hestekræfterne udskiftet til en lille halv tons ladvogn.

De tre unge håndværkere, som havde hovedopgaverne ved sprøjtehusets istandsættelse. Fra venstre står tømrer Freddy Kristensen, murer Karl Gravensen og tømrer Ove Kristensen.

Efter ølhandler Petersens død overtog sønnen, bankbogholder Chr. Dahl Petersen, sprøjtehus og grund og byggede en garage til sin privatbil ved siden af.

Genboen, snedkermester I. M. Christensen, med det landskendte møbelfirma af samme navn, købte i 1943 Chr. Dahl Petersens ejendomme tillige med sproglærerinde Jenny Kristensens lille hus på Strandvejen lige neden for sprøjtehuset.

Tanken var at rydde det hele og bygge møbelfabrik i tre etager, hvilket grunden stærkt indbød til. I første omgang nøjedes

firmaet dog med at overbygge arealet mellem sprøjtehuset og garagen, således at området kunne bruges til opbevaring af tøv til fabrikkens store fyr. Sprøjtehuset blev anvendt som garage for privatbilen, og således var situationen også den dag 39 år senere, da braget lød, om end det nu var en af sønnerne, der havde garage her.

På trods af, at det er mere end 80 år siden, der har stået en brandsprøjte i huset, så er beboerne i Bjerggade meget bevidste om sprøjtehusets eksistens og tidligere funktion.

Da arkitekten og jeg en lørdag formiddag i 1981 var i færd med opmåling og klatrede rundt med nivelleringsapparat, landmålerstokke og stadie, stod der pludselig en lidt ældre nabokone, som havde afbrudt lørdagsbagningen, og endnu med dejg på hænderne truede hun:

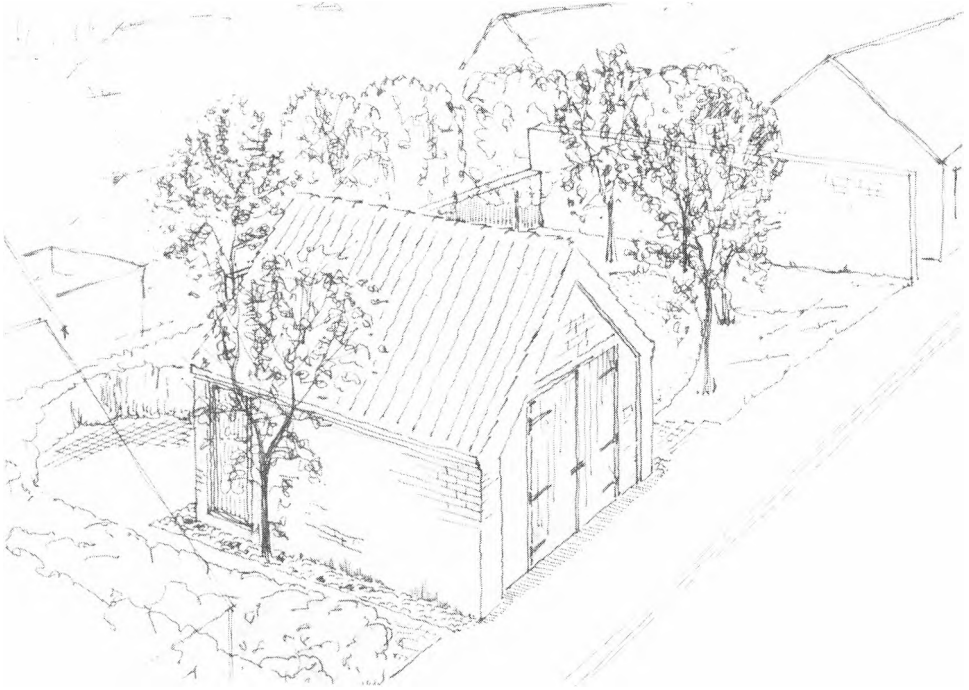
- »I rører et' æ gammel sprøjtehus«!

Vi fik hende hurtigt overbevist om vore reelle hensigter, og den afbrudte baigning til søndag kunne genoptages.

Kort tid efter holdt Løvbjerg Konsum sit løfte og kontaktede museet. Grunden med sprøjtehuset skulle ryddes, men museet kunne også købe det hele til Løvbjergs egen anskaffelsespris.

Museet anbefalede kulturudvalget at købe, kulturudvalget anbefalede videre til økonomiudvalget, som lige trak vejret en ekstra gang, men købte og forærede det hele til museet med henblik på en istandsættelse af sprøjtehuset og en sanering af omgivelserne gennem et beskæftigelsesprojekt.

Sammen med kommunens beskæftigelseskonsulent, Klaus Zahle Larsen, blev der udarbejdet et projekt, som dels har givet ad-

Sprøjtehuset set i perspektiv fra sydvest. Når istandsættelsen er tilendebragt, vil huset fremstå som en lille rød teglbygning i lave grønne omgivelser, som da det oprindeligt blev lagt i poge-skolens have. Det er tanken at indrette huset med en lille sommerudstilling, som fortæller om Struers brandvæsen og brandberedskab gennem tiderne. I øvrigt fremtræder bygningen med et så nydeligt eksteriør, at man kan glæde sig over dets blotte tilstedeværelse. Det behøver ikke nødvendigvis at blive brugt til noget. (Tegning: arkitekt Leif Bundgaard Christensen).

skillige unge mennesker arbejde og dels har givet en faguddannet murer lejlighed til at præstere et stykke håndværk i overensstemmelse med fagets bedste traditioner.

Samme dag, avisen bragte nyheden om, at sprøjtehuset skulle sættes i stand, blev museet ringet op af Struer Murermesterforening, som tilsagde projektet al mulig støtte, ikke alene ville man stille fornøden materiel til rådighed, man ville også uden udgift for museet lade en erfaren murerformand føre tilsyn med arbejdet. Og knapt var der

ringet af, før direktøren for byens store gamle trælasthandel ringede og spurgte, om de kunne hjælpe med noget. - Det kunne vi roligt love ham, og det løfte har vi holdt.

Her, hvor det går mod efterår, er sprøjtehuset igen helt og under tag, og når det næste gang går mod forår, vil omgivelserne være tilplantede. Og går det, som vi regner med på museet, skal sprøjtehuset, som »flipperne« i H. C. Andersens eventyr, fremover være med til at fortælle sin egen historie.

Guldsmede i Lemvig indtil år 1800

En foreløbig orientering

Med denne orientering om guldsmedene i Lemvig indtil år 1800 er Holstebro Museum ved at være nået til vejs ende med undersøgelserne omkring guldsmedehåndværket i Ringkøbing amt gennem tiderne. Undersøgelserne startede i sin tid med en artikel i Holstebro Museums årsskrift for 1971-72, hvor der blev beskrevet en sølvtekande fremstillet af guldsmed Joachim Weller, Holstebro, og givet som gave til et bryllup i Mejrup kirke i 1783.

Sølvtekanden blev erhvervet til museet i december 1971 og var medvirkende til, at en registrering af Joachim Wellers arbejder blev sat i gang.

I efteråret 1976, efter 4 års intens søgen efter Weller-arbejder, blev der arrangeret en udstilling på museet og samtidig udgivet en bog om Joachim Weller, guldsmed i Holstebro fra 1754 til 1792, hvori blev beskrevet 467 stykker Weller-sølv.

Under udstillingen, og efter at bogen var udgivet, indløb der til stadighed meddelelser om nye stykker Weller-sølv i privateje.

Det gav anledning til en artikel i Holstebro Museums årsskrift 1979 over guldsmede i Holstebro i 1700-årene, hvor ikke blot de nye arbejder af Weller blev omtalt, men hvor der også kunne påvises helt nye navne på guldsmede, der havde virket i Holstebro i 1600-årene.

Guldsmede og deres arbejder fra Holstebro i 1800-årene blev belyst i en efterfølgende artikel i Holstebro Museums årsskrift for 1980.

Både ved selve genstandsregistreringen og ved det arkivalske arbejde omkring guldsmedene i Holstebro blev det mere og mere tydeligt, hvor snævert et samarbejde, der gennem årene havde været mellem de forskellige værksteder i Ringkøbing, Lemvig og Holstebro.

Det var derfor naturligt at fortsætte guldsmedeundersøgelsen i Ringkøbing, i første omgang frem til år 1800. Resultatet heraf blev publiceret i sidste årgang af FRAM. Ringkøbingundersøgelsen bliver i år fulgt op af en lignende undersøgelse i Lemvig frem til år 1800, i hvilket tidsrum der har arbejdet ialt 13 guldsmede i byen. Der mangler nu kun en redegørelse for guldsmedehåndværket i 1800-årene fra Ringkøbing og Lemvig, ligesom den første etablering af en guldsmed i Herning år 1858 endnu ikke er fyldestgørende belyst. En redegørelse herfor kan forventes i næste årgang af FRAM.

Som tilfældet var med artiklen om guldsmedene i Ringkøbing frem til år 1800, må vi, hvad angår de enkelte guldsmedes mestermærker, henvise til Chr. A. Bøje: Danske guld og sølv smedemærker før 1870, bind 2, 1982, hvor mestermærkerne fra Lemvig er gengivet side 303-304. Man skal blot være opmærksom på, at der i denne artikel kan fremlægges navnene på 4 guldsmede fra Lemvig, der ikke er omtalt i den nye Bøje.

Hans Guldsmed	1584-1596
Hans Olufsen	1615-1651
Jens Jepsen	1640-1691
Oluf Olufsen Schanch	1687-1699
Johan Friderich	
Jacob Carlsen Stur	
Peder Jensen Soelgaard	
Mads Pedersen Klit	
Daniel Christensen Graae	
Villads Lauridsen Lund	
Anders Jensen Klem	
Andreas Thomsen Colding	
Rasmus Weide	

Skematisk oversigt over guldsmede og deres dokumenterede virkeår i Lemvig indtil år 1800.

Hans Guldsmed

Først kendte guldsmed i Lemvig er Hans, der træffes 1584 da han skulle betale en halv mark i »thingselspenge« til kirken.

I 1587 fik han en mark for at reparere kirkens kalk og disk, og det gentog sig i 1596.

Hans Guldsmed var en af de borgere i Lemvig, der var forpligtet til at holde rustning. Hans navn findes i den såkaldte mønstringsrulle for året 1588.

Nærmere oplysninger er ikke fundet om guldsmeden, der levede, før der blev ført kirkebøger.

Hans Guldsmed er ikke omtalt i den nye udgave af Bøje.

ARBEJDER: Ingen kendte arbejder.

Lemvig kirkes regnskabsbog for årene 1584-1625 er Hans Guldsmed opført i året 1584, idet han det år betaler 1/2 mark i thingselspenge til kirken.

Lemvig kirkes regnskabsbog for årene 1584-1625 er Hans Guldsmed opført i året 1584, idet han det år betaler 1/2 mark i thingselspenge til kirken.

Hans Olufsen

I mange år var det Hans Olufsen Guldsmed, der gik bud til, når der skulle repareres eller fornyes kirkesølv i Lemvig eller i de omliggende sogne. Fra Lemvig kirke betales 1629 seks mark for »en Kalck og Disk at ferdig gjøre, som var brecket paa Fueden«. Lysekronen i kirken fik piber i 1630, og i 1635 blev en lysestage ved prædikestolen gjort færdig. I 1639 blev der smedet en lysestage.

For omegnskirkernes vedkommende kan nævnes, at Bøvling 1633 fik en lille kalk, og til Fabjerg blev der 1636 smedet både kalk og disk samt et kors, der fik forgyldning.

Guldsmeden ejede en »cronetoft«, som han i 1651 skulle yde to tønder byg af til lensmanden på Bøvling slot.

Toften lå på et areal øst for byen. Borgerne i Lemvig havde været meget interesserede i at få jorden lagt til deres by, og de havde søgt kongen om det. Kong Chr. IV's tilladelse kom 1604, og heri stod, at jorden kunne bevilges byen, og det, de skulle yde til gengæld heraf, skulle »fornøje« lensmanden.

Hans Olufsen er omtalt i Bøje som Hans. Efternavnet Olufsen passer smukt med hans mesterstempel, der er et stort H med et O indeni.

ARBEJDER:

Alterkalk i Bøvling kirke, arkivalsk dateret til 1633. Vægt 552 g, højde 22,2 cm. Bægeret nyt. Ingen indgraveringer.

Disk i Bøvling kirke. Vægt 130 g, diameter 16,5 cm.

Hans Olufsens mestermærke slået 2 gange i standkanten på alterkalken fra Bøvling kirke.

Alterkalk i Fabjerg kirke, arkivalsk dateret til 1636, på foden indgraveret 1637. Vægt 366 g, højde 19,8 cm. Bægeret repareret. Bæger og nodus forgyldt i nyere tid. På oversiden af foden følgende streggravering: ANNO 1637 ER DENNE KALCK OG DISK GIORDT TIL FABIERG KIERCKE KOM DERTIL XXX LOD.

Følgende arbejder, der kun kendes arkivalsk, kan være udført af Hans Olufsen: *Sølvkande* til Lemvig kirke 1615, *alterkande* til Lemvig kirke 1621, repareret *kalk* og *disk* i Fjaltring kirke 1631, *kalk* og *disk* samt *sølvkande* til Lemvig kirke 1645, *kalk* og *disk* til Hygum kirke 1651.

De sidste to arbejder kan også være udført af den næste omtalte guldsmed Jens Jepsen.

Jens Jepsen

Kan man regne med aldersangivelsen ved guldsmed Jens Jepsens død i 1691, må han være født først i april måned 1612.

Alterkalk og disk fra Bøvlings kirke. Begge dele er stemplet 2 gange med Hans Olufsens mestermærke, et stort H med et O indeni.

Han var gift med Dorthe, eller Dorrie, som hun ofte blev kaldt. Af deres børn, som de fik i perioden efter 1640, kan nævnes Maren, født omkring 1648. Hun var ofte fadder ved dåb i Lemvig kirke, men måtte desværre også møde for at skrifte for menigheden. Hun havde nemlig fået en søn med Peiter, der var ved ritmester Grubbes kompagni.

Jens Jepsen Guldsmed var tingsvidne for Lemvig ret i mange år. Han nævnes på ting-

bogens første side i 1678 og mange år frem.

Guldsmedefamilien havde en gård i Østergade, men var blandt de uheldige, der mistede hus og hjem ved den store brand den 27. juni 1684. Det begyndte at brænde hos smeden nede ved stranden, og gnister antændte hus efter hus i byen. I løbet af et par timer stod Lemvig i brand.

Guldsmed Jens Jepsen døde i Lemvig i april måned 1691, lidt over 79 år.

Jens Jepsen er omtalt hos Bøje som Jens.

Alterkalk og disk fra Fabjerg kirke. Der er kun alterkalken der er stemplet med Hans Olufsens mestemærke. Disken er formentlig nyere.

ARBEJDER: Ingen kendte arbejder.

Følgende arbejder, der kun kendes arkivalsk, kan være udført af Jens Jepsen: *Hæfterne* til den gamle messesærk i Lemvig kirke 1653, *kalk* og *disk* til Tørring kirke 1671.

Oluf Olufsen Schanch

Guldsmeden Oluf Olufsen Schanch var tingsvidne i Lemvig ret fra 1687. Han mød-

te frem flere gange om året og navnet Schanch ses første gang benyttet i 1693. Om guldsmeden har haft tilknytning til stedet Schanch ved Herrup i Sevel sogn (i nyere tid Skank) kan ikke bevises.

Der blev også sendt bud efter ham om at møde på tinge ved andre lejligheder end lige netop for at vidne. Han blev nemlig stævnet for en mindre gæld, som han var kommet i for sølv, der var leveret ham til forarbejdning.

I 1693 købte Oluf Olufsen Schanch et hus i Strandgade, senere flyttedes til Nørregade.

Han ses nævnt i januar måned 1699, men må være død kort efter for nu ses hans enke Kirsten Nielsdatter, eller Kirsten Guldsmeds, som hun blev kaldt.

Sammen med datteren Anne Kirstine boede hun i eget hus og tjente lidt ved at brænde brændevin og »deslige Haandtering«. Det kunne godt give anledning til en vis interesse fra myndighedernes side. Kirsten Guldsmeds måtte – »højest nødtvingende for Retten beklage, tilkjendegive og forklare« om den uret, hun følte var begået imod hende af konsumtionsforvalteren og hans betjente. De havde nemlig forsegleet nogle kornsække i hendes hus, og hun ville godt aflægge ed på, at alt var som det skulle være med hensyn til mængde og den slags. Datteren støttede hende i dette.

Gennem årene havde Kirsten Guldsmeds flere smårinder i retten. Så vidnede hun i en sag om en ulovligt slagtet ko, og i 1708 var det »en Disput om en Axelkaabe«.

Hvordan den meget omtalte kåbe egentlig har set ud, står ikke helt klart, men den var af kartun og havde »en brunagtig Grund med Blomster udi.«

Da syersken afleverede kåben, mente Kirsten, den var »forskaaren«, men værre var det, at hun var overbevist om, at alt det stof, hun havde leveret til kåben, ikke var brugt. Mange så på sytøjet og gav deres besyv med. Man gik meget grundigt til værks, for kåben blev sprættet op, og stykkerne bredt ud over et nyt stykke stof, der havde tilsvarende størrelse, som det leverede. Denne besværlige proces gav dog ikke klarhed over, om der virkelig manglede stof.

Datteren Anne Kirstine giftede sig 1715 med Peder Eskildsen Højland fra Hove, og to af deres sønner blev degne, den ene i Vandborg, den anden i Hove. I 1717 afstod Kirsten Guldsmeds alt, hvad hun ejede til datteren og svigersønnen. Hun døde 1726 i Lemvig, 76 år gammel.

Oluf Olufsen Schanch er omtalt hos Bøje som Oluf.

ARBEJDER: Ingen kendte arbejder.

Johan Friderich Guldsmed

Guldsmeden nævnes i Lemvig kirkebog i anledning af, at hans treårige datter Cathrine blev begravet den 6. juli 1700. Om det er den samme guldsmed Johan Friderich, der et par år senere fik en datter døbt i Holstebro, er ikke klarlagt.

Johan Friderich er ikke omtalt hos Bøje.

ARBEJDER: Ingen kendte arbejder.

Jacob Carlsen Stur

Jacob Carlsen Stur, der var guldsmed i Lemvig få år først i 1700-tallet, blev født ca. 1664. Han var søn af Carl Jacobsen Stur og hustru, Voldborg Jacobsdatter i Ribe, der desuden havde børnene Jacob Brunsvig, Morten, Maren og Cathrine. Af Jacobs familie kan desuden nævnes farbroderen, guldsmed Bartolomæus Jacobsen Stur, der var gift med Margrethe Pedersdatter og boede i Guldsmedegade i Århus.

Den 1. oktober 1689 var Jacob Carlsen Stur til auktion i Ringkøbing, vel for at sikre sig ting til sit fremtidige hjem. Han viedes

den 8. december samme år i Ringkøbing kirke til Anne Poulsdatter.

Borgerskabet til at være guldsmed i Ringkøbing kom i orden den 16. februar 1694, og han virkede så her nogle år (se Jacob Carelsen, FRAM 1982 side 59). Han træffes derefter i Lemvig, hvor han 1704 lejer hus. Han skulle selv sørge for, at der blev opsat en esse til brug for håndværket, derimod skulle udlejeren sørge for kakkellovn.

Nogle måneder senere var guldsmeden i retten i Lemvig for at tale instrumentmager Lucas Klochs sag. Denne boede i Holstebro, men de har måske kendt hinanden fra Ringkøbing, hvor Klochs halvbror var guldsmed.

Guldsmed Stur fik selv en lille sag, der skulle ordnes. Seig. Jens Lauridsen Wandborg havde nemlig leveret ham 14 lod sølv, der skulle benyttes til 4 skeer, men efter Wandborgs mening trak det for længe ud med leveringen. Han besluttede at lade det gå rettens vej. Enten skulle seig. Wandborg have skeerne eller det leverede sølv tilbage. Det fandt retten meget rimeligt, og Jacob Carlsen Stur måtte ordne den sag og desuden betale omkostningerne.

Sidst på sommeren 1706 tog Jacob familien med til Thisted, og man ser, at guldsmeden 1711 havde svenden Mads Pedersen Klit, der hørte hjemme i Lemvig. I Thisted kan guldsmed Jacob Carlsen Stur følges blandt andet i købstadsregnskaberne. Efter tidens skik og brug benyttede han paryk og måtte selvfølgelig betale skat af denne mode.

I 1713 betegnedes han som fattig mand, der »moxen ingen Næring har paa Hans Haandtering«, og årene fremover synes heller ikke at have været gode for guldsmeden.

I 1727 var der kommet en ny guldsmed til Thisted, det var Peder Jensen Solgård, som kom fra Lemvig.

Jacob Carlsen Sturs kone døde 1741 i Thisted og begravedes østen for kirken, hvorimod guldsmeden kom til at ligge mod vest. Han begravedes den 24. oktober 1745, 81 år gammel.

Jacob Carlsen Stur er ikke omtalt hos Bøje.

ARBEJDER: Ingen kendte arbejder fra hans tid i Lemvig.

Peder Jensen Soelgaard

En måned efter at Jacob Carlsen Stur havde forladt Lemvig for at blive guldsmed i Thisted, ses Peder Jensen Soelgaard som guldsmed i byen. Han giftede sig i Lemvig kirke den 15. september 1706 med Else Sørensdatter, og de fik deres hjem i et hus, der var lejet af Peder Madsen i Lemvig.

Foruden beboelse var her også guldsmedeværksted, det var indrettet i et lille kammer, og her var Peder Jensen Soelgaards beskedne redskaber af file, tænger, hamre og en vægt. Rummet har sikkert været for trangt til, at guldsmeden kunne udfolde sig, og man bemærker, at han havde taget en tilstødende stue i brug. Foruden bohaver som rok, manglefjæl og trille, var her anbragt »en Drauf Benck at draue Sølf i«. Desuden var her en del værktøj.

I køkkenet var blæsebælg, puster, blok, støbeforme og adskillige småting til brug for håndteringen. Det har altså ikke været let for Else Sørensdatter at få plads til at benytte hverken rok eller gryde.

Guldsmedeparret havde dog en stue, der var indrettet til sove- og opholdsrum. Her var et ovalt bord med åben fod, og ved det stod fire høje stole. Der var også en lidt lavere stol og en bænk i stuen. Dynerne på sengen var af den gode hjemmegjorte slags, og man bemærker, at der på væggene var skilderier i røde rammer og en tabulet med seks glas. Desuden kan nævnes en sort kuffert med lås og Kingos ny salmebog »in octav«.

Sommeren 1707 blev meget hård for guldsmeden og hans kone. De måtte døje den tort at blive arresteret i hver sin by, og selv om de senere blev frikendt, så måtte de dog igennem meget, inden det kom så vidt.

Det hele begyndte den 24. juli, da Else kørte til marked i Holstebro sammen med Anders fra Lemtorp. Der var kommet mange folk til byen, og Else gik straks til torvet for at få solgt et stykke sribet stof, hun havde med hjemmefra. Det lykkedes også. Hun solgte det til en mand, hun ikke kendte, og nu havde hun penge på lommen. Desværre viste det sig senere, at pengene var »onde«, det vil sige falske. Det kom frem, da Else bestemte sig for at købe fire tørrede torsk, som hun ville have med hjem til sin mand i Lemvig.

Der blev stor ståhej. Christen Pedersen Skrædder var dagens mand, for det var ham, der opdagede det med de falske penge, og han lod det ikke gå stille af. Han bad Else gå med sig til byfogdens hus, men det var hun nu ikke tilsinds, så nu fik skrædderen travlt. Han bad en skomagerdreng om at holde øje med Elses færden, og selv løb han så til byfogden for at fortælle, hvad han havde opdaget. Da det var overstået, kunne skomagerdrengen fortælle, at Else var gået

ned ad gyden ved skolen og var nu ved diget ved Kirsten Andersdatters hus.

Skrædderen, skomagerdrengen og en væver, samt de nysgerrige, der efterhånden var kommet til, begyndte så jagten på den uheldige guldsmedekone. De greb fat i hende, men hun smuttede fra dem og ind ad bagdøren og ud af fordøren hos Kirsten. Nogle mente bestemt, at de havde set hende »rage i hindes Lommer« og vist også kastet noget på jorden.

Skrædderen havde greb om tingene. Han råbte, at ingen måtte røre noget, og så hankede de op i Else, og nu gik turen til byfoged Jens Tøgersen Hvas, hvor hun måtte fortælle om det solgte tøj og de købte fisk.

Hjemme i Lemvig satte man guldsmeden i husarrest med vagt både nat og dag, og der blev stillet meget pinlige spørgsmål. Var det mon ham, der havde slået de falske mønter? – Men man kunne nu godt se, at »der ikke var noget Werchtøi til at Mynte nogen slags Penge med«, og det var hverken i værkstedet eller andre steder i boligen.

Huset blev nemlig meget nøje gemmen-gået, og en sæk med to skipper rug blev forseglet. Desuden tog man en gammel skålpunds vægt med, den skulle foreløbig opbevares hos byfogden i Lemvig.

Der fulgte mange retsmøder og guldsmeden gjorde alt, hvad han kunne for at hjælpe sin kone ud af den prekære situation. Han sendte mange skrivelser til retten og lod vide, at han som en arresteret mand jo ikke kunne være sin kone til hjælp i Holstebro.

Der gik mange skrivelser mellem myndighederne i Lemvig og Holstebro og stiftamtet i Ribe, og endelig den 7. oktober 1707 kunne de berørte myndigheder sætte

navn under en skrivelse, der frikendte Else Sørensdatter og altså også guldsmeden. Hun havde jo ikke vidst, at det var falske penge, hun havde fået for tøjet, før skrædderen gjorde opmærksom på det. Man fandt, at »da efter slig hendes udførlig gjorde Siæls Eed« kunne man ikke sigte hende for omgang med falske penge.

Guldsmeden fik vel en vis oprejsning, han blev i hvert fald en af de otte mænd, der skulle vidne ved retsmøderne.

Else Sørensdatter havde modgang. Foråret 1707 fødte hun et dødt barn, så kom den famøse markedstur med efterfølgende retssag, og sit andet barn nåede hun heller ikke at få. Hun døde i januar 1709 kun 31 år gammel...

Den 12. marts samme år trolovedes Peder Jensen Soelgaard med Morten Spends ældste datter Maren, og året efter døbttes deres søn Johannes Severinus. Senere fik de datteren Else Cathrine.

I 1711 kunne guldsmeden meddele, at han nu var blevet rytter »udi kgl. Majestæts Tjeneste«, at han ikke bar paryk, hans hustru brugte ingen form for hårpynt, og de havde ikke tjenestefolk, alt dette på grund af at der skulle betales en ekstraskat. Det er også på grund af en af disse skatter, at vi får at vide, at Peder Jensen Soelgaard i 1720 får betegnelsen »en afdanket Rytter«.

Holstebro kirkebog fortæller, at guldsmedens hustru fra Lemvig blev begravet den 27. februar 1727, det må være Maren Mortensdatter Spend.

Den 24. juli samme år er guldsmeden kommet til Thisted, han var da fadder ved en dåb.

Han viedes den 15. februar 1730 i Thisted kirke til Mette Christensdatter, og et

par måneder senere døbttes sønnen Peder. Senere døbttes Nicolaj, Jens og Martha.

Guldsmed Peder Jensen Soelgaard blev jordet nord for Thisted kirke den 12. juni 1750.

ARBEJDER:

Ingen kendte arbejder fra hans tid i Lemvig. Følgende arbejde, der kun kendes arkivalsk, kan være af Soelgaard: *Hjemmeberettelseskalk* til Lemvig kirke 1725.

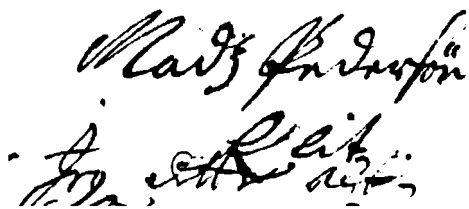
Mads Pedersen Klit

Mads Pedersen Klit, der blev døbt i Lemvig kirke den 28. oktober 1691, var søn af Peder Madsen Klit i Lemvig. Han kom i guldsmedelære og var den 3. februar 1711 svend hos guldsmed Jacob Carlsen Stur i Thisted, der tidligere havde været guldsmed i Lemvig.

Mads vendte tilbage til Lemvig, og et notabene i kirkebogen siger, at det pigebarn, som Anne Marie Cappel i 1713 fik døbt i Lemvig kirke, det var Mads Pedersen Klit far til.

Samme Anne Marie Cappel blev der ellers snakket meget om, efter at man var kommet hjem fra højmessens Marie Bebudelsesdag 1712.

Der var nemlig »mundklammeri« imellem fru Münchhausen Brochmann, der var gift med birkedommeren over Dronningborg birk, og seig. Mads Christensens tjenestepige Anne Marie Cappel. Nu kunne man desværre ikke rigtig høre, hvad der blev sagt, da der var »organist Lyd og Folchens Sang i Kirken«, men det sås tydeligt på deres gebærder med nikken og bukken, at noget var galt.

Mads Pedersens Klits underskrift dateret 15.6.1717.

De to kunne åbenbart ikke enes om at komme på plads i kirkestolen, og der hørtes både bandeord og ord som »canalie og concubine«. Byens rektor var blandt dem, der udtalte sig ved efterfølgende retssag.

»Velbaarne fru Münchhausen har jeg endnu aldrig hørt at have været en Forstyriske udi Israel eller Guds Hus, den anden som sligt forøfvat, kjender Gud self og Menigheden iligemaade.«

Han havde med egne øjne og øren set og hørt nok af grovheder, og det ville han godt bekræfte både for Gud og for godtfolk.

Med en underskrift var Mads Pedersen Klit med til at hjælpe kordegn Elias Rixen. Denne sendte nemlig »Højtærede, Velagtbare og Velfornemme Lemvigs Indbyggere en Kiærlig Hilsen« og bad dem oplyse ham om, hvordan det før havde været i Lemvig by med kordegneembedet og bedemandsstillingen. Han mente, de burde høre sammen, så der kunne komme en ordentlig løn ud af arbejdet. Mads kunne huske to kirketjenere og mente ikke, at de to embeder nogensinde havde været adskilt, det ville han da gerne skrive under på.

Mads måtte klare forsørgelsen af sin gamle moder, derimod ser det ud til, at hans to søstre var i stand til at klare sig. Borger-

skabet til at være guldsmed i Lemvig kom i orden meget sent, først i 1727 blev det udstedt.

I 1729 ses Mads Pedersen Klit at have fået en rigsdaler fra Lemvig Kirke, det var for »idelig at holde Seierværket i Gang, som der er gammel og haver faaet Skade i Branden.«

Guldsmed Mads Pedersen Klit, der var gift med Birgit Margrethe, døde 1732, 41 år gammel. Begravelsen fandt sted den 26. juni.

ARBEJDER:

Ske dateret 1715 med følgende streggravering på bagsiden af skaftet: TNSS MKFDK 1715. En ske uden datering på Lemvig Museum.

Daniel Christensen Graae

Omkring år 1700 boede en Christen Danielsen Graae med sin kone i Sønder Nisum sogn. De fik den 7. juni 1701 en dreng døbt, og han opkaldtes efter Christens far, afdøde Sognepræst Daniel Christensen Graae i Vedersø.

Gården i Sønder Nisum solgtes 1703 og senere træffes Christen i Lemvig, hvor han 1719 indgik nyt ægteskab med en enke. Christen Danielsen Graae døde i Lemvig 1734, 60 år gammel.

Sønnen Daniel kom i guldsmedelære og nævnes 1728 som svend hos Mads Pedersen Klit i Lemvig. Efter mesters død 1732 etablerede Daniel Christensen Graae sig som guldsmed i Lemvig, fik borgerskab den 23. oktober 1733 og den 23. december

Tekande udført af Daniel Graae i den ligeeknækkede stil. Hank og lågenop af træ.

Skellet mellem en tekande og en kaffekande bestemmes på kandens størrelse og form. Vil man være helt sikker, kan man, som tilfældet er med Daniel Graaes tekande, lukke låget op og se efter overgangen mellem kanden og tuden, hvor der på tekanderne er en række små huller, så tebladene skilles fra.

samme år eneretsbevilling til »at være Guldsmed udi vor Kiøbstad Lemvig og omliggende District.« Han træffes den 24. september 1734 i Nørhå kirke på Thy, hvor han viedes til Maren Christensdatter fra Freskilde.

Det gik nu ikke så godt med guldsmedens økonomi. Allerede året efter brylluppet henvendte Maren sig til myndighederne, for at der kunne komme en ordning i

stand med kreditorerne. Guldsmed Graae var nemlig »undvegen«. Der skyldtes en del penge bort, der var godtfolk, som havde indleveret sølv til at få smedet genstande af, og nu skulle der en ordning til.

Guldsmed Graae var taget til Moss i Norge og senere fulgte Maren efter. Deres navne findes i byens kirkebog fra 1737 og frem til Daniel Graaes død i 1750.

ARBEJDER:

Lågkrus dateret 1742. Vægt 1.040 g, højde 19,5 cm. I låget omkring mønten streggraveret: Hans Jensen 1742. Under bunden af lågkruset indprikket vægtangivelse: 71 lod $\frac{1}{2}$ qt. Lågkruset blev erhvervet til Lemvig Museum i april 1963

Hvis lågkruset er fremstillet i 1742, er det medens Graae var guldsmed i Norge.

Tekande. Vægt 330 g, højde 12,4 cm. Kanden blev erhvervet til Lemvig Museum i Juni 1967. LEM 1000.

2 spiseskeer, entunget med blad på laf. Vægt 38 g, længde 18,7 cm på bagsiden af skaftet følgende streggraving: JSPS KAD

Fra Graaes tid i Norge kendes desuden:

Alterkalk i Sæner kirke og *alterkalk* i Vestby kirke, som han har haft til omarbejdelse.

Bæger dateret 1742 fra Råde.

Om hans tid i Norge se Jorunn Fossberg: Gullsmeder på Moss. By og Bygd, årbok 1970, XXII bind s. 97-104.

Villads Lauridsen Lund

I årene fra 1742 til 1750 hed guldsmeden i Lemvig Villads Lauridsen Lund.

Han blev født i Ribe 1706 og var søn af bogbinder Laurids Johansen Lund og hu-

Lågkrus udført af Daniel Graae, og dateret til 1742. Det er et af de yngste lågkrus, der kendes, idet moden med at fremstille lågkrus i løbet af 1730-erne helt forsvinder.

Lågkruset er under bunden forsynet dels med Daniel Graaes mesterstempel, et sammenskrevet DG, islået 2 gange, og dels her imellem en vægtangivelse på 71 lod og $\frac{1}{2}$ qt. 1 lod = 4 quint = 14,7 gram.

stru Zidse Villadsdatter Leegård. Dåben fandt sted den 25. maj i domkirken.

Villads var yngste barn, og hans søskende hed Hans Christian, Morten og Maren. Familien boede på en gård på Adelgaden i Ribe. Hovedbygningen var på femten fag, og der var to sidelænger, hvoraf den ene blev brugt til stald. Jorden til gården bestod af nogle agre på bymarken, samt et par holmskifter.

Da Villads var 10 år gammel, døde faderen 46 år gammel. Boet blev gjort op, og det ses, at der var en del værdier. Nævnes kan bogbinderens over to tusinde bøger.

Arven blev delt i lodder og til Villads blev der 300-400 bøger, heraf 24 salmebøger, såvel danske som tyske, 100 ABC'er og en ris tyske katekismusser. Dertil kom ting af messing og kobber, dyner og pudevår med kniplinger. Han fik andel i hus og ejendom, en gammel grå ko og en kobberkedel. Desuden havde han ret til en del af de penge, man forventede skulle komme fra skyldnere i Lybeck, Fredericia og andre steder.

Arveparterne for de to yngste børn skulle blive hos moderen, som dem »med nødtørftige Føde, Klæder, Skolegang og goed Optugtelse indtil deres fulde 18te Aars Opnaaelse vilde underholde og forsuine, om Gud ellers saa længe vilde spare hende Livet.«

Moderen døde natten til den 22. januar 1726, 64 år gammel.

En del ejendele gik på auktion, og Villads sikrede sig to sølvskeer og et par speciedalere ved den lejlighed.

Villads Lauridsen Lund træffes i Ribe frem til den 21. august 1727 og ses næste gang i Holstebro, hvor han i 1731 giftede sig med broforpagter Thomas Thomasen

Lunds datter Anna. Ægteparret fik børnene Thomas Bastrup, Laurids Johan, Zidse og Elisabeth Leegård.

Konkurrencen var hård i Holstebro, hvor der foruden Villads var guldsmedene Peder Rasmussen og Johannes Isachsen Lindschou. Villads Lauridsen Lund forlod byen for at etablere sig i Lemvig. Penge havde han ikke mange af »da hans Eiende ved Ildebrand i Holstebro ere lagt i Aske.« Han havde altså været blandt de uheldige under bybrandene i 1733 og 34.

I Lemvig kom borgerskabet i orden den 21. oktober 1746.

Familien kom til at bo i et hus, der havde ti fag til gaden og et sidehus på seks fag. Der hørte et gårdrum og en lille have med til boligen.

Anna Thomasdatter Lund døde 1750. Begravelsen fandt sted den 20. marts. Guldsmeden fik en troløvelse i stand den 5. juni samme år. Det var med Kirsten Pedersdatter Hassing. Villads Lauridsen Lund benævnes som den »agtbare, velfornemme og konsterfarne seig.« Vielsen fandt sted den 28. august.

Ægteskabet blev af kort varighed. Guldsmeden døde få måneder senere og begravedes den 17. december 1750.

Hans enke blev i byen til april 1782, hvor hun rejste hen vides ikke.

ARBEJDER: Ingen kendte arbejder, der kan henføres til hans tid i Lemvig.

Følgende arbejde, der kendes arkivalisk, kan være fremstillet af Lund: *Hjemmeberettelseskalk* til Lemvig kirke 1744.

Anders Jensen Klem

Efter at have virket i Ringkøbing og Holstebro fik Anders Jensen Klem den 30. marts 1759 borgerskab til at være guldsmed i Lemvig.

Han blev født 1686 i Ringkøbing og var søn af Jens Sørensen Klem og hustru Use Andersdatter. Efter faderens død 1701 giftede moderen sig med guldsmed Johan Henrichsen Klock, og Anders, der var 15 år, er vel kommet i lære på stedfaderens værksted. Guldsmed Klock døde 1703, og fra 1710 ses Anders at være svend hos guldsmed Kierwolf i Ringkøbing. Den 9. oktober 1712 blev han gift i Ringkøbing kirke med Anne Nielsdatter. De fik en del børn, sønnen Niels blev guldsmed i Thisted.

Anders Jensen Klem fik 1713 borgerskab til at være guldsmed i Ringkøbing, men flyttede efter fire års forløb til Holstebro. Her fik han kort efter ankomsten til opgave at reparere kirkens kalk.

Guldsmeden var ivrig gæst på auktionerne og købte blandt andet ting hjem i ædle metaller, men i 1728 var det hans tur til at få effekter med. Han var nemlig kommet i gæld og måtte sælge ud. Det blev også nødvendigt at sælge de mange agre købstadsjord, han efterhånden var blevet ejer af.

Efter dette ville Anders Jensen Klem se, om der skulle være muligheder for en guldsmed i nabobyen. Han fik borgerskab i Lemvig som 73-årig, og han var nygift. Hans kone var død og han havde giftet sig 1758 med Else Jensdatter, og året efter kunne han gå til præsten for at fortælle om familieførelse. Deres søn fik navnet Mouritz Graae.

Men guldsmed Klem tog tilbage til Holstebro, hvor han døde den 3. oktober 1767.

ARBEJDER: Ingen kendte arbejder fra hans tid som guldsmed i Lemvig.

Andreas Thomsen Colding

Andreas Thomsen Colding, der var født omkring 1730, var guldsmed i Lemvig fra november 1777 til maj 1780.

Han ses første gang som fadder ved en barnedåb i Ringkøbing i 1755. Tog til hovedstaden, hvor han 1764 var guldsmedesvend, men 1769 er han tilbage i Ringkøbing. Her blev han til sin død, kun afbrudt af de få år i Lemvig.

Der ses ikke meget til ungkarlen, guldsmed Andreas Thomsen Colding. Han var fadder ved en enkelt barnedåb og sås af og til på auktionerne. Som ældre benævnedes han stadig som guldsmed, men gled efterhånden over i de ubemidlede rækker og måtte flytte fra sted til sted.

Andreas Thomsen Colding er ikke omtalt hos Bøje.

ARBEJDER: Ingen kendte arbejder.

Rasmus Weide

Rasmus Weide kom til Lemvig som guldsmed i 1785 og var der til 1789.

Han var søn af forpagter Anders Rasmussen og hustru Else Marie Weide på Krogsdal i Nørre Felding ved Holstebro.

Violinformet spiseske fremstillet af Rasmus Weide.

I 1763 var der smitsom sygdom på egnen og på Krogsdal døde Rasmus' mor, to af hans søskende og en tjenestekarl. Forpagteren og alle gårdens tjenestefolk lå syge i længere tid, og ingen turde komme dem nær på grund af smittefare.

Forpagterens to drenge, Rasmus og Hans Weide, blev sendt til familien i Horsens, og senere fulgte faderen efter.

I 1778 var Rasmus Weide svend hos guldsmed Joachim Weller i Holstebro, der havde tilknytning til Horsens.

Han tog 1780 tilbage til Horsens, men i 1784 er Weide igen svend i Holstebro.

Den 17. november 1785 viedes han i Holstebro kirke til jomfru Anne Dorothea Meier, og guldsmed Joachim Weller var forlover.

Samme år fik Rasmus Weide borgerskab til at være guldsmed i Lemvig, og parret kom til at bo i Vestergade. Her fødtes datteren Else Marie, opkaldt efter guldsmedens mor. Hun døbttes ved moderens kiste den 6. oktober 1786, og præsten gav Anna Dorothea det skudsmål, at hun var en gudfrygtig og god kone. – Barnet døde, da det var tre måneder gammelt.

Spiseskeen er på bagsiden stemplet 4 gange med Rasmus Weides stempel, et RW.

Rasmus Weide tog 1789 til København, hvor han blev svend hos guldsmed Andreas Holm i Laksegade.

Han blev senere syg, og en indlæggelse på Frederiks Hospital blev nødvendig. Her døde han natten til den 9. april 1792, en måned før hans tidligere mester i Holstebro døde.

Ved skiftesamlingen hos guldsmed Holm var guldsmedesvend Christen Poulsen Sørup tilstede, og han kendte ingen, der kunne

arve Rasmus Weide. Han havde kun fået at vide, at Weide havde været gift i Jylland og der havde mistet både kone og barn.

Så skulle der ses på den afdødes ejendele. Han havde kun haft det mest nødvendige med på hospitalet, det var frakke, bukser, nathue, strømper og tøfler.

På logiet hos guldsmed Holm så man først på sølvtøngene, der var et lommeur, sko- og knæspænder, nogle skeer, 24 knapper, en stokkeknop, en signet og kæder til porcelænsbiben.

Derefter gennemgik man, hvad der var i guldsmedens sælskindsuffert og andre steder i lejligheden. Der var både fine og grove beklædningsgenstande. Ret velklædt må Rasmus Weide have været. Der nævnes hvide bomuldstrømper, silkestrømper, hvid kipret vest og mange ærmer og kraver foruden kulørte halsklude og silketørklæder. Han havde også haft tolv kulørte lommetørklæder.

Til brug ved nattetid var der 14 natskjorter og nogle huer.

Der var sko, støvler, trekantede og runde hatte og mange andre dele.

ARBEJDER:

Potageske. Vægt 140 g, længde 38 cm. LEM 3301. 2 spiseskeer dateret 1786. 1 spiseske uden år med streggravering på bagsiden af skaftet: NMB. LEM 310.

1789		13
Carl P. Appelblad	8	12
John Johns Sen	3	1
Jean Carrey	3	1
Laf. Høe	2	1
W. Weide	2	1
C. L. Klugling	2	1
P. Lund	2	1
Benedix Gylden		
J. H. Malm		
J. G. Sprinckhorn		
V. T. Ferrin		

Købte af Guldsmeden 1790.

I Bog over guldsmedesvendenes indbetalte »halve ugelønspenge«, Guldsmedearkivet nr. 1 1745-1862, har Rasmus Weide skrevet sit navn i året 1789, det år han tog til København og blev svend hos guldsmed Andreas Holm.

Orden på middelalderen

I sensommeren 1982 tog vi hul på det projekt, der går under den lidt firkantede betegnelse »Middelalderregistrering i Ringkøbing Amt«. Arbejdet blev muliggjort, fordi amtsmuseumsrådet havde bevilget et beløb, der kunne lønne en magister i en måned og dække en del udgifter til materialer, fotokopiering og kørsel i denne sammenhæng. En skitse til projektet havde ligget færdig siden 1980, så det var bare at gå igang.

Tanken var, at man ved at indsamle alle tilgængelige oplysninger om området, dvs. det nuværende Ringkøbing amt, i middelalderen, såvel det skriftlige, historiske kilde-materiale som det arkæologiske, og anbringe disse oplysninger i topografisk orden, ville tilvejebringe et værdifuldt arbejdsredskab. Det ville nærmest kunne sammenlignes med Nationalmuseets sognebeskrivelse for oldtiden¹, som forhistoriske arkæologer næsten betragter som en selvfølge, men som ikke har nogen parallel for middelalderens vedkommende. Behovet for at få en sådan beskrivelse til også at dække middelalderen er blevet mærkbart i de senere år og vil sikkert føles stærkere efterhånden som antallet af anlæg, der undersøges, fra middelalder og renæssance forøges. Det er hensigten også efterhånden at tage købstæderne med, men her er man sjældent

så dårligt hjulpen som i landsognene, da de fleste købstadshistorier giver en rimelig indføring i byernes middelalderhistorie.

Baggrunden

Inspiration og ideer til et projekt som dette har i de senere år kunnet hentes flere forskellige steder.

I 1974-75 begyndte en gruppe middelalderarkæologistuderende således at samle alle tilgængelige oplysninger om Horsens i middelalderen². Det blev til en slags pilotprojekt for det senere projekt »Middelalderbyen«, der siden 1977 har kørt under Statens Humanistiske Forskningsråd og nu nærmer sig sin afslutning. Her har målet på sin vis været videre end for det foreliggende projekt, eftersom det dels drejede sig om at »øge vort sparsomme kendskab til de danske byers alder og ældste topografiske udvikling ved en tværvidenskabelig indsats, hvor historikere og arkæologer i et nært samarbejde gør status over den tilgængelige viden om byerne og søger nye veje for byforskningen«, dels at iværksætte et antal mindre arkæologiske undersøgelser på steder i byerne, hvor man ved grundig analyse af det foreliggende materiale måtte forvente at kunne få svar på nogle væsentlige spørgs-

mål³. Den del af projektet, der holder sig over jorden, svarer ganske til vores, men der er ikke påtænkt udgravninger som led i det egentlige projekt – de kommer forhåbentlig senere.

En lignende indsamling af alle tilgængelige oplysninger foretog jeg selv i 1977-79 vedrørende de danske valfartskirker i middelalderen og de første årtier efter reformationen⁴. Her var der tale om lokaliteter både i købstæder og landsogne og relativt jævnt fordelt over hele landet. Navnlig for landsognenes vedkommende viste det sig, at et arbejdsredskab som det, vi sigter mod, ville have gjort mangt og meget lettere.

Ikke alene for den enkelte forsker, der søger oplysninger om et begrænset emne, vil det være nyttigt at kunne finde disse samlet, også for museerne i deres arbejde med et områdes tidlige historie vil det være en hjælp at kunne søge oplysninger om enkelte lokaliteter. I Ringkøbing amt har de tre museer, som er bemandede med arkæologer, nemlig Holstebro, Herning og Ringkøbing, påbegyndt en bebyggelsehistorisk undersøgelse i en række udvalgte sogne i de enkelte museers områder.

Selvom undersøgelsen primært beskæftiger sig med bebyggelsen i forhistorisk tid, vil oplysninger om forholdene i sognene i den tidlige middelalder sandsynligvis kunne kaste lys over adskillige problemer. Og sydligt i amtet, på Skjern Museum, har man planer om nærmere at få belyst forholdene omkring den kongelige borg Lundenæs, den mulige kongsgård i Lønborg, bispens Lønborggård og overgangen over Skjern Å i middelalderen, hvor også laksefiskeriet i åen spiller en vigtig rolle, som vi ikke ved så meget om. I disse gårdanlæg vil man gerne

foretage nogle arkæologiske undersøgelser, men her – som mange andre steder – vil det være fornuftigt at vente med at sætte skovlen i jorden, til alle de andre oplysninger er indsamlet og bearbejdet for at få et optimalt udbytte af noget så bekesteligt som udgravninger.

Den voksende interesse for middelalderen i bred almindelighed har selvfølgelig gjort sit til at sætte et projekt som dette igang, men også det, at der efterhånden blandt de anlæg, museerne udgraver, fordi de dukker op ved mark- eller anlægsarbejder, er anlæg fra middelalder og renaissance⁵. Tidligere var man ikke så interesseret i disse forekomster fra historisk tid, men nu udgraves de på linie med de forhistoriske anlæg. Og her mangler vi så tit et overblik over forholdene i Vestjylland i perioden for at kunne sætte anlæggene ind i en større sammenhæng.

Sognene

Som ovenfor nævnt var man allerede igang med en bebyggelsehistorisk/arkæologisk undersøgelse i udvalgte sogne, så da arbejdet med projektet skulle begynde, var det naturligt at starte i et eller flere af disse. Valget faldt på Borbjerg og Vinding sogne i Holstebro Museums område, Borbjerg som eksempel på et »rigt« sogn for størstedelen beliggende på den frugtbare jord i det unge morænelandskab nord for isens hovedopholdsline, og Vinding sogn som et mere gennemsnitligt vestjysk sogn på den magrere agerjord i det gamle landskab på Skovbjerg Bakkeø. Vinding blev dog lagt på hylden efter de indledende sonderinger, da materialet fra Borbjerg viste sig noget

større end ventet og mere end tilstrækkeligt til den afsatte tid i denne omgang. For at antyde forskellen mellem de to sogne kan det nævnes, at mens der for Vinding sogns vedkommende er omtalt ca. 20 stednavne i skriftlige kilder før 1550, er det tilsvarende tal for Borbjerg ca. 40.

Disse tal *behøver* ikke at afspejle en tilsvarende forskel i kildemængden, men gør det nu nok alligevel. Borbjerg vil nok vise sig at ligge i den øverste tredie- eller fjerdedel af amtets landsogne med hensyn til skriftlige kildeoplysninger og er altså ikke noget typisk eksempel på et vestjysk sogn.

Indsamlingen – lokalhistorisk litteratur

Selvom målet var veldefineret – *alt* – måtte begyndelsen blive lidt søgende. De gængse bibliografiske hjælpemidler blev brugt til eftersøgning af den lokalhistoriske litteratur for at få lidt føling med sognet og herredet (i dette tilfælde både Hjerm og Ginding herreder, da sognet har været delt mellem disse to). Det må være naturligt, at der for hvert sogn, vi indsamler oplysninger om, også kommer til at foreligge en rimeligt fyldig og ajourført litteraturliste. Der er sjældent ret meget at hente for middelalderens vedkommende i de forskellige sognehistorier og anden lokalhistorisk litteratur, men der findes heldigvis undtagelser, og for Borbjerg sogn en af de helt lysende, sognet er nemlig dækket af O. Nielsens Historisk-Topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder fra 1895. Skønt noget til års og sine steder overhalet af nyere forskning har Borbjerg-afsnittet været en solid støtte undervejs.

De centrale arkiver

Amtsmuseumsrådet har tidligere financieret kopiering af materiale i de centrale arkiver, bl.a. Nationalmuseets 2. afdelings topografiske arkiv, og det relevante materiale herfra kunne nu trækkes frem. Fra Borbjerg sogn er der mest om restaurering af kirkens rige inventar, men også lidt om præstegården, Borbjerg Holmgård og to grundige beskrivelser af St. Hessel voldsted (herredsberejningerne 1877 og en besigtigelse af M. Mackeprang i 1911).

Der foreligger ikke oplysninger om middelaldergenstande fra Borbjerg sogn i Nationalmuseets 2. afdeling.

Også fredningsregistret vil blive gennemgået, dette er kun sket for en del af sognet indtil videre, nemlig den del der ligger på målebordsblad 2105.

Der er slet ikke set på ældre kort endnu, men her er et område, som vil kunne give værdifulde oplysninger sammenholdt med de allerede indsamlede.

De skriftlige kilder

Så begyndte jagten på de skriftlige kilder. Det er et lidt særpræget håndværk at søge middelalderkilder systematisk for en lokalitet, så for den uindviede kræver det nok lidt forklaring.

Næsten alle kendte middelalderlige dokumenter er trykt, i hvert fald indtil 1513. Rygraden i systemet er Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis (Fortegnelse over Danmarks breve fra middelalderen med udtog af de hidtil utrykte)⁶, som netop rækker til begyndelsen af 1513. Her finder man under udstedelsesdato og

-år henvisninger til de steder, hvor dokumenterne er trykt (hvis de ikke er det i selve Repertoriet), og så finder man frem til de værker, det drejer sig om. Det går i langt de fleste tilfælde smertefrit, men der kan være tale om svært tilgængelige værker, og så må man væbne sig med tålmodighed. Ydermere har der skullet findes oplysninger i materiale, der ikke er egentlige dokumenter, i f.eks. regnskaber og jordebøger. Og efter 1513 er man henvist til diverse arkivregistraturer og andre hjælpemidler. For overhovedet at finde dokumenterne må man have en indgang til dem, og fremfor at benytte sig af Repertoriums stednavneregister kan man hente hjælp hos stednavneskærterne, for Institut for Navneforskning har registreret alle forekomster af stednavne i middelalderen. Borbjerg sogn er dækket af det i 1976 udkomne bind af Danmarks Stednavne², så her kunne man hente en navneliste, som kunne bruges som udgangspunkt for den videre kildesøgning. Det viste sig nu, at ikke alle forekomster af navne i sognet i middelalderen var registreret, så gennemgang af registre i kildeudgaverne kunne ikke helt undgås, men så vil projektet til gengæld også kunne supplere navneforskningsinstitutets materiale. Dette har i korthed været fremgangsmåden, og der skal ikke her nøjere redegøres for de vanskeligheder, man også løber ind i, for der er huller i systemet og undtagelser fra reglerne – og de tager mest tid.

Principielt er alle kildesteder taget med op til 1550, men efter 1513 er der enkelte utrykte kilder, der kun er medtaget i registret eller i uddrag efter O. Nielsen 1895. Enkelte kilder efter 1550 er medtaget, når det skønnes formålstjenligt³.

Kartotekskortene

Alle disse kildetekster og andre oplysninger er så sat på kartotekskort i A4-format. Kortet har langs overkanten og i højre side en række rubrikker til standardoplysninger som sogn og herred, anlægstype, datering o.s.v. Enkelte rubrikker kan ikke udfyldes for middelalderstoffet, men stort set er det de samme oplysninger, man vil have brug for i oldtid som middelalder. Resten af kortet er så til den egentlige tekst, hvadenten det nu er en indklæbet kildetekst, en beskrivelse af en genstand eller et anlæg med eller uden foto.

Og her er vi så nu. Vi har samlet langt størstedelen af materialet, klippe-klistrearbejdet med kortene er knap tilendebragt, og enkelte kilder er ikke kopieret, enten fordi et sjældent kildeværk endnu ikke har kunnet fremskaffes, eller fordi kilden er blevet glemt i første omgang. Men vi kender dem og får dem med i næste runde. Der ligger ca. 120 kartotekskort fra Borbjerg sogn, men flere vil komme til, bl.a. kort med krydshenvisninger mellem stednavnene (hvis tre navne er nævnt i samme kilde, vil der ofte kun være et kort med teksten og så to med henvisninger til den). Også beskrivelse og fotos af jordfund mangler endnu.

Jeg skal ikke her forsøge at skrive Borbjerg sogns historie i middelalderen på grundlag af det samlede materiale, men det kan gøres nu.

Middelalderarkæologi er i nogle henseender et ungt fag i forhold til den forhistoriske arkæologi. Der har i mange år været forsket flittigt i kirker og borge, kirkeinventar og genstande fra dagliglivet og i de sidste årtier i stigende grad i byernes forhold, men

det finmaskede net af oplysninger om landet som helhed, som sognebeskrivelsen giver for oldtiden, har vi ikke. Det nu påbegyndte registreringsprojekt skulle gerne give os noget, der ligner, for middelalderens vedkommende i Ringkøbing amt. Det vil tage tid og koste penge, men det vil også være en kolossal landvinding for middelalderforskningen.

Noter:

1. Sognebeskrivelsen, som sorterer under Nationalmuseets 1. afdeling, er oprettet i forbindelse med herredsberøjsningerne, som påbegyndtes 1873. Den består af et sæt målebordsblade (1: 20.000) over Danmark med indtegnings og nummering af findesteder for forhistoriske anlæg og genstande. Til kortene hører en kort beskrivelse af de enkelte findesteder ordnet sognevis inden for herred og amt. Den kortfattede tekst indeholder henvisninger til andre arkiver, inventar-numre, journalnumre m.v. (efter Centralregistrering, udg. af Statens Museumsnævn, FFF, Nationalmuseet, 1979). Mange lokalmuseer har fået kopieret materialet til eget brug og følger selv oplysninger til.
2. O. Olsen: Perspektiver for dansk middelalderarkæologi, p. 8, og Claus Andreasen m.fl.: Horsens - en middelalderbys udvikling, p. 41-58, begge artikler i Hikuin 3, 1977.
3. Ti byer, Projekt Middelalderbyen, Statens Humanistiske Forskningsråd, Maj 1980, p. 3 ff.
4. Susanne Andersen: Danske middelalderlige valfartskirker og -kapeller, upubliceret specialeafhandling, Aarhus Universitet 1979, uddrag i rapporten fra Nordisk kollokvium for latinsk liturgiforskning V, Inst. for Kirkehistorie, Aarhus Universitet 1982, p. 170-186.
5. Se f.eks. Hans Rostholm: Et vejanlæg fra 1500-tallet, FRAM 1982, p. 41-56.
6. Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis, Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte, 1. Rk. I-IV ved Kr. Erslev, 1894-1912, 2. Rk. I-IX ved William Christensen, 1928-39.
7. Stednavne i Ringkøbing Amt, Danmarks Stednavne nr. 17, 1. halvbind, Kbh. 1976, p. 164-172.
8. Der er fundet og kopieret kildesteder i flg. kildewærker o.lign.:
 Danske adelige Brevkister, Registraturer fra det 15.-17. Aarhundrede, ved A. Thiset, 1897.
 Danske Kancelliregistranter 1535-50, ved Kr. Erslev og W. Møllerup, 1881-82.
 (Nye) Danske Magazin, (1.& 2.&) 3. ff Rk., 1745 ff.
 Diplomatarium Danicum, 1. ff rk. 1938 ff.
 Fru Eline Gøyes Jordebog - -, ved A. Thiset, 1892.
 Gamle jyske Tingsvidner, udg. af O. Nielsen, 1882.
 Hardsyssels Diplomatarium, ved O. Nielsen, 1893.
 Kancelliets Brevbøger 1551-1660, 1885-
 Kong Frederik I.s danske Registranter, ved Kr. Erslev og W. Møllerup, 1879.
 Kong Valdemars Jordebog, ved Svend Aakjær, I-III, 1926-45.
 Kronens Skøder 1535-1765, I-III, 1892-1955.
 Lokalkirker til 1559, Geistlige Arkiver II, ved Thelma Jexlev, 1977.
 O. Nielsen: Historisk-Topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder, 1895.
 Repertorium, se note 6.
 Ribe Oldmoder (Avia Ripensis), Samling af Adkomster - -, ved O. Nielsen, 1869.
 Samlinger af publice og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve - -, udg. af Hans de Hofman, Tom. III, 1759.
 Terpager, Peder: Ripæ Cimbricæ - -, 1736.
 De ældste danske Archivregistraturer I-V, 1854-1910.
 Yderligere er sognebeskrivelserne fra flg. værker medtaget:
 Præsteindberetninger til Ole Worm, I, Indberetninger fra Aalborg og Ribe Stifter 1625-42, udg. af Landbohistorisk Selskab ved Frank Jørgensen, 1970.
 Erich Pontoppidan, Den Danske Atlas I-III, 1763-67, fortsat af Hans de Hofman IV-VII, 1768-81.

Holstebro Kunstmuseum

Holstebro Kunstmuseum viser kunst herhjemme fra og fra den store vide verden. Mange slags kunst – maleri, skulpturer, grafik, keramik, tekstiler. Nutidig dansk kunst, ældre kunst fra Afrika og oldgammel keramik fra Peru's oprindelige kulturer.

Provinsmuseet og verdenskunsten

Holstebro Kunstmuseum har fået sin særlige identitet blandt danske kunstmuseer ved at vise og betragte kunsten som et alment-menneskeligt og universelt fænomen. Derfor vises dansk kunst, udenlandsk kunst og eksotisk kunst side om side i et nært nabo-skab. Udgangspunktet er dét, at kunsten ikke udelukkende er afhængig af tid og sted, men kan springe over landegrænser og århundreder.

Mønstre på oldgamle krukker og vaser fra Sydamerika genfinder man i moderne vesterlandsk tekstilkunst.

Afrikas manende masker stirrer kraftfuldt på beskueren fra billeder fra 1940'erne af danske kunstnere, og fra grafiske arbejder af Henri Matisse og Pablo Picasso.

Menneskedyret – halvt menneske, halvt dyr optræder i afrikanske masker, som dekoration på keramik fra Peru, på figurer fra Bali og i Picasso's enkle, men utrolig udtryksfulde streg.

Her er kunst, der er skabt til at indgå i religiøse og kultiske sammenhænge, og kunst der er blevet til udelukkende ved kunstnerens individuelle fordybelse og afprøvning af koloristiske og formmæssige udtryksmuligheder.

Abstrakt, nonfigurativ kunst på den ene side og billeder af landskaber og figurer af menneskeskikkelsen på den anden viser kunstens mangfoldige udtryk, men kan trods den ydre forskellighed være båret af en fælles kunstnerisk bestræbelse, der bunder i en alvorlig og tålmodig fordybelse i naturen og dens former samt i et bevidst arbejde med det kunstneriske udtryk.

Mens kunstsamlingerne ikke er bundet af tid og sted, så er museet som sådan. Holstebro Kunstmuseum ligger i Hardsyssel, indgår i samarbejdet med de andre museer i Ringkøbing Amt og betjener det samme publikum.

En af forudsætningerne for museets universelle indhold var netop, at der lå en særlig idé i – som det eneste sted udenfor hovedstaden – at vise store sammenhængende samlinger af kunst fra den tredje verden.

Sammenstillingen af dansk og udenlandsk kunst samt samspillet med de øvrige museer i amtet giver mulighed for, at museets lokale publikum kan fornemme berøringsflader og temaer, der angår livsudfol-

delsen såvel i Afrikas urskove som ved Storåens bredder.

Denne tankegang er udmøntet så præcist af den afrikanske samlings skaber, Holm Olsen, der på et kort over Europa og Afrika har indtegnet de afrikanske skulpturområder og ved at trække linjer op til Hardsyssel har påvist, at »Holstebro ligger lige lodret over det afrikanske skulpturområde.«

Kunsten og byen

Historien om Holstebro Kunstmuseum går tilbage til 1965. Da beslutter byrådet at tage skridt til at oprette en kunstsamling med henblik på etablering af et kunstmuseum. Samtidig tilknyttes kunsthistorikeren og forfatteren Poul Vad som kunstnerisk konsulent for byen, og det er Poul Vad, der i de følgende år lægger linjen for museets kunstsamlinger.

Allerede i forsommeren 1967 kan kunstmuseet slå sine døre op for publikum.

Ved hjælp af indkøb, deponeringer og lån er der skabt en sammenhængende kunstsamling.

Museet indrettedes i en statelig herskabsvilla beliggende i en stor park på Sønderland i den sydlige del af Holstebros bymidte. Villaen var opført i 1905 til byens store tobaksfabrikant, Søren Færch, af arkitekten Andreas Clemmensen i flot nybarok stil med pilastre, søjler og store rundbuefronter over facaderne.

Samtidig med etableringen af museet blev der indkøbt kunst til ophængning og opstilling ude i byen – på torve og pladser, i offentlige bygninger, skoler m.m.

Med til at tilvejebringe det økonomiske grundlag for denne kunstoffsiv var det

nyoprettede Statens Kunstfond. Som bekendt blev Statens Kunstfond oprettet i 1965 under megen debat og med voldsomme protestadresser til følge. Fra Holstebro Kommune tog man tidligt kontakt til kunstfonden, og der indledtes en periode, der af Kunstfondens daværende formand karakteriseredes som »Holstebro æraen«. En betragtelig del af Statens Kunstfonds samlede bevilling gik i de første år som tilskud til indkøb af kunst til byen. Man lagde vægt på at indkøbe værker af de samme kunstnere, der var repræsenteret på kunstmuseet.

Store udsmykningsopgaver blev udført af Erik Thommesen, Ejler Bille, Anna Thommesen og Albert Mertz – alle kunstnere, som kan studeres fyldestgørende i museets samlinger.

Den første udsmykningsopgave, Statens Kunstfond var involveret i, var »knælende dreng« af Astrid Noack, der blev opstillet i 1966 på Store Torv.

Senere opstilledes endnu to figurer af Astrid Noack ude i byen, mens museet kunne vise en fin samling bronzefigurer i museumsrummene.

Og i 1982 kronedes denne udvikling ved, at Astrid Noacks legatfond deponerede hele Astrid Noacks livsværk – omkring 100 originale gipsfigurer – i et tilgængeligt studiemagasin på museet med senere overdragelse for øje.

Denne sammenhæng mellem byens kunst og museets bevirker, at museet i egentligste forstand er funderet i det lokale miljø og giver mulighed for et grundigt og supplerende kendskab til kunstnere, hvis værker man til daglig ser i en helt anden forbindelse – som udsmykninger – ude i byen.

Museumsvillaen med Astrid Noacks bronzefigur af Anna Ancher foran hovedindgangen.

Dansk nutidskunst

Under opbygningen af et museum med den hensigt at vise kunsten som et universelt fænomen var det væsentligt med en bevidst holdning til de mange forskellige kunstneriske udtryksmåder, der blev samlet under ét tag. Poul Vad fortæller (KUNST OG MUSEUM, 12. årg. nr. 2 efterår 1977):

»Den meget store spredning, det medførte, ville til gengæld på anden måde kræve koncentration og overskuelighed, for at resultatet ikke skulle blive rod og forvirring.

Det blev i første omgang til planen om tre samlinger: en samling nyere dansk kunst, omfattende ganske få navne, som til gengæld hver for sig skulle være fyldigt, ja helst dækkende, repræsenteret; en samling udenlandsk grafik af store kunstnere fra dette århundrede, og endelig en samling af afrikansk kunst, som netop er et af de områder, der har fundet plads i de etnografiske museer, og som her vistnok for første gang i større omfang ville blive draget ind som en ligeberettiget del i en billedkunstnerisk sammenhæng.«

Samlingen af nyere dansk kunst omfatter perioden efter 1930 og er bygget op omkring fyldige samlinger af malerne Ejler Bille, Lauritz Hartz, Henry Heerup og Albert Mertz samt billedhuggerne Astrid Noack og Erik Thommesen. Disse stamkunstnere er senere blevet forøget med en fyldig op-hængning af maleren Harald Leth. Desuden består denne samling af et mindre antal arbejder af Anna Thommesen, Gertrud Vasegaard og Gutte Eriksen.

Disse kunstnere er umiddelbart ret forskellige, og deres arbejder spænder fra naturalistiske landskabsmalerier til abstrakte kompositioner. Herved giver museets permanente samlinger indtryk af karakteristiske tendenser i moderne dansk malerkunst. Men museet forsøger på ingen måde at dække alle tendenser. Tværtimod er der en fælles kunstnerisk grundholdning over de udstillede arbejder – en bevidst arbejden med kunstværkets koloristiske og rummæssige muligheder på trods af den umiddelbare forskellighed i udtrykket.

Både landskabsmaleren Lauritz Hartz og den abstrakte maler Ejler Bille er med Poul Vads ord: »... to koloristisk begavede malere, og det er karakteristisk for dem, at de har kunnet bevare og uddybe den koloristiske friskhed og intensitet, de næsten har ejet fuldt udviklet fra starten.« (P. V. i KUNST OG MUSEUM, 12. årg. nr. 2 efterår 1977.)

Også mellem Astrid Noack og Erik Thommesen er der tale om et indre fællesskab og en fælles holdning til skulpturens liv og dens afhængighed af naturen og det menneskelige legeme.

Mange af museets kunstnere var medlemmer af kunstnersammenslutningen MARTSUDSTILLINGEN, der udstillede hvert eller hvert andet år i perioden 1951-1981. Det gælder for Ejler Bille, Erik og Anna Thommesen, Harald Leth og Gertrud Vasegaard. Det er karakteristisk for dette udstillingsfællesskab, at det omfattede kunstnere med vidt forskellige udtryksformer, men med en fælles holdning til kunsten og det kunstneriske arbejde. På den første Martsudstilling var Astrid Noack med for derved at antyde et perspektiv bagud for den unge kunstnersammenslutning.

For museets stamkunstnere gælder det, at man bestræber sig på at vise kunstnernes hele udvikling ved en omfattende repræsentation af værker af høj kvalitet.

Masker og Matisse:

Foruden samlingen af dansk nutidskunst kan museet give eksempler på moderne udenlandsk grafik. Også her er der tale om hele serier af de pågældende kunstnere, der repræsenterer højdepunkter indenfor udviklingen af den moderne kunst i dette århundrede: Marc Chagall, Alberto Giacometti, Henri Matisse og Pablo Picasso.

Af Pablo Picasso ejer museet 15 raderinger fra den berømte Vollard-Suite 1930-37, hvor kunstneren i en meget enkel streg gengiver modelstudier fra kunstnerens atelier, samt en række mere burleske optrin. Af Picasso har museet netop i sommeren 83 erhvervet 66 originale grafiske arbejder fra 1968, der udgør serien La Celestine.

Øverst: Pablo Picasso: Kvinde og minotaur, radering, 1933. Nederst: t.v. Gaudafugl fra Bali, t.h. Pumahoved, 28,5 cm høj fra Peru, Mochica kultur ca. 200 f.Kr.-600 e.Kr.

Udsnit af Astrid Noack samlingen. På væggen keramiske billeder af Kirsten Christensen.

Af Henri Matisse ejer museet serien »Jazz« – ialt 20 originale litografier, der er trykt på baggrund af kunstnerens originale papirklip. Serien er blevet til i årene 1943–47 og gengiver indtryk af cirkusliv og af Stillehavets plante- og klippeformer i et rytmisk forløb af farver og former.

Picasso og Matisse repræsenterer hver sin hovedtendens indenfor den moderne kunst. Begge havde de private samlinger af afrikansk kunst.

Den afrikanske kunst har haft stor betydning for udviklingen af den moderne kunst i

det tyvende århundrede. De unge europæiske kunstnere brød med den store historiske tradition og søgte et oprindeligt og kraftfuldt udtryk. Det fandt de i den ægte afrikanske kunst, der med sine masker og fabelagtige figurer virkede chokerende anderledes på samtiden. De unge kunstnere blev tiltrukket af den gamle oprindelige kunst fra Afrika, hvor det ikke er den ydre lighed, der interesserer kunstsaberne, men om, hvorvidt afbildningen giver en sand karakteristik af den pågældende person eller dyrs sjæl og ånd. Den afrikanske kunst ud-

trykker en magisk kraft og en sjælelig styrke, der gav stødet til udviklingen af det moderne maleri i Europa. I den afrikanske kunst har hver genstand sin konkrete funktion, der griber ind i dagligdagen, hvad enten det drejer sig om at holde dens ejer på god fod med forfædrene eller hjælpe ham til at få høsten bjærget hjem i tide.

Når det på Holstebro Kunstmuseum er muligt at vise en meget stor og fremragende samling af afrikansk kunst, skyldes det billedhuggeren Poul Holm Olsen. Lige siden studieårene har Holm Olsen samlet på afrikansk kunst og erhvervet genstande både på Loppetorvet i Paris, i Danmark og på rejser i Afrika.

Ved museets oprettelse kom man i kontakt med Holm Olsen, som deponerede sin samling på dengang ca. 200 genstande på museet. Siden er samlingen vokset til næsten 1000 genstande og er nu som testamentarisk gave skænket til museet. Holm Olsen er ikke holdt op med at samle på afrikansk kunst, der kommer stadig nye figurer og genstande til. Samlingen udstilles ikke som etnografiske genstande, der fortæller om levilkår og anvendelse, men som kunstværker, der ved selve deres form og udtryk fortæller noget basalt om menneskelig udfoldelse.

Peru keramik og Bali kunst

Museets samling af keramik fra Peru består af omkring 80 stykker pottetøj fra tiden før Columbus – og med ham europæerne – opdagede Amerika. Det er således den oprindelige indianske kultur i Sydamerika, vi præsenteres for i smukt formede og dekorerede krukker, vaser og beholdere. Der er

Udsnit af kunstmuseets Afrika samling.

tale om gravtøj, der har fulgt med de døde på den sidste store rejse.

Der er stor rigdom og variation i denne samling, som viser spændvidden i den oprindelige peruvianske kunst. I århundrederne efter Kristi fødsel udvikler såvel nordkysten som sydkysten hver sin raffinerede stil indenfor keramikken. Den nordlige Nazca kultur udvikler en rigt varieret dekoration med ornamentale mønstre og figurer med stor vægt lagt på selve det koloristiske. I den sydlige Mochica-kultur er det især keramikens skulpturelle form, der arbejdes med. Krukker, skåle og beholdere får form af dyr og figurer eller udstyres med dristige stigbøjlehanke eller små stiliserede templer med figurer. Den peruvianske

Ejler Bille: Brunt maskebillede, 1941.

samling er en gave til museet fra ægteparret Ole og Marie Hammer, begge zoologer, der har rejst meget og indsamlet kunst mange steder fra. De har netop overdraget museet en fin samling på ca. 100 stykker keramik fra Sydøstasien, som vi vil stille op i den kommende tid.

Den rige og dramatiske kultur i det tidligere fyrstedømme på Bali i Indonesien er det også muligt af stifte bekendtskab med på museet. At samlingen overhovedet findes på kunstmuseet, skyldes ægteparret Agnete Therkildsen og Ejler Bille. Gennem snart 20 år har de været begejstrede og fascinerede af Bali og dens fabulerende og fantastiske kunst. Man kan se på deres kunst, at de er blevet inspireret af opholdet på Bali, og de har erhvervet en fin samling af kunst fra Bali, som de senere har skænket til museet.

Samlingen omfatter bemalede træfigurer, masker og andre genstande, som tempelinventar, billedtæpper og astronomiske kalender. Det er en ekspressiv, farvestrålende og dramatisk kunst – fuglekonger, bevingede løver, danserinder og dæmonher-skere – der giver tydelige mindelser om den stærke stilling, drama og dansekunst på Bali har haft gennem århundreder.

Desuden har museet som gave fra keramikeren Christian Poulsen modtaget en lille samling tempelmalerier fra Tibet samt 77 tibetanske bloktryk.

Det er således mangfoldige samlinger, museet råder over – og flere kan komme til. Måske ud i fremtiden vil en lille samling antik græsk kunst finde plads på museet. En samling fra Europas oldtid ville være et fint supplement til de store eksotiske samlinger og give et perspektiv bagud. Men ellers er det meningen at opretholde balancen mellem nutidig dansk kunst og samlinger af kunst fra den tredje verden.

De unge

Samlingen af dansk nutidskunst omfatter primært kunstnere, der brød igennem i 1930'erne og 40'erne, og hvis livsværk strækker sig frem til de allerseneeste år. Men desforuden er museet ved at opbygge en samling af yngre danske kunstnere.

Foreløbigt har museet indkøbt værker af grafikerne Hanne Sejrobo Nielsen og Pia Schutzmann samt af billedhuggeren Lisbeth Nielsen og af Kirsten Christensen, der arbejder med keramiske billeder.

Også her er der tale om et lille antal kunstnere, som museet bestræber sig på at vise en række arbejder af.

Perusamlingen.

Også samlingen af unge kunstnere viser forskellige tendenser og tilgangsvinkler i aktuel dansk kunst, samtidig med at de har en fælles grundholdning til den kunstneriske skaben.

Foruden at bearbejde og forøge de faste samlinger arrangerer museet hvert år en 6-8 særudstillinger. Det er tanken, at særudstillingerne skal supplere og uddybe de permanente samlinger, men også give eksempler på moderne dansk og udenlandsk kunst. Samtidig er det tanken, at museet ved særudstillinger skal tage sit udgangspunkt i det lokale og regionale miljø. Det være sig ved

at vise kunstnere med tilknytning til landsdelen eller ved at viderebearbejde eller perspektivere de kunstinitiativer, der bliver taget i området.

Arbejdsopgaverne

Traditionelt har museet tre hovedopgaver: fund, forskning og formidling. For et kunstmuseum som det i Holstebro betyder det, at vi skal forøge samlingerne med værker af høj kvalitet.

Disse arbejder skal vi bevare bedst muligt, det er derfor vigtigt med gode opbe-

varingsforhold i museets udstillingsrum og i magasinerne. Museet har netop fået indrettet et velegnet malerimagasin, hvor de kunstværker, der ikke er plads til i udstillingsrummene, kan opbevares på gallerilister, som kan trækkes ud efter behov. Denne opbevaringsform sparer plads, samtidig med at den sikrer rigelig ventilation mellem billederne.

Dernæst er det vigtigt at beskæftige sig med og bearbejde samlingerne. Enten ved at søge til bunds i den enkelte kunstners livsværk eller ved at undersøge tværgående temaer og aspekter. Resultatet af disse undersøgelser kan komme til udtryk i den måde, samlingerne er ophængt på, og den umiddelbare måde, den enkelte kunstner eller samling indgår i helheden på, men kan også fremkomme skriftligt i udstillingspjecer, kataloger og artikler.

Endeligt er det vigtigt, at samlingerne bliver gjort tilgængelige for publikum. Både i bogstaveligste forstand ved at åbningstiden er tilstrækkelig rummelig, og i overført betydning ved, at også folk, der ikke er vant til at komme på kunstmuseum, kan få noget at vide om sagerne.

Derfor arrangerer museet flere gange månedligt rundvisninger i samlingerne eller udvalgte dele af den, ligesom diskussioner, foredrag og film er med til at belyse den stillede kunst. Også grupper og hold kan blive modtaget og få enten introduktion til museet eller en egentlig rundvisning.

Ikke mindst skoleklasser er museet meget interesseret i at tage imod, og der lægges vægt på, at museumsbesøget for skoler antager karakter af et spændende undervisningsforløb, som sammen med læreren er tilrettelagt specielt for den enkelte klasse.

Musernes Tempel

For to år siden – i maj 1981 – kunne museet tage de nye bygninger i brug, hvilket betød en firedobling af museets areal.

Samlingernes størrelse havde da forlængst sprængt rammerne i museumsvillaen, der ellers havde vist sig ganske velegnet til at ophænge kunst i. Man ønskede derfor i det nye byggeri at fastholde den intime og næsten hyggelige karakter, der var over villaens rum. I 1976 afholdtes offentlig arkitektkonkurrence om byggeriet, og bedømmelseskomiteen valgte enstemmigt et projekt, udført af Hanne Kjærholm. Forslaget blev især fremhævet for »stærkere end noget andet at anskueliggøre et museums miljø, som er alment anvendeligt, lader sig tilpasse det eksisterende landskab på fortrinlig vis og harmonerer smukt med den eksisterende bygning.«

De nye bygninger knytter sig til villaen og optager stilistiske elementer fra den. Verandaens søjler og de to store rundbuer på facaderne genfinder vi som karakteristiske træk også i den nye bygning, der ellers er bygget af få og enkle materialer: hvide betonkonstruktioner, hvidkalkede mure, grå ølandsfliser på gulvene, og glas i aluminiumsfacaderne. De nye bygninger er arkitektonisk set noget af en nyskabelse samtidig med, at rummenes udformning befordrer en stemning, der leder tanken hen på tidligere tiders museumsarkitektur og mod den antikke græske bygningskultur.

Ordet museum kommer fra græsk og betyder Musernes Tempel.

I dag er et kunstmuseum, som det i Holstebro, først og fremmest et fristed til oplevelse af livsudfoldelsens skabende kræfter

Udsnit af de nye museumsbygninger, opført 1979-81 af Hanne Kjørholm.

og til fordybelse og engagement i det enkelte kunstværk og dets univers.

Fornylig havde museet besøg af en engelsk journalist fra *The Guardian*. Han hørte om museets samlinger, om den peruvienske samling og om Ole og Marie Hammer, der på mange rejser havde kombineret deres faglige beskæftigelse med naturvidenskab med en dyb interesse for kunst. Især Marie Hammer har været optaget af at efterforske den tyske geolog Alfred Wege-

ners teori om kontinentalsokkelforskydningen – den tanke, at de store kontinenter Afrika og Amerika engang havde været sammenhængende, og at de senere var blevet skubbet fra hinanden, hvorved Atlanterhavet var opstået.

Den engelske journalist bemærkede i den anledning, at for ham at se bragte museet her kontinenterne tilbage igen og på plads som et sammenhængende hele.

Glimt fra museernes arbejdsmark

Museumsrådet i Ringkøbing amt

Med museumsloven af 1976 blev museumsrådene lovfæstet, og et mere snævert samarbejde mellem de enkelte museer i hvert amt blev indledt.

Samarbejdet sigter i første omgang på at udnytte de knappe økonomiske ressourcer optimalt inden for museerne, hvilket blandt andet gøres ved, at museerne tilpasser deres arbejdsplaner efter hinanden, går sammen om større undersøgelser og anskaffer forskellig former for udstillingsmateriel, der på skift kan bruges af de enkelte museer.

Nogle eksempler fra de seneste år kan tjene til at belyse lidt af dette samarbejde i Ringkøbing amt. De 3 arkæologiske museer er begyndt en større arkæologisk- bebyggelseshistorisk undersøgelse på linie med det arbejde, overinspektør ved Nationalmuseet, Therkel Mathiassen, udførte i årene 1942-1945, udgivet i bogform i 1948 med titlen »Studier over Vestjyllands Oldtidsbebyggelse«. Ved den nye undersøgelse vil enkelte udvalgte sogne blive gennemgået minutøst, ligesom enkeltgravskulturen fra midten af yngre stenalder, vil blive forsøgt belyst i hele amter.

Samtidigt med dette arbejde er museumsrådet indgået i et snævert samarbejde med Fredningsstyrelsen om nyberejsning og registrering af de fredede fortidsminder.

I forbindelse med en omlægning af den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed fra Miljøministeriet til Kulturministeriet fra årsskiftet har det været nødvendigt i de enkelte amter at få præciseret, hvilke kommuner de arkæologiske museer dækker, når det gælder anmeldelse af jordfund og behandling af lokalplanforslag.

I Ringkøbing amt er vi blevet enige om følgende fordeling af de arkæologiske ansvarsområder. Her-

ning Museum dækker følgende kommuner: Herning, Aulum-Haderup, Ikast, Brande, Aaskov, Videbæk, Trehøje, Skjern og Egvad. Ringkøbing Museum dækker Ringkøbing, Holmsland, Ulfborg-Vemb, Lemvig og Thyborøn-Harboøre kommuner. Holstebro Museum dækker Holstebro, Vinderup, Struer og Thyholm kommuner.

Som et nyttigt arbejdsredskab har de arkæologiske museer en sognebeskrivelse med en detaljeret redegørelse af, hvad der er fundet i hvert enkelt sogn i kommunerne. Denne beskrivelse er desværre kun for de fund og mindesmærker dateret til oldtiden.

En lignende registrering af fund og mindesmærker for middelalderen ville være af stor værdi for de enkelte museer. På den baggrund har museerne ved fælles hjælp begyndt en registrering, i første omgang i Borbjerg sogn, der tjener som pilotprojekt. Med erfaringen herfra er det museernes håb, at middelalderregistreringen må blive amtsdækkende.

En anden amtsdækkende registrering, der er arbejdet med de senere år i museumsrådets regi, og som nu er ved at nå sin afslutning, er guldsmederegistreringen, hvoraf undersøgelsen om guldsmedene i Lemvig frem til år 1800 er fremlagt i denne anden årgang af FRAM. Museernes arbejde er nu ikke blot stenøkser, munkesten og gammelt sølv. Nyere tid presser sig på, ja helt frem til vor egen tid, som vi i museumsverdenen kalder for samtidsdokumentation.

Et stort arbejde er lagt i museernes oplæg til amtets fredningsplanlægning, som museumsinspektør Ellen Damgaard, Lemvig Museum, fortalte om i FRAM sidste år.

Der er ligeledes udarbejdet en nyttig industriregistrering, og inden længe tages der af de etnologiske museer fat på en større undersøgelse om boligformer i Ringkøbing amt.

Til økonomisk støtte for flere af de her nævnte projekter, har Statens Museumsnævngang på gang været os til stor hjælp. Med museumsloven af 1976 kom kunstmuseerne og de kulturhistoriske museer for første gang under den samme lov, hvilket blandt andet betyder, at kunstmuseerne også er repræsenteret i museumsrådene.

Holstebro og Herning kunstmuseer er godt igang med amtsdækkende opgaver med undersøgelser af offentlig skulptur og nyere kirkearkitektur.

Ved museumsrådets møder året igennem tages de løbende projekter op til drøftelse og kritisk vurdering museerne imellem. På den måde fremstår et forskningsmiljø, det kan være svært at få på enkelte museer.

Til de mere jordnære ting, museumsrådet beskæftiger sig med, hører anskaffelse af tekniske hjælpemidler. Her har vi blandt andet haft stor glæde af fælles udstillingsrammer, videoudstyr og hjælp til enkelte museers indkøb til samlingerne.

Resultaterne af museumsrådets arbejde skulle også gerne ud til en større offentlighed. Det sørger publikationsudvalget for ved udgivelse af det fælles årsskrift *FRAM*, udsendelse af en folder om museerne i amtet, samt ved at yde tilskud til de enkelte museers undervisningsmateriale.

Endelig skal nævnes det store arbejde, der foregår på Konserveringsanstalten for Ribe og Ringkøbing amter i Ølgod. Konserveringsanstalten drives af de 2 amter i fællesskab med en styringsgruppe, hvor de 2 amtsmuseumsråd er repræsenteret.

Museumsrådet kan glæde sig over et mere og mere snævert og godt samarbejde, ikke blot mellem museerne, men også med de folkevalgte fra amtet, kommunerne og museernes bestyrelser. Det kommer til udtryk ved den årlige amtsmuseumsdag i september, hvor bestyrelser, personale og politikere fra hele amtet mødes og drøfter museumsemner af fælles interesse til gavn for hele museumsvesenet i Ringkøbing amt.

Herning Museum

Omkring årsskiftet 1982-83 udgravede Herning Museum en høj i et læhegn ved Harreskov i Assing sogn. Højen var 1½ m i højden og havde rester af 4

Stridsøkse og lerkar fra enkeltgravskulturen i en grav ved Harreskov sogn. Foto: Hans Rostholm.

grave, nemlig 3 fra enkeltgravskulturen og 1 fra ældre bronzealder.

Grav 1 var anlagt på højbunden og indeholdt en stridsøkse fra mellemste del af enkeltgravskulturen. Grav 2 havde en kraftig stenramme, og i vestenden lå 41 ravperler, heraf flere store hængesmykker. I grav 3 fandtes en stridsøkse og et lerkar fra slutningen af enkeltgravskulturen. De lå på et tykt skærvelag, som var sunket ned i grav 2 (se billede). Stridsøkseen er 26 cm lang og dermed en af de længste, der kendes fra Danmark.

Geologen Bent Odgaard tog prøver af det gamle muldlag under højen og af højfylden for at undersøge, hvorledes vegetationen var på stedet, da højen blev opført ca. 2600 f. Kr.

Ved Jersild i Avlum sogn udgravedes i 1982 og 1983 en overpløjet, ikke-tidligere registreret gravhøj, hvortil var bygget en mindre høj. I alt var der rester af 13 grave, der i tid spændte fra midten af enkeltgravskulturen til ældre romersk jernalder (ca. 2600 f. Kr.-200 e. Kr.). Desuden var der i højfylden, uden for højen og under den tilbyggede høj, ardspor og bopladsrester fra enkeltgravskulturen (ca. 2800-2400 f.Kr.), yngre bronzealder (ca. 1000-500 f.Kr.), tidlig jernalder (omkring år 0) og germansk jernalder (ca. 400-800 e.Kr.).

Gravfund fra Tornebuskbakke i Hammerum, 1. århundrede c.Kr. Billedet viser et bronzefad, der er 41 cm stort og importeret fra Romerriget, samt 4 lerkar, 1 jernsaks og 1 sølvbøjlenål, alt lånt på Nationalmuseet til særudstillingen på Herning Museum. 1:4½. Fotos: Kjeld Hansen.

I 1981 opstilledes på Herning Museum særudstillingen »Oldtiden på Herning-egnen«, som sluttede den 31. august 1983. Det var museets hidtil største oldtidsudstilling, hvor man blandt andet kunne se resultaterne af de sidste ca. 10 års udgravninger. Desuden vises en del fund, som ellers opbevares i privateje eller på Nationalmuseet. De i alt 217 udstillede fund, som fyldte det 130 m² store udstilling-lokale i kælderen, omfattede tidsrummet fra ca. 7000 f.Kr. til oldtidens slutning. I tilknytning til udstillingen er udgivet bogen »Oldtiden på Herning-egnen«.

I 1914 gav folkemindesamleren Evald Tang Kristensen sin samling til Herning Museum og blev ved den lejlighed udnævnt til æresmedlem af museumssamfundet. Et særligt rum blev indrettet dertil, og udstillingen er for nylig blevet nyopstillet.

Evald Tang Kristensen levede fra 1843 til 1929 og var i perioden fra 1866 til 1876 lærer i Gjellerup ved Herning. Han indsamlede over 30.000 danske folkeminder.

Museet har fra H. P. Hansens tid en spændende samling om kloge folk og deres virksomhed, der bl.a. rummer den første på dansk trykte Syprianus fra 1771. Til samlingen er nu fra Elly Reinhard Hansen modtaget en håndskrevet Syprianus mærket »C: Randorph Viborg d 1 October 1798. Den hemmelige bog, som rummer 114 råd og opskrifter, nogle af et magisk indhold, har siden tilhørt den store hotelejer og bygmester i Herning, Poul Andersen, som døde i 1925. Han var gift med Dortha Sophia Mogensen, datter af Mogens Mikkelsen i Snejbjerg. Sidstnævnte havde ry for at være klog mand, og det er antagelig gennem ham, at bogen er kommet i Poul Andersens besiddelse. Den er bemærkelsesværdig ved bl.a. at rumme en del råd om kvinder og kærlighed.

Arbejdet med Evald Tang Kristensen-samlingen har i 1982 medført yderligere erhvervelser. Smukke hædersgaver fra Dansk Folkemindesamling og Danmarks Folkeminder vidner om den plads, han indtog i sin samtid, og et krystalapparat, som han i sin høje alder benyttede flittigt viser sammen med hans brug af fonografen til optagelser af gamle meddeleres viskekunst, at han tidligt havde interesse og forståelse for de nye medier. Hans søn, overbibliotekar Jobs. Tang Kristensen, har overladt museet disse genstande.

1° 23.
 At en kvinde skal fortælle alt
 i
 Søerne
 Tag en frøe levendes i
 vandet sker Tingene
 af den kast den saa i vandet
 levendes igen tør den
 tunge imod solen leeg
 den paa en Qvindes
 bryst naar hun sover
 saa skal hun fortælle dig
 alt hvad hun har gjort
 navn ei hendes Navn

Sybrianus

No 23.

at en kvinde skal fortælle alt
 i

Søerne

Tag en frøe levendes i
 vandet sker Tingene
 af den kast den saa i vandet
 levendes igen tør den
 tunge imod solen leeg
 den paa en Qvindes
 bryst naar hun sover
 saa skal hun fortælle dig
 alt hvad hun har gjort
 navn ei hendes Navn

Hjerl Hedes Frilandsmuseum

I foråret modtog museet resterne af en vandsnegl fra dyrlæge P. E. Søbye i Sevel.

Sneglen er en såkaldt hollandsk skrue og har en længde af 8-9 meter og en diameter på 0,55 m.

Det er kun selve skruen, der er bevaret, mens den åbne halvt cylindriske kumme mangler. Skruen består af en rund spindel af træ pånittet skruerflader eller gænger af jernblik. Spindelen er udhulet, for at skruen bedre kan flyde i kummen, hvorved slitagen på skruerfladerne formindskes.

Snegles alder er usikker, men den har sidst været benyttet i efterkrigsårene til tømning af tørvegraven i Kunds Kær mellem Hellesø og Stubber Å. Mange lignende hollandske skruer blev benyttet ved tørvegravningen i de våde moser og kær.

Trækraften var som regel petroleums- eller benzomotorer. El-motorer benyttedes sjældent, idet skruen jævnligt måtte flyttes, efterhånden som tørvegravningen skred frem.

Som navnet antyder, er denne type vandskrue udviklet i Holland, hvor den har været benyttet til at løfte vandet over digerne. Da vandskruen arbejder bedst ved en omdrejningshastighed på ca. 80 o. pr. m., er den særdeles velegnet til vindkraft. I Ballum Enge i Sønderjylland er der bevaret to skruer med vindmøller. Formålet her er ikke afvanding, men bevanding af engene. Ved de store landvindings- og søudtøringsprojekter i 1800-tallets sidste halvdel, benyttedes ofte store hollandske skruer. F. eks. blev Lammefjorden hovedsageligt tørlagt ved hjælp af 10 hollandske skruer, trukket af 5 dampmaskiner på hver 90 HK. Indtil en løftehøjde på ca. 4 meter anså man skruen for mere hensigtsmæssig end f. eks. centrifugalpumpen.

Den hollandske skrue har en ældgammel forgænger, nemlig Archimedes-skrue. Konstruktionsmæssigt er forskellen mellem de to typer vandskruer den, at skruerfladerne eller gængerne på Archimedes-skruen er helt omgivet af en kappe, der er sammenspændt af metalbånd som på en tønde.

Vandskruens oprindelse skyldes den græske matematiker Archimedes (ca. 285-212 f. Kr.). Efter sigende skulle han på rejse i Ægypten have set, hvorledes Nildalens bønder løftede vand op fra Nilen ved hjælp af vandtromler. Disse havde imidlertid

Kopi af en Archimedes-skrue fremstillet af snedker Erik Brøns, Vindemup.

lav løftehøjde, og Archimedes fik herved ideen til vandskruen, som havde en større løfteevne. Archimedes byggede skruen op efter strenge matematiske mål. Spindelens diameter var en sekstendedel af dens længde. Kappens diameter en ottendedel af skruens længde. Skruengangshøjden var ligeledes en ottendedel af skruens længde, og skruen havde otte gænger (kanaler). På et vægmaleri i Pompeji vises, hvorledes man i antikken benyttede Archimedes-skruen. En mand med bare fødder står på vandskruens kappe og støtter sig til en bom på tværs af skruen. Vandskruen er således blevet trådt rundt.

Museet er i besiddelse af en Archimedes-skrue. Målforholdene afviger noget fra den i antikken benyttede. Der er to gænger i stedet for otte, og kappens diameter er forholdsvis større. Denne vandskrue har været drevet ved et håndsving.

I juli måned tillavede museets medarbejder, snedker Erik Brøns en tro kopi af denne Archimedes-skrue. Skruen blev opstillet i mosebrugs-museet med det formål at sænke vandstanden i tørvegraven. Netop i år var mosens vandstand ekstremt højt p. gr. a. det våde forår.

Kopien drives ved en petroleumsmotor, og dens evne til at pumpe vand overgik alle forventninger. I løbet af en time var tørvegravens vandstand sænket betydeligt, ligesom den går imponerende let trods dens store vægt. Ydelsen er ikke målt nøjagtigt, men ligger omkring 10-15 l pr. omgang, eller ca. 75.000 l pr. time.

I juni måned modtog museet en sættemaskine: Linotype - Ideal Model 4. no. 3416. Sættemaskinen er fremstillet 1911 på Mergenthalers sættemaskinefabrik: Berliner Maschinenbau. Denne model er med ét magasin, og er således beregnet til det mere enkle sættearbejde, som f.eks. aviser, tidsskrifter m.m. Maskinen blev i 1911 opstillet på Landmandstidendes trykkeri i København.

I 1926 købte bogtrykker Rud. Pallesen, Hillerød, Landmandstidende, og flyttede det tekniske apparatur, herunder museets nyerhvervelse, til trykkeriet i Hillerød, hvor maskinen var i brug indtil 1973. Maskinen er meget velholdt, hvilket måske skyldes, at den betjentes af den samme mand i de sidste 26 år.

Sættemaskinemontør Ebbe Sørensen ved den gamle Linotype-sættemaskine fra 1911.

Maskinen var oprindeligt med gasopvarmning til smeltegryden og med kun én støbeform på støbehjulet. I årene under 2. verdenskrig blev den monteret med elektrisk smeltegryde med termostat, og støbehjulet blev bygget om til 4 støbeforme, hvoraf den ene er en »spareform«.

Sættemaskinen er en af de ældste bly-sættemaskiner, der findes i Danmark, og den er nu opstillet i museets lille bogtrykkeri, som betjenes af typograf Ole Nørskov, Holstebro.

Holstebro Kunstmuseum

*Kunstværket i undervisningen
Skole/museum-samarbejdet*

Holstebro Kunstmuseums samlinger er opbygget således, at de er endog meget velegnede til en pædagogisk formidling.

Siden 1977 har museet arbejdet meget bevidst på at stille sig til rådighed for skolerne. Museet henvendte sig i første omgang til formningslærerne i Holstebro kommunes skoler, og der blev etableret et samarbejde med lærerne. I årenes løb er dette samarbejde blevet stadig udbygget, og mange arrangementer for børn er blevet planlagt i tæt kontakt med en kreds af formningslærere.

Idag er målgrupperne udvidet. De fag, museet i første række henvender sig til, er: Formning, dansk og orientering. Faget formning er stærkt tilbage-trængt i skolen i dag, og eksempler ses da også mere og mere på, at faggrænser nedbrydes, og samarbejde praktiseres mellem flere fag. Derved kommer det kreative element ind i undervisningen bl.a. i begrebet emnedage. Ved sådanne arrangementer er det oplagt at bruge andre institutioner i samfundet, og her er museerne ikke til at komme udenom.

Holstebro Kunstmuseum har ved flere lejligheder medvirket i afviklingen af sådanne *emnedage*, og emnerne har været mangfoldige, lige fra billedaf-læsning og fremtidsvisioner til kunstdiskussioner, samt indblik i administration, museumsarbejde og udadvendte aktiviteter.

Der lægges fra museets side stor vægt på løbende kontakt til skoler i hele amtet, og et tæt samarbejde med lærerne praktiseres bl.a. ved afholdelse af møder og seminarer på museet, hvor museets emner og pædagogiske materiale fremlægges og diskuteres.

Ved sådanne seminarer er målet at finde berøringsflader mellem skolernes undervisning og museets indhold, således at museets pædagogiske assistance kan integreres i et helt undervisningsforløb ud fra de valgte emner. Museumspædagogen stiller sig til rådighed som underviser for de lærere, der ønsker det, og assisterer som underviser i museet.

Den undervisning, der foregår i museet, ligner ikke den daglige klassesituation på skolen. Der lægges stor vægt på, at museumsbesøget har karakter af en anderledes oplevelse, såvel hvad angår de fysiske rammer som selve forløbet af undervisningen.

Holstebro Kunstmuseums pædagogiske materiale omfatter forskellige lærerhæfter, emnehæfter og opgaver til følgende samlinger: Afrikansk kunst, Keramik fra Peru, Henry Heerup og Kirsten Christensen. Endvidere er der fremstillet forskelligt materiale til en række tværgående temaer, som fører eleverne rundt i såvel de danske som i de oversøiske specialsamlinger. Herved kan eleven få forståelse af sammenhængen mellem forskellige kulturers kunstneriske frembringelser og opleve den kontinuitet, som findes i museets indhold.

Det pædagogiske materiale henvender sig til to niveauer: 4.-6. klasse og 7.-10. klasse.

Endvidere foreligger der specielle opgaver, som særligt anvendes til de ældste elever, der ved selvvalg kan diskutere enkelte kunstværker med museumspædagogen efter en rundgang i museet. Derudover er der mulighed for diskussion om kunst i bred forstand ud fra nogle spørgsmål, som engagerer eleven i personlig stillingtagen til de kunsttilbud, samfundet stiller til rådighed. Sådanne diskussioner foregår først i mindre grupper – derefter sammen med museumspædagogen.

Udover det ovennævnte materiale er det naturligvis muligt for enhver lærer at henvende sig med et særligt ønske, som kan tages op ud fra de faste samlinger, og ved adskillige lejligheder har museet indarbejdet specielle opgaver, som var »skræddersyet« til et særskilt undervisningsforløb.

Holstebro Kunstmuseum benytter sig livligt af Amtscentralen for Undervisningsmidler i Herning og i Holstebro, som forestår selve trykningen af undervisningsmateriale og distribuerer såvel dette som museets plakater og programmer til alle skoler i Ringkøbing amt.

Derved bliver det muligt at nå samtlige 250 skoler

Børn på studietur i kunstmuseets samlinger.

i amtet og gøre kontaktfladen stadig større, hvilket også afdækker sig i antallet af besøge.

Foruden det daglige skolearbejde har Holstebro Kunstmuseum skabt tradition for, at der hvert år i oktober arrangeres særlige udstillinger med tilhørende aktiviteter for børn og unge. Oktober bærer således hvert år præg af, at der sættes stærkt på børn og unge: Visuelt - audiovisuelt - sprogligt - og ved selvudfoldende aktivitet.

Hvert år vælges et emne, som tager udgangspunkt i museets faste samlinger, og som udbygges og bearbejdes i bred forstand.

Det vil bl.a. sige, at der udarbejdes et særligt pædagogisk materiale til det valgte emne: Film, dias, lærerhæfte, elevhæfte, opgaveark m.m. Dette følges derefter op med den personlige kontakt med museumspædagogen under besøget i museet og endvidere ved enkelte lejligheder med pædagogens besøg hos de enkelte klasser på skolen.

En vigtig del af disse arrangementer er de pilotprojekter, som køres på skolerne, og som igangsættes ca. 5 måneder før. Formningslærere indbydes til med deres klasser at deltage i aktiviteterne ud fra det

valgte emne. Lærerne inviteres til møder, hvor forløbet planlægges, og hvor de enkelte klasser fremstiller ting, som skal være færdige, når museet starter arrangementerne. Disse eleverbejder udstilles, dels ude i byen og dels i museet, og animerer derved andre børn til at besøge museet og deltage i aktiviteterne her.

Et børneværksted indrettes i museet i efterårsferien, og her inspireres børnene til selvudfoldelse efter at have set og hørt om emnet.

I forbindelse hermed afholdes små børneomvisninger (ca. 15 min.) i museet. Ligeledes vises film og dias, som belyser emnet.

Det var i år - 1983 - sjette gang, disse oktoberaktiviteter fandt sted, og emnet var: *Masker - masker - masker*.

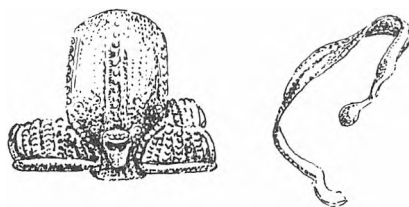
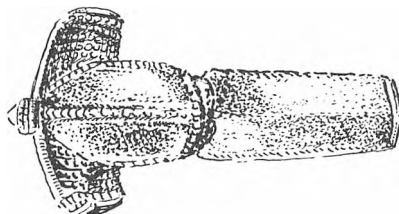
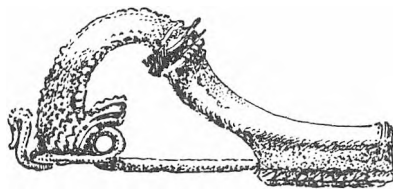
Som noget nyt har museet i år i skolernes sommerferie haft et særligt tilbud på programmet: *Børn ser på kunst. Gå på opdagelse i museet!*

Hver onsdag fra kl. 14-15 afvikledes et program, som fik overvældende tilslutning. Børn fra 4-14 år, familier sammen, og mange børneinstitutioner mødte op og deltog i disse éntimes-forløb, hvor museums-pædagogen tog imod, fortalte om kunst og sendte børnene ud i museet på opdagelse med forskellige opgaver på flere niveauer, som »tvang« børnene til særlig iagttagelse ud fra de valgte emner og motivkredse. En vigtig del af forløbet, ud fra et pædagogisk og socialt synspunkt, var den gennemgang, som bagefter fandt sted samlet, hvor børnene fortalte om deres opdagelser og sammen med museums-pædagogen fik bearbejdet deres indtryk. Som afslutning på hvert onsdags-forløb blev et enkelt kunstværk - Henry Heerups store »Livsfrise« grundigt gennemgået i en dialog mellem børnene og museums-pædagogen.

Holstebro Museum

Danfæ fra Rydhave

Endnu engang har Holstebro Museum på markerne ved Rydhave gjort så fine fund, at de af Rigsantikvaren er erklæret for Danfæ. I sommeren 1972 fremkom der i de lave engarealer ned mod Hellegård å et samlet fund bestående af 6 tyndnakkede, slebne flintøkser, alle af fineste kvalitet, den længste på 44 cm. Fundet kan klassificeres som et depotfund, og

Sølvfibula og guldfingerring fundet ved Rydhave i 1983. (Ihle del.).

dateringen er begyndelsen af den yngre stenalder, omkring 3.000 år f.Kr. I foråret 1981 blev der på nogle højereliggende arealer ved Rydhave fundet nogle opløjede urner, der ved en nærmere undersøgelse viste sig at være dele af en større gravplads fra ældre romersk jernalder, i tid spændende fra Kristi fødsel og et par århundreder frem.

Ved fortsatte gravninger på gravpladsen fremkom i foråret 1983 en urnebegravelse, og mellem de brændte ben fandt vi en guldfingerring og en sølvfibula. Begge dele er danefæ, og efter endt registrering på Nationalmuseet er de nu blevet deponeret på Holstebro Museum, hvor de på samme måde som Rydhavøkserne er udstillet i oldtidsafdelingen.

Fremkomsten af guld og sølv på gravpladsen samt det forhold, at der ud over marken var registreret yderligere opløjede urner, var medvirkende

til, at Holstebro Museum fra Rigsantikvarens arkæologiske Sekretariat fik stillet kr. 20.000 til rådighed for en mere dybtgående undersøgelse i efteråret 1983. Undersøgelsen er, mens dette skrives, endnu ikke tilendebragt, men udover urnegrave er der fremkommet 2 jordfæstegrave med en meget fin keramik og enkelte gravgaver af jern.

Bogen om Færchs tobaksfabrik

Indtil 1961 var R. Færchs tobaksfabrikker i Holstebro den industrivirksomhed, der beskæftigede flest mennesker i Ringkøbing amt. Nævnte år fusioneredes virksomheden op i »Skandinavisk Tobakskompagni A/S«, og en vigtig epoke i byens industrihistorie var til ende. Tobaksfabrikken, der etableredes i 1869 af Rasmus Færch, har naturligvis været en del af den lokale historie, som museet ønskede at bearbejde; ikke blot med henblik på en udstilling om livet på fabrikken gennem et lille århundrede, men også i form af publicering af et bogværk omkring den industriproduktion, der var bærende i amtets industrielle udvikling i forrige århundrede.

Et uundværligt led i et sådant arbejde er fabrikens arkiv, der i 1982 blev overdraget til Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune; det rummer produktionsoptegnelser, regnskaber, opskrifter og andet fabriksmateriale fra 1869 til 1961. Dette meget værdifulde og omfattende kildemateriale suppleredes i 1983 med Tobaksarbejderforbundets lokale arkiv, der starter i 1889. Endvidere er der optaget interviews med gamle Færch-arbejdere, der husker tilbage til 1920'erne og 30'erne. De kildemæssige forudsætninger for Færch-projektets igangsættelse er efter en registrering af arkivalierne således tilvejebragt.

Da det endvidere i årets løb er lykkedes at fremskaffe de økonomiske midler til såvel bearbejdning som publicering, startedes projektet i august måned; det forventes afsluttet omkring juni 1984.

Holstebro i brand

Med udgangspunkt i branden, som på fem kvarter den 22. juli 1733 lagde Holstebros centrale gader og bykerne øde, har museet arrangeret en særudstilling; formålet har været ikke blot at skildre de konkrete brande i byens historie, men tillige at give de besøgende et kulturhistorisk indtryk af samspillet mellem mennesket og ilden gennem tiderne.

Derfor starter udstillingen med at citere Johs. V. Jensens skildring af første gang, det primitive menneske gjorde ild, som det er beskrevet i romanen »Norne-gæst«. Oldtidens opfattelse af ilden som værende i besiddelse af overnaturlige egenskaber følges i udstillingens op med skildringer af almuens tro på varsler, besværgelser og brandtræer, alt sammen led i den brede befolknings bevidsthed op til vort århundrede.

Dette fører til udstillingens mere konkrete afdeling med skildring af de store brande 1651, 1697, 1698, 1733, 1734, 1787 og 1794, hvis konsekvenser for Holstebro oplyses ved hjælp af kort- og talmateriale.

En udstilling af denne art må løbe ind i problemer med mangel på udstillingsgenstande. Problemet er søgt løst ved hjælp af Holstebro Lokalhistoriske Arkiv, hvis samling af materiale i form af dokumenter og love i forbindelse med det lokale brandvæsens historie er med til at underbygge udstillingens kronologi. I den sammenhæng er også lokale aviser fremlagt, hvor den besøgende kan læse om brande i byens nyeste historie.

Brandvæsenets historie gennemgås fra den første brandvedtægt i 1737 til i dag, hvor der er et kommunalt brandkorps i Holstebro. I denne sammenhæng er brandsvendenes historie søgt fortalt med rekvisitter i form af tøj og skilte, dokumenter som ansøgninger om fritagelse for hvervet som brandsvend samt kontrolbøger, der gør rede for de brande, hver enkelt svend har deltaget i.

Udstillingen slutter af med et panorama, der viser tilskueren, hvorledes Holstebro så ud omkring 1733. Ved hjælp af lamper, computer og båndoptager udspilles »storilden« derefter, alt mens der fortæles om brandens forløb, og hvilke ofre den betød for byen. Udstillingen er åben frem til 22. jan, 1984.

Lemvig Museum

Museumsmagasin - depot for glemte sager eller hvad?

Temperatur omkring frysepunktet, luftens fugtighed 85 til 88 procent. Nej, det er ikke vejrudsigten fra Meteorologisk Institut, men en beskrivelse af forholdene på ét af Lemvig Museums magasiner i vinteren 1982-83. Tekstiler, papir og andre skrøbelige sager var flyttet væk, men ellers var der hylde

Museumpædagog Hemming Klokker på Lemvig Museums nyindrettede magasin. (Fot. Erh. Gjerløv).

efter hylde med kobbertøj, jydepotter, goderådsjern, spisestel, glas, smørkærner, dejgtrug, madtejer, lygter og lystestager, rukke og karter, hørhegler og fåresakse. Alt sammen gode ting, der bare ikke for øjeblikket var udstillet, men som absolut fortjente at bevares for eftertiden. Ting, som museet gennem årene havde modtaget fra folk på egnen, og som man havde forpligtet sig til at passe på. Vi vidste godt, at det stod galt til på magasinet, og den luft- og fugtighedsmåler, som vi lånte på Konserveringsanstalten i Ølgod, satte nøjagtige grader og procenter på den dårlige samvittighed.

Problemet var naturligvis økonomien. Vi havde allerede for flere år siden regnet på, hvad en isolering af magasinet ville koste, og det overskred langt det beløb, der var på hvert års budget til den samlede vedligeholdelse. Som selvejende institution var der ingen mulighed for støtte til isolering, så vi måtte selv løse finansieringen. Og problemet var efterhånden så påtrængende, at vi skred til den drastiske

løsning allerede i foråret 1983 at bruge vedligeholdelsespengene for både 1983 og 1984 og lidt til. Heldet ville, at vi oveni fik tilskud fra museernes rådighedssum til brandsikring, noget der også kunne komme magasinet til gode og laves i samme arbejds-gang som isoleringen. Endelig gav den lokale Industri-, Borger- og Håndværkerforening et tilskud til sagen.

Nu er magasinrummet i museets fredede bygning tørt og tæt og med et klima, der ligger betydeligt nærmere det, som en konservator vil betragte som ideelt. Tilbage står det store arbejde med selve tingene deroppe. Vi benytter lejligheden til at tage hver eneste museumsgenstand i hånden; er den rusten, skal den smøres med jernolie; er der borebiller i, må angrebet behandles; er der større skader, må tingen sendes til konservering. Alt skal sættes på sin rette plads, så vi hurtigt kan finde det, når det skal frem til udstillinger eller besøg af skoler og andre interesserede. En klasse vil arbejde med mål og væg; hus-

flidsforeningen vil se eksempler på ældre tiders husflid; folkedanserne vil opmåle jyske kapper og studere silkebånd og tørklæder; en besøgende vil se det lærfad, som hans bedstemoder gav til museet i 1935. Et museumsmagasin er nemlig ikke et depot for glemte sager, men et forråd som daglig udnyttes på linje med de dele af museumssamlingerne, der for øjeblikket er udstillet.

Når vi her i efteråret er færdige med at rydde op på det nye magasin, kan vi ånde lettet op. Til gengæld må vi håbe, at der ikke sker uforudsete skader på bygningerne - for det er der ingen penge til de første to år.

Et lokalmuseum er en blandet landhandel, og der skal helst ske noget på flere fronter. Vi fik klaret vores dårlige museumssamvittighed, vi fik lavet museets første byarkæologiske udgravning (og fandt spor tilbage til 1300-årene), og vi fik afsluttet mange års arbejde med hedehusmand Peder Lykkes papirer.

I 1982 udgav museet sammen med Amtscentralen for Undervisningsmidler, Herning, »Peder Lykke - en hedehusmand«, et undervisningsmateriale for folkeskolen. Det består af kildehefter, emneark og lærervejledning, diasserie med lydband og teksthefte. På Amtscentralen kan man låne materialet i klassesæt sammen med diasserien, på museet kan man købe det skriftlige materiale samlet i en mappe.

Nu i efteråret 1983 udkommer Peder Lykkes dagbog og erindringer med en indledning af museumsinspektør Ellen Damgaard. Det bliver en bog på godt 300 sider, et stykke vestjysk kulturhistorie, set fra den jævne mands synsvinkel. Udgivelsen er et samarbejde mellem Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck og Lemvig Museum.

Året har også bragt fornyelse i Museumsforeningen for Lemvig og Omegn. Vi prøvede, om der var interesse for nye aktiviteter, ved at indbyde til et møde i foråret 1983, og da det syntes at være tilfældet, blev det aftalt, at der skulle holdes en række omvisninger på museet i vinteren 1983-84. Emner som »malede bøndemøbler« og »maleren Niels Bjerre« var på ønskelisten.

De fornyede aktiviteter har allerede givet flere medlemmer, og vi håber, at flere vil slutte op. Museumsforeningen er med til at give det lokale museum en bred folkelig forankring.

Ringkjøbing Museum

At en pæn stor bronzealderhøj bliver totalt udgravet og hermed sløjfet som oldtidsminde hører efterhånden til sjældenhederne. For Ringkjøbing Museum blev et sådant projekt imidlertid den begivenhed, der prægede det meste af efteråret 1982 og en regnfuld forårsmåned i 1983. Højen, det gik ud over, var den sydligste af en gruppe på 4 høje, i gamle dage kaldet Albækhøjene, der ligger på en mark tilhørende gdr. Laurids Bjerg i Hovergårde. Den største af højene er fredet, to andre udpløjede, mens den fjerde, som blev udgravet, tidligere havde været dyrket, men nu var græsklædt og stod tilbage i en højde af knap to meter og med en diameter på ca. 17 m.

De nærmere grunde til, at højen blev frigivet til undersøgelse, vil det være for vidtløftigt at komme ind på her. For Ringkjøbing Museum var det en stor opgave at give sig i kast med uden bevillinger til ekstra mandskab. Når det alligevel kunne lade sig gøre, skyldes det, at der kunne regnes med tilstrækkelig frivillig arbejdskraft fra den nystartede amatørarkæologiske forening. Lørdag den 21. august 1982, efter at marken var afløstet, stillede en stor flok amatører med skovle og spader. Efter en introduktion til opgaven blev der sat målesystem op, og herefter blev der flyttet jord og skåret græstørv væk med liv og lyst.

Efter en måneds tid var udgravningen på et meget instruktivt stadium med stensætninger og grave frilagt. Vi benyttede lejligheden til at lade museumsforeningens årlige udflugt foregå som et »åben høj« arrangement søndag den 26. september. Ca. 300 mennesker mødte op i løbet af eftermiddagen og fik forklaringer og rundvisning, der foregik næsten på samlebånd. Det var en vældig succes, og i den følgende uge kom der lige så mange til.

Højen viste sig at være et skoleeksempel på en bronzealderhøj med en centralgrav, der havde rummet en egekistebegravelse, 2 stensatte grave fra yngre bronzealder, 3 urnebegravelser fra samme periode, samt et par bålpletter af mere uvis art. Hvordan højen var blevet bygget kunne følges i mange detaljer. Det mest iøjnefaldende var en tydelig græstørvsstruktur i jordfylden og en stenomkransning med en flot randstensfacade mod syd og øst.

Skaren af frivillige deltagere svandt efterhånden ind. Det er trods alt de færreste, der har arbejdstid

Bronzealderhøjen under udgravning. Fra venstre ses Hanne Hornbæk (erhvervspraktikant), Karl O. Bangsgaard og Per H. Mortensen.

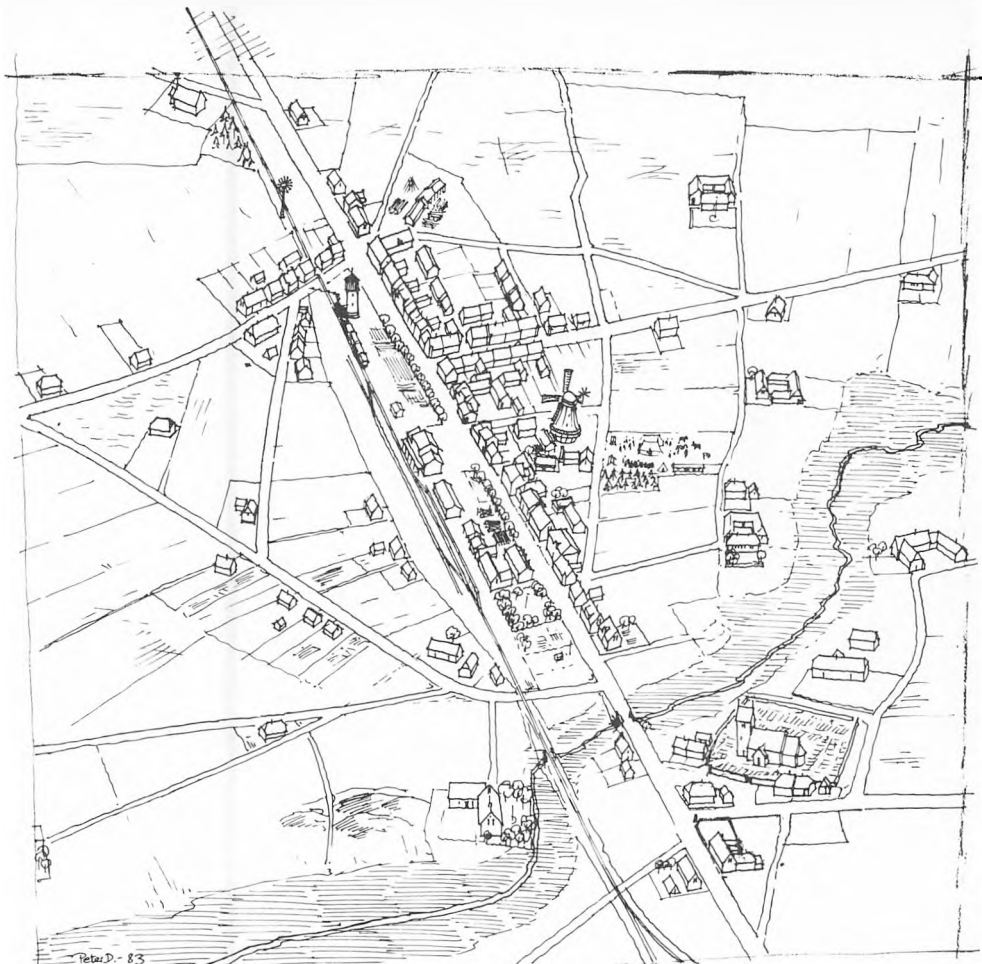
og fritid til rådighed for en sådan opgave gennem flere måneder. Det er også koldt og surt og et reguleret fysisk arbejde at få flyttet de mange tons jord og sten, som en gravhøj er bygget af. Nogle få frivillige holdt dog ud til den sidste ende. De to mest trofaste ses på fotoet.

I midten af december var selve højen stort set færdigudgravet. Kun stensætningerne manglede at blive ryddet. Det måtte vente til foråret, for tilbage stod endnu en udgravning. Det første spadestik i højen havde nemlig vist, at jordfylden indeholdt flintafslag fra en stenalderboplads, og den videre udgravning havde afsløret, at højen var bygget på et oldtidsmuldlag med ardfurer. Det overraskende var, at rester af selve stenalderbopladsen kunne findes under dette gamle pløjelag. Der var direkte spor af stenalderhuse i form af stolpehuller og andre nedgravninger. Potteskårene viser, at bopladsen stammer fra den såkaldte klokkebægerkultur, der hører hjemme i stenalderens slutningstid, ca. 500 år før

gravhøjen blev opført. Den slags bopladsfund er meget usædvanlige, og derfor gravede vi så meget ud, som vi kunne nå, indtil vi den 17. maj kl. 12.30 måtte sige stop. Fundmaterialet er endnu ikke færdigudpakket og endeligt bearbejdet. Den nærmere beretning om resultaterne må derfor vente til en senere lejlighed. Forhåbentlig har FRAMs læsere tålmodighed så længe.

Skjern Museum

Den første del af året har været præget af Skjerns 25 års købstadsjubileum som Danmarks yngste købstad. Museumsinspektøren har i anledning af jubilaet været engageret i opbygningen af en jubilæumsudstilling på Skjern rådhus om byens udvikling fra broby ved Skjern å til stationsby ved den vestjyske længdebane og endelig fra 1958 som købstad. Endvidere blev årsmødet for Historisk Samfund for

Stationsbyen Skjern ca. 1890. Illustration til jubilæumsbog om Skjern by. På tegningen ser man, hvorledes jernbanestationen og jernbanen deler byen op i to dele - forretningsbyen og Amager. Videre bemærker man Østergade, som er opstået som stationsvej til den første station. I 1881 blev Herning-Skjern banen åbnet, og den nuværende station taget i brug. Hjørnet mellem Bredgade og Østergade blev ved stationens flytning lidt mindre centralt. I stedet kom området overfor den nye station mere i centrum. Det var da også her møllejer P. C. Jensen i 1881 købte et stort jordareal for at placere sin vindmølle på det i 1882. Finderupsvej, Nylandsvej og Nørregade (Bøllingvej) er gamle veje, ligesom Kongevej, Poppelallé (Stainingvej) og Pileallé (Holstebrovvej) på Amager. På Amager bemærker man de små huse på de store haveparceller. Folk her havde deres lønarbejde i den nye stationsby, f.eks. som ansatte ved banen eller postvæsenet. Samtidig kunne en udnyttelse af de store haver, en gris i baghuset, bier, fiskeri og jagt på engene give et supplement til den beskedne løn. Amagerkvarteret repræsenterede således en anden livsstil, end den, der var fremherskende i forretningsbyen på den anden side af banen.

Ringkøbing Amt i år holdt i Skjern, hvor museumsinspektør Kim Clausen fortalte om de vestjyske stationsbyer, specielt med henblik på Skjerns udvikling. Endelig har Kim Clausen haft til opgave at

skrive en byhistorisk billedbog om Skjern før og nu i anledning af købstadsjubilæet.

Museets planer om at indrette et bymuseum i de tidligere DSB-funktionærboliger ved det fredede

Museumsinspektør Kim Clausen og museumsforvalter Sv. Åge Christiansen sammen med Bundsbæk Mølles første kuld lam i april. Fårene indgår i landskabsplejen omkring møllen.

vandtårn vil sandsynligvis blive sat i værk i løbet af efteråret og den kommende vinter.

På Bundsbæk Mølle har den årlige udstilling handlet om »Vand«, et element som indgår i en række af museets arbejdsfelter.

Udstillingen var udlånt af Miljøministeriet og blev åbnet af miljøminister Chr. Christensen. Skjern Museum havde i tilknytning til miljøudstillingen opbygget en lokaludstilling om jagt og fiskeri ved Skjern å og Ringkøbing Fjord. Udstillingen har været godt besøgt.

Jagt og fiskeri er nogle emner, som museet i de kommende år vil komme til at arbejde meget mere med når man skal i gang med indretningen af den gl. Fahl Kro i Sdr. Bork som Egvad Kommune har købt til Fjordmuseum.

Museet står således i de kommende år over for store og spændende arbejdsopgaver på begge sider af åen.

Struer Museum

Efter i nogle år at have arbejdet på at bringe museet frem til en standard, der muliggjorde en anerkendelse som tilskudsberettiget kulturhistorisk lokal-museum, modtog Struer Museum i juli 1983 besked fra Kulturministeriet om, at museet havde opnået status som sådant fra 1. januar 1984.

For museet betyder dette en betydelig udvidelse af det geografiske arbejdsområde, der udover Struer kommune nu også vil omfatte Thyholm kommune - et i historisk henseende særdeles interessant område. Struer Museums arbejdsplan omfatter allerede en række emner, som er fælles for de to områder på hver sin side af Limfjorden.

En meget betydelig gave har museet modtaget i form af et komplet billedskærværksted med værktøj, tegninger, skabeloner, eksempelsamling mv. Værkstedet, der har tilhørt afdøde billedskærer

Ved inddragelse af den gamle præstegaards storstue, der hidtil har været benyttet til særudstillinger, har Struer Museums søfartssamling omsider fået en præsentabel ramme.

Wilhelm F. Michaelsen, var indrettet i Møllegde og blev overdraget museet af enken, fru Elisabeth Michaelsen. Billedskærværkstedet er nu nedtaget med henblik på en genopstilling i nye rammer, så snart museet finder en pladsmæssig mulighed herfor. Enkelte dele, nemlig eksempler på skibsnavnebrædder fra Michaelsens hånd, har dog fået plads i den nyopstilling af museets søfartssamling, som er gennemført i løbet af efteråret.

Til søfartssamlingen har museet i øvrigt modtaget en portrætbuste i granit af skibsfører Mads Madsen, udført af billedhugger Arne Westergaard, Struer, som også har skænket busten til museet. En solid granitsokkel til busten er skænket af Struer Museums Venner.

Wilhelm Michaelsen (1905-1982) i færd med at udskære et skilt til Naturskolen, Kjærgaards Mølle (Foto: Henning Givskov).

INDHOLD

Jens Aarup Jensen: Ingen guld og skeletter

Ulla Thyrring:
En blomst blandt Nordjyllands sandmiler

Lise Bender Jørgensen og Torben Skov:
Kokholmfundet

Søren Toftgaard Poulsen:
Hjerl Hedes udflyttergård fra Kvosted

Ellen Damgaard:
Fra de helliges samfund på Harboøre

Hans Rostholm:
Bronzealderhøj i en have i Hvidbjerg

Nina Tolnov og Kim Clausen:
Kulturlandskabet ved Bundsbæk Mølle

Benny Boysen:
Gimsing Sogns Communesprøite

Rigmor Lillelund og Torben Skov:
Guldsmede i Lemvig indtil år 1800

Susanne Andersen: Orden på middelalderen

Jesper Knudsen: Holstebro Kunstmuseum

Glint fra museernes arbejdsmark

